

T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI

VAKIF ARAZİLERİNİN SİİRT'İN KENTLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YILMAZ ŞEN

VAN - 2014

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI

VAKIF ARAZİLERİNİN SİİRT'İN KENTLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ
(URBANISATION EFFECT OF FOUNDATION LANDS ON SİİRT)

HAZIRLAYAN
YILMAZ ŞEN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. A.MENAF TURAN

VAN - 2014

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilimdalın'da Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : .....

Üye (Danışman) : .....

Üye : .....

Üye : .....

Üye : .....

ONAY : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2014

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

İnsanın doğasında var olan yardımlaşma duygu ve düşüncesi, insanlığın tarihi ile yaşittir. Her toplum sosyal yapısına göre farklı yardımlaşma faaliyetlerinde bulunmuştur. Yardımlaşmanın kurumsallaşma yönünden en ideal şekli ise vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde halen merkezi ve yerel yönetimlerce yürütülmeye çalışılan birçok temel kamu hizmeti, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu coğrafyanın büyük bir kısmında olduğu gibi Siirt kentinde de hayırseverlerce vakfedilen yapılı/yapısız yüzlerce taşınmazın akarı ile gerçekleşmiştir. İslam coğrafyasında devlet büyükleri veya hayırseverlerce yapılan vakıf müesseseleri mekansal boyutu ile de kentlerin nüvesini oluşturmuş ve şehrin ticari, sosyal ve ekonomik boyutunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde birçok kamu hizmeti yürüten vakıf müesseselerine ait vakıf arazileri, günümüzde kentin planlama, sosyal, alt ve üst yapı gibi hizmetleri yürüten yerel yönetimler için kent planlamasında bir fırsat mı? Yoksa kentleşme önünde engel mi? gibi sorulara cevap aranmış ve aynı zamanda kentin gelişim süreci elle alınmıştır.

Vakıf Arazilerinin Siirt'in Kentleşme Sürecine Etkisi başlıklı bu çalışma, vakıfların; kuruluş amaçları, faaliyet türleri, tarihsel gelişimi, özellikle cumhuriyetle beraber vakıf arazilerinde yaşanan dönüşüm süreçleri ve politikalar incelenmiş bu durumun Siirt kentine yansımaları ve etkileri araştırılmış, günümüzdeki Siirt kentinde bulunan mazbut ve mülhak vakıflarına ait taşınmazlar incelenerek kent üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Arazi, Siirt, Kent, Kentleşme

ABSTRACT

The sense of helping, which exists in human creation, is as early as civilization of humanity. Each community has established different helping cooperation in accordance with its social structure. The most ideal way of helping cooperation in a formal way is through foundation.

Many basic public services being managed by centralized and local administrations has been realized by hundreds of real properties donated to foundations by benefactors in Siirt as it was in many parts of Ottoman Empire in 18th and 19th centuries. Foundations established by governors and benefactors in Islamic world covered an importance place on Siirt, and had an impact on commercial, social and economic dimensions of the city.

This study tried to answer questions like "foundation lands belong to the foundations in the last periods of Ottoman Empire are an opportunity for local governments in city planning and infrastructures ? or are they hinders for urbanization? Furthermore, the present thesis deals with the urbanization process of the city.

The study titled 'The Impact of Foundation Lands on Urbanization of Siirt' examined the setting purposes of foundations, their scope of activity, historical process, political and transformation process especially together with republic period, and investigated the effects on Siirt. Also, the study showed the effects of registered and appendant foundations by examining their properties.

Key words: Foundation, Land, Siirt, City, Urbanization

TEŞEKKÜR

Çalışmanın planlanması ve yürütülmesinde her zaman yanımda olan Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda görev yapan danışman hocam Doç. Dr. A.Menaf TURAN'a, Kamu Yönetimi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Ferit İZCİ'ye, ve aynı bölümde çalışan Yrd.Doç.Dr.Sait EBİNÇ'e, Siirt Üniversitesi Genel Sekreteri Fatih ETE'ye, Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde görev yapan Yrd.Doç.Dr.M.Fatih KAYA'ya, Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü çalışanlarına, konu ile ilgili yardımlarını gördüğüm; mazbut, mülhak ve diğer özel vakıf çalışanlarına, desteklerini hep yanımda hissettiğim eşim ve çocuklarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KAVRAMSAL VE TARİHSEL OLARAK VAKIF VE VAKIF ARAZİLERİ.....	6
1. KAVRAMSAL OLARAK VAKIF	6
2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE VAKIFLAR.....	9
3. İSLAM TOPLUMLARINDA VAKIF.....	10
4. OSMANLI İMPARATORLUĞUN'DA VAKIF SİSTEMİ.....	16
4.1. OSMANLI'DA VAKIFLARIN KURULUŞ NEDENLERİ	25
4.2. OSMANLI'DA VAKIF KURUMUNUN İŞLEME ŞEKLİ.....	27
4.3.OSMANLI'DA VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	30
4.3.1. Dini Hizmetleri Yürüten Vakıflar.....	31
4.3.2. Eğitim Hizmetleri Yürüten Vakıflar	32
4.3.3. Belediye Hizmetleri Yürüten Vakıflar.....	33
4.3.4. Sağlık Hizmetleri	36
4.3.5. Toplumsal Hizmetler	37
4.3.6. Ekonomik Hizmetler	39
4.4. OSMANLI İMPARATORLUĞUN'DA TOPRAK YÖNETİMİ	44
5. CUMHURİYET DÖNEMİNDE VAKIFLAR	50
5.1.VAKIFLARLA İLGİLİ TEMEL DÜZENLEMELER	51
5.1.1.Vakıfların İdaresi Açısından Yapılan Düzenlemeler	51
5.1.2.Vakıf Arazilerinin Kullanımı Açısından Yapılan Düzenlemeler	54

5.2.VAKIFLAR BELEDİYE İLİŞKİSİ	62
5.3.VAKIF ARAZİLERİ KULLANIM BİÇİMLERİ	66
5.4.VAKIF ARAZİLERİ VE KENTLEŞME SÜRECİ.....	67
İKİNCİ BÖLÜM.....	74
TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SİİRT VE VAKIF ARAZİLERİ.....	74
1. SİİRT ADININ KAYNAĞI.....	74
2. SİİRT'İN TARİHİ	75
3. OSMANLI DÖNEMİNDE SİİRT'TE VAKIFLAR VE ARAZİLERİ	76
3.1. OSMANLI DÖNEMİNDE SİİRT İL MERKEZİNDE FAALİYET GÖSTEREN MEDRESELER	79
4.CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİİRT'TE VAKIFLAR VE ARAZİLERİ.....	80
4.1.MÜLHAK VAKIFLAR.....	83
4.2.MAZBUT VAKIFLAR	97
4.3. DERNEKLEŞEN VAKIFLAR	105
5.VAKIF ARAZİLERİNİN SİİRT'İN KENTLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ.....	106
5.1. SİİRT BELEDİYESİNİN TARİHSEL VE MEKANSAL GELİŞİM SÜRECİ	112
5.2.VAKIF ARAZİLERİNİN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI.....	120
5.3. İŞGAL EDİLEN VAKIF ARAZİLERİ	127
SONUÇ	130
KAYNAKLAR.....	136
EKLER.....	145
ŞEKİL LİSTESİ	156
TABLO LİSTESİ	157
RESİM LİSTESİ.....	158
HARİTA LİSTESİ.....	159
EKLER LİSTESİ	160

KISALTMALAR

VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

TD: Tahrir Defteri

TKA: Tapo Kadastro Arşivi

DÜSTUR: Yasaları İçerisine alan kitap

RG: Resmi Gazete

GİRİŞ

Vakıf müessesesinin tarihi çok eskilere dayanır. Yeryüzünde bilinen en eski vakıf Mekke'deki Kâbe'dir. Kâbe, yeryüzünün ilk mabedi olup ve temeli Hz. Âdem tarafından atıldığı kabul edilmektedir. Bunun devamında tarihteki - kuruluş tarihi ihtimal de olsa tespit edilebilmiş ilk vakıf örneği MÖ. 1290-1280 yıllarına ait bir Hitit vakfidir. Yine milattan önceki devirlere ait bir diğer vakıf örneğini Babil'de görüyoruz. Yine Arabistan'da yer alan başka bir vakıf kurumu da Hz. İbrahim'in vakfettiği Kâbe-i Muazzam'dır.

İslam tarihinde vakfa dair ilk örnek Hz. Muhammed (S.A.V.) zamanında karşımıza çıkmaktadır. Onun "Bir insan öldüğünde amelinin sevabı kesilir yani amel defteri kapanır. Yalnız, sadaka-i câriyesi, ilmi bir eseri, kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz." hadisi hem dört halife hem de diğer Müslüman toplumlar ve devletler için bir yol gösterici olmuştur. Hz. Muhammed'i (S.A.V.) örnek alan Hz. Ömer, onun vefatından önce, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve bazı sahabeler ise onun vefatından sonra vakıf kurmuşlardır.

Vakıf müessesesinin esas inkişaf ve kemali, müslüman toplumlarında özellikle, Osmanlılarda zirve yapmıştır. Bu anlamda yabancı yazar Mauraja D'ohsson ve M. Gatteschi 18. ve 19. yüzyıllarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimenkul servetin büyük bir kısmını vakıfların teşkil ettiğini söyler (Topbaş, 2002).

Osmanlının fetihler sonucunda elde ettikleri topraklar; başlangıçta ahi, derviş, seyyid, baba gibi sıfatlar ile anılan kişiler tarafından, feth edilen bölgelerin kenarlarında vakıf olarak kurulan cami, mescit, tekke, zaviye, dergah gibi tesislerin bakım onarım ve gelişmesine katkı anlamında bağışlanmıştır. Kurulan bu müesseseler zamanla yeni yerleşim birimlerinin çekirdeğini oluşturmuştur. Bu sistem yerleşik hayata geçişte bir iskan politikası olarak devlet tarafından da desteklenmiştir.

Vakıf kurumu, feth edilen topraklarda, cami, mescit, tekke, zaviye, dergah gibi dini müesseseler açmakla kalmamış aynı zamanda ticaret yolları üzerinde sahip olduğu han ve kervansaraylar ile kentler arası ticareti yönlendiren ve boş toprakların iskana kazandırılmasını sağlamış ve ele geçirilen harabe halindeki antik kentler ile Bizans'tan kalan korunaklı kale kentlerin canlandırılmasında da etkin bir rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar; bütün sosyal kurumları içine alan veya bütün sosyal kurumların çalıştığı, kullandığı bir hukuki organizasyon olarak dini, eğitim, sağlık, şehircilik, bayındırlık ve sosyal hizmetler başta olmak üzere birçok alanda hizmetlerin yürütülmesini sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyıl, vakıflar ve vakıf taşınmazlar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar genel gözetim dışında devlet müdahalesi görmeyen vakıf kurumu, yapılan düzenlemeler sonucunda 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Humayun Nezareti'ne bağlanmıştır. Yapılan bu düzenleme, TBMM'nin 30 Ekim 1922 tarih ve 307 sayılı Heyet-i Umumiye Kararı ile Osmanlı İmparatorluğu'nu hukuken ortadan kaldırılması ile Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ni Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti'ne bağlanmıştır. Akabinde 7 Aralık 1922'de "Şurâ-yı Evkâf Hakkında Madde-i Münferide'yi kabul edilmiş ve çıkartılan yeni medeni kanunla vakıflar ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Vakıflar ile ilgili yapılan en kapsamlı düzenleme, 5 Haziran 1935'de kabul edilen ve 1936 yılında yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'dur.

Çıkartılan bu kanun ile Cumhuriyet döneminde vakıflar, eski ve yeni vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır. Günümüzde de bu durum devam etmektedir vakıflar ile ilgili yapılan önemli bir düzenleme de 1967 yılında çıkartılan 903 sayılı yeni Vakıflar Kanunu'dur. Çıkartılan bu kanun ile toplumun vakıf kurumuna karşı oluşan önyargılarını kırma adına önemli olmuştur. Çünkü 1935 'te çıkartılan kanunla vakıf yerine tesis kelimesi kullanılmış bu durum 1967'de çıkartılan kanunla yeniden tesis

yerine vakıf kavramı getirilmiştir. Vakıflar ile ilgili yapılan en son temel düzenleme 2008 yılında çıkartılan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'dur.

Yukarda belirtildiği gibi geçmişten günümüze çeşitli toplumlarda aynı düşünce temelinde kurulup gelişen ve karşılıksız yardım esasına dayanan vakıf kurumu, Osmanlı'da ve cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türkiye'de de toplumunun kültür ve geleneğinde farklı boyutlar kazanarak 20. yüzyıla kadar olan süreçte Anadolu coğrafyasının vazgeçilmez unsuru olmuştur.

Türkiye'de bugün merkezi ve yerel yönetimlerce yürütülmeye çalışılan birçok temel kamu hizmetlerinin geçmişte vakıf müessesleri tarafından sağlandığı bilinmektedir. Siirt'in kentsel gelişmesinde de vakıflara ait yapı/yapısız yüzlerce taşınmazın, kent imar planını olumsuz olarak etkilediği özellikle 1990'ların başında oluşan olağanüstü durumdan dolayı köyden kente oluşan zorunlu göçün getirdiği hareketlilik, Siirt kent yaşamını olumsuz yönde etkileyerek kentin demografik yapısının bozulmasına, belediye hizmetlerinin ve mevcut konutlarının yetersiz kalmasına neden olmuştur.

Yaşanan bu olumsuzluklar insanları gayri resmi olarak yeni yerleşim alanlarını oluşturmaya yöneltmiştir. Özellikle zorunlu göçün olduğu söz konusu dönemlerde yerel yönetimlerin kentin imarı üzerindeki denetimin yetersiz kalması yeni yerleşim alanlarının vatandaşın ihtiyacı doğrultusunda ve gelişmiş güzel bir şekilde gelişim göstermesinde etkili olmuştur. Bu durum; kent imar planında yer alan sosyal ve yeşil alanlarla birlikte vakıf arazilerinin de işgal edilmesine, şehrin plansız ve kontrolsüz bir şekilde büyümesine neden olmuştur.

Yapılan bu çalışma ile Siirt kent merkezinde cumhuriyetten önceki dönemde kurulmuş olup, günümüzde hiçbir yöneticisi kalmayan ve idaresi kanunla Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne verilen mazbut vakıflar ile idaresi devam eden mülhak vakıflara

ait farklı vakıflara ait arazilerinin Siirt kentinin sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişimi üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; Siirt kentinin merkezinde bulunan çeşitli vakıflara ait yapılı/yapısız gayrimenkuller tespit edilerek, Osmanlı'nın son zamanlarından başlayarak günümüze kadar kentte üstlendikleri rol incelenmiş ve bu vakıf arazilerinin Cumhuriyet tarihi boyunca geçirdiği dönüşüm süreci ve Siirt kentinin mekânsal gelişim sürecine etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda günümüzde şehrin en değerli arazileri konumunda iken atıl bırakılma nedenleri araştırılmış ve bu arazileri kent ekonomisine kazandırmaya yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Bu kapsamda yapılan ilk kaynak araştırmasında, Siirt'in mekan boyutuna yönelik özellikle vakıf arazilerinin kent ile ilişkisini anlatan çok az sayıda kaynak olduğu, genel anlamda da vakıf kurumu, genellikle dini, sosyal ve iktisadi açılardan ele alındığı, fiziki mekân boyutuyla çok fazla ilgilenilmediği, bu boyutu içeren çalışmaların daha çok vakıf mülkiyetindeki cami, mescit, han, hamam, çarşı ve kervansaray gibi yapılara ilişkin mimari ölçekteki araştırmalarla sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında Siirt kent merkezinde bulunan vakıf arazileri çalışmalarının eksikliği, hatta yokluğu araştırmayı güçleştirmiştir. Ancak ulaşılan yerel kaynaklar, bu ölçekte bir çalışmanın kurgulanmasında ve gerçekleştirilmesinde en büyük dayanak olmuştur.

Çalışma kapsamında, öncelikle alan yazında yapılan çalışmalar incelenerek literatüre dayalı tarihsel bir bakış açısıyla vakıf kurumu ele alınmış, bu bağlamda tarihte kurulan Türk vakıfları; kuruluş amaçları, çeşitleri, kurucuları ve Cumhuriyet öncesindeki yönetim yapıları açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ayrıca Cumhuriyetten günümüze vakıf taşınmazlarında yaşanan dönüşümler ve bu dönüşümler üzerinde etkili olan yasal düzenlemeler gözden geçirilerek vakıf kurumları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda; çalışmanın birinci bölümünde konu hakkındaki ön bilgilerin yanısıra, vakıf kurumunun tarihsel kökleri, toplumlara göre çeşitli dönemlerde aldığı şekil ve ifade ettiği anlamlar incelenmiş ve vakıf kurumunun Türk kültür ve medeniyetinde kazandığı özellikler ile ulaştığı boyutlar tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Cumhuriyetten günümüze kadar, Türkiye'deki vakıf taşınmazlarına ilişkin dönüşüm politikaları neden ve sonuçlarıyla birlikte incelenmiştir. Bu politikalar ışığında vakıf araziler ile Siirt kenti ilişkisi irdelenerek sonuçları ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TARİHSEL OLARAK VAKIF VE VAKIF ARAZİLERİ

1. KAVRAMSAL OLARAK VAKIF

Vakf veya vakıf Arapça bir kelime olup (va-ka-fe) kökünden gelmekte ve Arapça bir mastardır. Çoğulu "evkâf" ve "vukûf"tur. Vakıf kelimesi bir isim olarak, edilgen kök, yani "vakfedilen mal" anlamını ifade eder. Sözlük anlamı ise; “durma, durdurma, hareketten alıkoyma” manalarına gelmektedir. İstılahta ise, bir malı belirli bir gaye için “alınıp-satılmaktan” ebedî olarak alıkoymak, Allah yolunda vakfetmek ve gelirini kamu yararına harcamaktır (Pakalın,1971;577). Teknik olarak Vakıf kelimesi "vakfedilen mal" olarak kullanılmaktadır. İslam Hukuku'nda vakıf şöyle tanımlanmıştır: Kendisinden yararlanmak mümkün ve caiz olan bir malı, devamlı olarak Allah'ın mülkü olmak üzere temlik ve temellükten menetmek ve menfaatini (gelirini), Allah rızası için bir hayır cihetine tasadduk etmektir.

Burada mal, vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve Allah'ın (toplumun) mülkü haline gelir. Böyle bir malın yönetimi artık vakıfnamedeki şartlara ve genel esaslara göre olur.

İslâm hukukunda vakıf muamelesi için "Vakıf", "Habs veya Hums" ve "Sadaka" olmak üzere üç terim kullanılmıştır. Anlamının kapsamı uygulamada zamanla genişleyerek, bir malı mülkiyetin nakli sonucunu doğuran tasarruflardan menedip, gelirini sürekli olarak yoksullara tahsis etmek anlamını kazanmıştır. Osmanlı Devleti uygulamasında "evkaf" tabiri, bu anlamda vakfın çoğuludur (Akgündüz, 1996).

İslâm Peygamber'i Hz. Muhammed (SAV) bazı hadislerinde vakıf yerine eş anlamlısı olan "habs" ve "sadaka" kelimeleri kullanılmıştır.¹

Sadaka; yoksullara Allah rızası için verilen şey, sevap kazanmak amacıyla hibe edilen mal, demektir. Bu kelimeye muharreme (dokunulmaz hâle gelen), müebbede (ebedî kılan) veya câriye (devam eden) gibi sıfatlar eklenerek vakıf anlamı kazandırılmıştır.² İleride detaylı değineceğimiz İslam toplumlarında vâkıfın çıkış nedenleri arasında Kur'an-ı Kerim'de geçen ayet ve İslâm Peygamber'i Hz. Muhammed'in (SAV) hadisi şeriflerinin etkisi olduğu kesindir. Sahabe Ebû Zer (r.a.)'ın naklettiğine göre, Peygamber Efendimiz'in (SAV) sadaka ile ilgili, "Kardeşinin yüzüne gülümsemen senin için sadakadır, iyilikler ile emretmen ve kötülüklerden nehyetmen sadakadır, bir kimseye yolunu kaybettiği yerde yol göstermen sadakadır, a'mâyaya kılavuzluk yapman senin için sadakadır, yoldan taşı, dikenini ve kemiği gidermen senin için sadakadır, kendi kovandan kardeşinin kovasına boşaltman sadakadır"(Diyanet, 2004).

İslam'ın dört hak mezhebi olarak bilinen ve araştırmamıza konu olan Siirt ilinin hemen hemen tamamının mensubu olduğu Şafii mezhebi kurucusu, İmam-ı Şafii'ye (ö. 204/819) göre vakfın tarifi şöyledir. "Vakıf; hayata bir malı hapsederek yapılan, belirli şahıslara veya vasıfları belirtilen kimselere tahsis edilen ve gayesi hayır olan bir teberru (atiye) çeşididir (Akgündüz, 1996).

Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) ve talebeleri İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre (bunlara İmameyn de denilir) vakıf: "Mülk olan bir aynı, devamlı olarak (alavechit-te 'bid) Allah'ın mülkü olmak üzere temlik ve temellükten menetmek

¹(Buharî, Vesaya, 22, 28; Eyman, 33; Müslim Vasiyye, 15, 16).

²(Şafii, IV, 51; Ali Haydar, Tertibu's-Sünuf,101 vd.)

ve menfaatlerini Allah'ın kullarına (diğer bir tabirle, vakfedenin dilediğine) tasadduk etmektir.”³

Malikiler, vakıfta ebediliği (te'bid) şart koşmazlar ve kısa süreli vakfı da geçerli sayarlar. Bir ev, dükkân veya araziyi belli süre için kiraya verip, kira bedelini hayır yoluna sarf etmek gibi.⁴ İmam Şafiî ile Mâliki hukukçular ve bunları izleyenler, Hz. Muhammed'in ifadesine sadık kalarak, vakıf için "habs" veya "hubs" ile çoğulu olan "ahbâs" terimini kullanmaya devam etmişlerdir.⁵

Hanefilerin büyük çoğunluğu, işin başından itibaren vakıf terimini kullanmayı tercih etmekle birlikte, bazı Hanefî hukukçuları, konu başlığı olarak "Vakıf ve Sadaka"yı birlikte kullanmışlardır.⁶

Vakıf, bir hukukî müessese olarak şöyle tarif edilmiştir: Vakıf; kendisinden yararlanmak mümkün ve caiz olan bir malı, devamlı olarak Allah'ın mülkü olmak üzere temlik ve temellükten menetmek ve menfaatini (gelirini), Allah rızası için bir hayır cihetine tasadduk etmektir. Burada mal, vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve Allah'ın (toplumun) mülkü haline gelir. Böyle bir malın yönetimi artık vakıfnamedeki şartlara ve genel esaslara göre olur.⁷

Osmanlı hukuk sistemi tatbikatında ve cumhuriyetin kurulması ile birlikte günümüze kadar devam eden vakıflar ile ilgili Medeni Kanunumuzdaki hukuki meseleler yukarıda belirtilen Hanefî mezhebi kurucusu Ebû Hanife ve talebeleri olan İmamey'nin görüşü temel alınmıştır.

Sosyo-iktisadi tarih açısından ise vakıf, VIII. asrın ortalarından XIX. asrın sonlarına kadarki dönemde İslam memleketlerinin içtima ve iktisadi hayatında önemli bir rol

³ Timurtaş, Tenvir, 4/338-339

⁴(Mâlik, el-Müdevvene, VI, 98 vd.; el-Kubeysî, Ahkâmü'l-Vakf, Bağdat, 1977, I, 78-80

⁵ (Şafiî, el-Ümm, Beyrut 1973, IV, 51, 58; Malik, el-Müdevvene, Beyrut 1323, IV, 98-111).

⁶(el-Kâsânî, Bedayiu's-Sanâyi, Beyrut, 1974, IV, 217).

⁷ el-Kubeysî, Ahkâmü'l-Vakf, Bağdat, 1977, I, 75-78).

üstlenmiş olan din-içtima müessesinin adıdır. Bu nedenle vesikalarda “müessesat-ı hayriye” diye zikredilir (<http://forum.memurlar.net>, Erişim Tarihi:20.02.2013).

Osmanlı İmparatorluğu’nda vakıf şartlarının ve idare şeklinin tanzimi, kadı tarafından da tescil edilen hukuki vesikalara vakfiye veya vakıf-name denir. Bunlar kâğıt, deri veya parşömen tomar üzerine yazılırlardı. Nadiren de olsa taşlar üzerine kazınan vakfiyeler de vardır (Akgündüz, 1996).

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE VAKIFLAR

İnsan fitratında mevcut olan yardımlaşma hissi, şüphesiz ki insanlık tarihi kadar eskidir. Bu doğrultuda dini inanç ve düşüncelerin güçlü olduğu müesseseler olarak asırlar boyunca toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasında en büyük görevi üstlenen vakıfların; ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı hususunda kesin bir tarih vermek oldukça zordur. Fakat vakıf müessesinin kuruluş tarihi ihtimal de olsa tespit edilebilmiş ilk vakıf örneği MÖ. 1280—1290 yıllarına ait bir Hitit vakfı olduğu varsayılmaktadır. Yine milattan önceki devirlere ait bir diğer vakıf örneği, Mezopotamya coğrafyasının Babil kentinde Kral Sumula-ilu, dindar bir çift olan Şaarum ile Şallat’a bir mabet vakfetmesi olarak bilinmektedir. Bir başka coğrafyada Arap yarım adasının kuzeyinde MÖ. 409 yılında Nabat Devleti’nin El-Hicr (Medain-i Salih) şehrinde yaşayan Aziz adlı bir şahsın yaptırdığı, kitabesi bir vakfiye niteliğinde olan mezarlık çıkmaktadır. Yine Arabistan’da yer alan başka bir vakıf kurumu da Hz, İbrahim’in vakfettiği Kâbe-i Muazzama’dır. Vakıf kurumu, Güney Asya’da yaşayan Budistler arasında da yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İslam öncesi vakfa dair diğer bir örnek Orhun Abideleri’dir. Orhun Abideleri’nin bir parçası olan Kül Tigin Abidesi’nin güney yüzünün onuncu satırında yazılı olan “... Aç, fakir milleti hep toplattım, Fakir milleti zengin kıldım” ve doğu yüzünün yirmi dokuzuncu satırında yazılı olan,“..."

Ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım.” cümlelerinde görmek mümkündür.

Yukarıda vakıf müessesesi tarihi ile ilgili değindiğimiz örnekler ihtimal dâhilinde de olsa İslamiyet'ten önce bu tür kurumların var olduğu anlaşılmaktadır. Ama günümüzdeki vakıf anlayışının İslamiyet ile başlayıp özellikle ve müslüman bir toplum olan Osmanlı İmparatorluğu ile geliştiği şüphesizdir. Bu konuda müşahhas bir örnek vermek ve bu müesseselerin İslami toplum ve hayatı üzerindeki tesir ve etkisini göstermek için bazı batı yazarlarının izlenimlerini kısaca nakletmekte fayda vardır. Mauraja D'ohsson ve M. Gatteschi 18. ve 19. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimenkul servetin büyük bir kısmını vakıfların teşkil ettiğini söyler. Zeys, Cezayir'deki arazilerden yarısının, P. Bonnard'da Tunus arazisinin üçte birinin vakfa ait olduğunu nakleder (<http://www.sosyalbilgiler>, Erişim Tarihi:10.01.2014).

3. İSLAM TOPLUMLARINDA VAKIF

Kur'an- Kerim'de doğrudan doğruya “vakıf” kelimesi geçmemesine rağmen onu karşılar nitelikte olan hayrat, infak (harcamak), sadaka, fi sebil-at/ah (Allah yolunda), ita (vermek) ve birr (iyilik etmek) kavramlarını içeren çok sayıda ayet ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in çok sayıda hadisi şerifleri mevcuttur.

İslâm'da vakıf; Kur'ân, Sünnet ve İcmâ' (İslâm bilginlerinin görüş birliği) delillerine dayanır. Kur'ân'da doğrudan vakıfla ilgili görülen ayetlerden biri şudur, "Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça tam hayra erişemezsiniz"⁸.

İslâm tarihinde vakıflar, insanların ve başka canlıların faydasına olan çeşitli hizmetleri yerine getirmek üzere kurulmuştur (Kazıcı, 1985). Bu doğrultuda İslam tarihinde vakfa dair ilk örnek Hz. Muhammed (S.A.V.) zamanında karşımıza

---

⁸(Ali İmran, 3/92).

çıkılmaktadır. Onun "Âdemoğlu öldüğü zaman, amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır. Devamlı sadaka (sadaka-i câriye) meydana getirenler, topluma yararlı bir ilim (eser) bırakanlar ve kendisine hayır dua eden hayırlı evlat bırakan kimsenin defter-i amâli kapanmaz".⁹ Hadisi şerifi hem dört halife hem de diğer Müslüman toplumlar ve devletler için bir yol gösterici olmuştur. Hz. Muhammed'i örnek alan Hz. Ömer, onun vefatından önce; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve bazı sahabeler ise onun vefatından sonra vakıf kurmuşlardır.

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in eşi Hz. Âişe'den (ö. 57/676) nakledildiğine göre, Allah'ın elçisi Hz. Muhammed (S.A.V.), Medine'deki yedi parça mülkünü vakfetmiştir. Bu mülkler; A'vaf, Sâfiye, Delâl, Müseyyeb, Bürka, Hismâ ve Meşrebe'dir. Nadiroğulları'ndan Muhayrîk isimli bir şahıs şöyle bir vasiyette bulunmuştur. "Ben ölünce, tüm mallarım Allah elçisine ait olsun, O dilediği yere sarf etsin." Muhayrîk'in Hicret'in ikinci yılında ölmesi üzerine tüm malları, Hz. Muhammed'e kalmış, o da bu malları, bir görüşe göre Abdulmuttalib ve Hâşimoğulları'na, başka bir rivayete göre, ise, İslâm'ın ve Müslümanların acil ihtiyaçlarına vakfetmiştir. İslâm'da ilk vakfin bu olduğu kabul edilir.¹⁰ Aynı şekilde Fedek hurmalığını da yolculara vakf ettiğini bilinmektedir.

Peygamberimiz Medine'deki yedi parça mülkünü vakfetmiştir. Hz. Ömer, arazisini; satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere, yoksullara, yakın hısımlarına, miskinlere, yolda kalmışlara, Allah yolunda savaşanlara ve azatlık anlaşması yapan kölelere vakfetmiştir. Mütevellinin de bundan örfeye göre yiyebileceğini şart koştu. Bu konuda bir vakıfnâme düzenleyerek kızı Hafsa'ya, sonra da nesline teslim ve vasiyet etmiştir. Birçok Ashâb-ı kiramda mallarını vakfetmişlerdir. Bunlardan Hâlid bin Velid zırhını ve savaş atlarını, Hz. Ali Yenbu'daki bir arazi ve çeşmeyi, Hz. Osman

⁹Müslim, Vasiyyet 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâyâ 8

¹⁰(Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 196; A. b. Hanbel, Müsned I, 45).

susuzluk çekildiği bir sırada, Medineli bir Yahudi'den Rume kuyusunu satın alıp, suyunu vakfetmiştir (Bilmen, 1976).

Vakfin maldan veya mülkten yararlanma hakkını kamu yararına, bir başka deyişle ona muhtaç olan Allah'ın kullarına ayırmayı devamlı hale getirmek için de bazı önlemler alınır. Çünkü insanların faydasına ayrılan mal-mülk, sadece o zamandaki insanların yararlanmasıyla sınırlı değildir. Gelecek kuşaklar için de geçerlidir (Armağan, 2006).

Kur'ân-ı Kerîm ile Hz. Peygamberin emir ve tatbikatları Müslümanlar için uyulması gereken bir vazife telakki edildiğinden bu konuda Müslümanlar arasında âdeta bir yarış şeklini almış ve bu şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Her şeyde peygamberlerinin yolunda giden sahabeler bu konuda da onu örnek alarak çok sayıda bağ- bahçe, arazi ve mal-mülk Allah yolunda vakfetmişlerdir.

Bunlardan birkaç örnek verecek olursak; Hz. Ömer (ö. 23/643) çok sevdiği bir araziye vakfedişini şöyle anlatır: "Allah'ın elçisine; Hayber topraklarının taksimi sonucu, ömrümde sahip olmadığım güzel ve değerli bir arazi bana isabet etti, bu konuda ne buyuruyorsunuz? Dedim. Hz. Peygamberde: İstersen malın mülkiyetini elinde tut, semere ve gelirini ise yoksullara tasadduk et" buyurdu. Hz. Ömer, arazisini; satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla da geçmemek üzere, yoksullara, yakın hısımlara, miskinlere, yolda kalmışlara, Allah yolunda savaşanlara ve azatlık anlaşması yapan kölelere vakfetti. Mütevellinin de bundan örfe göre yiyebileceğini şart koştu. Bu konuda bir vakıfname düzenleyerek kızı Hafsa'ya (ö. 41/244), sonra da nesline teslim ve vasiyet etti.¹¹

---

¹¹ (Buharî, Vesâyâ, 22, 28, Eymân, 33; Müslim, Vasiyye, 15, 16).

Bir diğerk sahabe Hz. Hâlid bin Velid'in (ö. 21/641) zırhını ve savaş atlarını vakfetmesi¹². Hz. Ali'nin (ö. 40/660) Yenbu'daki bir arazisini ve çeşmesini vakfetmesi¹³ ve Hz. Osman'ın (ö. 35/655) susuzluk çekildiğı bir sırada Medineli bir Yahudi'den Rume kuyusunu bir Yahudi şahıstan satın alıp, suyunu ebedi olarak topluma bağışlaması bunlar arasında sayılabilir.¹⁴

Sahabelerden Cabir bin Abdullah'ın şöyle dediğı nakledilmiştir. "Ben Mekkeli ve Medineli Müslümanlardan mal ve mülk sahibi olup da, vakıf yapmamış bir kimse bilmiyorum"¹⁵ demektedir.

İslam tarihine baktığımızda vakıf müessesinin Hz. Peygamberin dönemi ile sınırlı kalmadığını. Hz. Peygamber ve halifelerinin kurdukları vakıflardan sonra, imkânı olan her Müslüman, böyle bir tesis kurmak için büyük bir gayret gösterdiğini, Bu durum, sadece zengin Müslümanları değil, aynı zamanda Osmanlı'nın son zamanlarına kadar geçen süreçte oluşan İslam devletlerinin devlet başkanlarını ve devletleri de harekete geçirmiştir.

Fetihlerin artmasına paralel olarak refahın ve servetin arttığı Emeviler devrinde , vakıf müessesesi de o nispette genişlemiş ve farklı bir boyut almıştır. O zamana kadar yapılan vakıflar; fakir fukara ve yolda kalmışlara yardım ekseninde düşünülen dolayısıyla akar getiren arazi, bağ ve bahçe gibi mülklerden ibaretti. Fakat Emeviler döneminde vakıflar olarak müesseseler kurulmuş ve vakfın ebediyen sürmesi adına da gelir getiren mülkler bağışlanmıştır. Nitekim İslam mimarisinin temel yapıtlarından biri olan "Ümeyye Camii" Emevi halifelerinden Abdülmelik oğlu Velid'in (H. 88 / M. 706) tarihinde şimdiki Suriye'nin başkenti Şam'da yaptırdığı ve günümüze kadar devam eden

¹² (Buharî, Cihad 89, Zekat, 49; Müslim, Zekat, 11; Ebu Dâvud, Zekât, 22)

¹³ (Beyhâkî, Sünen, IV, 160, 161; Kübeysî, a.g.e., I, 101)

¹⁴ (Müslim, Şirb, 1; Tirmizî, Menâkıb, 18).

¹⁵ (İbn Kudame, el-Muğnî, Mısır, 1970, IV, 4).

Ümeyye Camisi için ilk defa köy ve mezraları gelir getiren birer kaynak olarak vakfetti¹⁶.

Emevîlerden sonra gelen Abbasî devletinde vakıf müessesesi daha bir gelişme göstermiş ve yönetim anlamında sistemleşmiştir. Bu anlamda Vakıflar nezareti adında bütün vakıfları kontrol eden ve onların bir sisteme bağlanmasını sağlayan teşkilatlar kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1988).

Abbasîler devrinde, İslâm camiasının muhtelif siyasî parçalara ayrılması ve nihayet Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile birlikte "Fatimî-Şîî" hareketine karşı takip ettiği Sünnîlik siyaseti, devletin her tarafında yeniden birçok dinî müessesenin vücuda gelmesi ve bilhassa birçok medresenin açılmasına sebep oldu (<http://samil.ihya.org>). O dönemde Müslümanların yaşadıkları Orta Asya'dan Atlas Okyanusuna kadar her tarafta camiler, kervansaraylar, medreseler, tekkeler, köprüler, yollar, hastaneler, imaretler gibi pek çok hayırlar yapılarak hayratın devamı adına da vakıflar kurmuşlardır.

Büyük bir malî güce sahip olan Selçuklu sultanları, şehzadeleri ve devlet adamları ile ileri gelenler vakıf kurma bakımından birbirleri ile adeta yarışmışlardır. Kurulan eğitim müesseselerinin devamı adına da vakıflar kurmuşlardır. Bir örnek verecek olursak Nizam-ı Mülk medreseleridir. Sultan Alparslan'ın veziri olan Nizam-ı Mülk (asıl adı Hasan'dır.) Bağdat'ta nizamiye adını taşıyan bir medrese ve etrafında bir külliye(caminin çevresinde cami ile birlikte kurulmuş medrese, imaret, kütüphane, çeşme, hastane, sınıf, vb. yapıtların bütünü) günümüzdeki adıyla üniversite açmıştır. Üniversitenin devamı adına; eğitimcilerin maaşı, okul, öğrenci ve kurumun diğer giderlerinin karşılanması için bizzat kendisinin yönettiği bir vakıf kurdu ve kurulan bu

---

¹⁶(Taberî, Tarih, VI, 482, 493).

vakfa akar için birçok dükkân, çarşı, arazi ve hamam gibi mülklerin gelirlerini medresesinin vakfına bağışladı (Kaçaranoğlu, 2011).

İleride detaylı değineceğimiz Siirt Ulu Camii, Selçuklular döneminde Siirt merkezinde inşa edilen Ulu Camii (Resim-1). Selçuklu sultanı Mugiziddün Mahmut tarafından 1129 yılında yapılmıştır. Zamanla birkaç restorasyon geçirmişse de şuan hala Siirt'in en büyük camisi hükmündedir. Camii yapıldığından cumhuriyetin kuruluşuna kadar aynı zamanda bir medrese görevini üstlenmiş ve zamanla medresede okuyan talebe- hoca ve caminin diğer giderleri karşılanmak üzere vakıf kurulmuştur. Kurulan bu vakfa hayırseverlerce çok sayıda dükkân ve arazi vakfedilmiştir. Vakıf zamanla çeşitli sıkıntılar çekse de günümüzde halen aktif ve çok sayıda gayrimenkule sahiptir.

Resim-1: Siirt Ulu Camisi

Kaynak: (ŞEN, 2013 arşivinden alınmıştır.)

Müslümanlar, Hz.Muhammed (SAV.)'in bir hadis-i şerifinde haber verilen "Bir kimse ölünce, ameli kesilir, amel defteri kapanır. Yalnız şu üç kimsenin amel defteri kapanmaz: Sadaka-i cariyesi, ilmî bir eseri, kendisine dua eden hayırlı bir evlâdı olan

kişi."¹⁷ Bu anlamda müslümanlar, bir sadaka-i cariyeye bırakabilmek için adeta birbirleriyle yarış ettikleri görülmektedir.

Temelinde başkalarına iyilik olan bu vakıf müessesinin, İslamiyet öncesi toplumlarda azda olsa örneklerine rastlamak mümkündür. Ancak inanç ekseninde İslam toplumlarında asıl hüviyetine kavuşmuş ve zamanla İslam toplumlarının yönetim sistemi haline gelmiştir. İslam toplumlarında kurulan bu müesseseler aynı zamanda kuruldukları şehrin imar yapısını da etkilemiş ve şehirlerin; çarşı-pazar, mezarlıklar, kışlalar ve diğer müesseseler o doğrultuda şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Bunun en iyi örneğini ileride değineceğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nu görmekteyiz.

4. OSMANLI İMPARATORLUĞUN'DA VAKIF SİSTEMİ

Osmanlı vakıf anlayışına bakıldığında, Uygurlardan başlayıp Selçuklulara uzanan Doğu tesirini ve Roma İmparatorluğu'ndan başlayıp Bizans İmparatorluğu'na uzanan Batı tesirini birlikte görmekteyiz (Öztürk, 1983). Osmanlı padişahları diğer müesseselerde olduğu gibi vakıf konusunda da kendisinden önceki Müslüman devletleri örnek almışlardır. Özellikle Osmanlı padişahlarının yaşadığı yerlerde vakıflar, sosyal ve kamu hizmetlerin gördürülmesinde lokomotif rol üstlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar, bütün eğitim, bayındırlık ve sağlık kurumlarının finansmanı için en önemli kaynak olmuştur. Su kanalları, su kemerleri, çeşmeler, buzlu su veya şerbet dağıtılan sebiller, kuyular, medrese, hanlar, hamamlar, camiler, yollar, kaldırımlar, köprüler yapmak ve bunların finansmanını sağlamak amacıyla çok sayıda vakıf kurulmuştur. Ayrıca hastaneler, vakıflar aracılığıyla hizmet vermiş, doktorlar ücretlerini vakıflardan almışlardır (Manap, 1991).

---

¹⁷ (Müslim, Vasiyye, 14; Ebû Davud, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36).

Osmanlı İmparatorluğun'da başta padişahlar olmak üzere hanedan üyeleri, yüksek dereceli devlet görevlileri ve toplumun seçkin kişileri çeşitli vesilelerle vakıflar kurmuşlardır. Böylece devlet birçok hizmeti para harcamadan yerine getirebilmiştir.

Bu anlamda Osmanlılar dönemindeki ilk vakıf müessisi Orhan Gazi tarafında İznik'te kurulmuş, devamında da günümüzde Adapazarı şehrinde halen Orhan Bey Camii ve Kandıra'da Orhan Camii adı ile anılan camiiler ile yine Adapazarı'nda medrese, Bursa'da bir cami, zaviye, misafırhane ve ziyaret inşa ederek bunlara vakıflar tahsis etmiştir. Orhan Gazi, İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurarken, onun idaresi için, yeterince gelir getirecek gayrimenkul vakfetmiştir (Berki, 1962).

Fakir, dul, öksüz ve borçlulara para yardımı yapmak, halka meyve ve sebze dağıtmak, çalışamayacak derecede yaşlanan kayıkçı ve hamalların bakımını sağlamak, çocukların emzirilmesini sağlamak, evlenecek genç kızlara çeyiz hazırlamak, kâse ve bardak gibi kap kacak kıran hizmetçileri, efendilerinin azarlamalarından korumak, kuşlara yem vermek, çocuklara oyuncak almak, yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak, yetimleri büyütmek, talebelere burs, kalacak yer temin etmek, işsizlere iş bulmak, çırak yetiştirmek, müflis ve borçlulara yardımcı olmak, bekârları evlendirmek, hayvanları himaye etmek, cadde ve sokakların temiz tutulmasını sağlamak, sokaklara atılan tükürük ve benzeri maddelerin üzerine kül döktürmek gayesiyle görevliler tayin etmek (Kazıcı, 2006).

Osmanlı İmparatorluğun'da vakıf sistemi sadece Müslümanlara yönelik değil din, dil, ırk ve renk gözetmeksizin ihtiyaç sahibi herkes kurulan bu vakıflardan yararlanmaktaydı. Vakıf hastanelerinde her din ve ırktan insan tedavi ediliyor, gerekirse ücretsiz ilâç veriliyor, doktor temin ediliyordu. İmaretlerde yoksullara, yolcu ve misafirlere her gün bir-iki öğün yemek veriliyordu (Türkoğlu, 2012).

Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesinde vakıf müesseseleri o kadar gelişmiş ki tarihçiler bunu şu şekilde ifade etmişlerdir. "Vakıflar sayesinde bir adam, vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülür" (Kayaoğlu, 1980). Sözü vakıf müessesinin Osmanlı coğrafyasında yaşayan insanların hayatlarının her safhasında ne kadar etkili olduğunun en bariz örneğidir.

16. asır başlarında Osmanlı topraklarının beşte birini vakıf arazilerinin oluşturduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı döneminde kayıtlara geçen vakıf sayısı 26.300 civarındadır (Hilal, 2007). Osmanlı topraklarına yaptığı seyahati yazıya döken Hans Lewenklaw: "Türkler, yalnızca yoksullara karşı iyiliksever olmakla yetinmezler; onlar caddeleri onarırlar, yolcuların istifade etmesi için çeşmeler yaparlar; Müslüman olsun olmasın herkesin iyiliği için, hastane, otel, hamam, köprü ve cami inşa ettirirler." Şeklindeki tespitleriyle Osmanlı'daki vakıf anlayışının çerçevesini çizmeye çalışır (Hilal, 2007).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde 26.798 vakıf kurulduğu, ancak tespit edilemeyenlerle birlikte bu miktarın 50.000 civarında olabileceği kaynak araştırmalarında belirtilmiştir (Cansel, 1988).

Osmanlı İmparatorluğu tarihin seyri içerisinde vakıf sayısı giderek artmış, 1453'ten 1546 yılına kadar yalnız İstanbul'da kurulan orta ve küçük ölçekli vakıfların sayısı 2.500'e ulaşmıştır. Bu vakıfların 930 tanesi ise kadınlar tarafından kurulmuştur (İpşirli, 2006).

Yukarıdaki ifadeden de anlaşıldığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kurmak sadece padişah, devlet adamları veya hali vakti yerinde olan vatandaşlardan mahsus değildir. Aynı zamanda vakıf kuran çok sayıda kadın karşımıza çıkmaktadır.

Kayseri'de Hunat Hatun Medresesi, Mardin Hatuniye (Sitti Radviyye) Medresesi, Erzurum Yakutiye Medresesi, Kayseri Gevher Nesibe Hatun Şifahanesi, Sivas Divriği Melike Turan Daruşifasi, Ilduz Hatun tarafından yaptırılan Amasya Daruşifasi, İsmetiye Zaviyesi, Rabia Hatun Zaviyesi, Mal Hatun Zaviyesi, Danişmentli Elti Hatun'un yaptırdığı Kayseri Gülek Camii, Erzincan'da Mama Hatun Kervansarayı ve Türbesi, Sitti Radviye'nin hayratı Radviyye Hamamı, Artuklu Hatunu Zübeyde Hatun'un Diyarbakır'da yaptırdığı Haburman Köprüsü, Ahlât'ta meydana gelen yangın sonucu harap olan şehrin yeniden imarı için uğraşan Sah Banu Hatun bunlardan sadece birkaçıdır (Turan, 1993;165).

Görüldüğü gibi, tarihsel süreç içerisinde, özellikle Osmanlı İmparatorluğun'un hâkim olduğu coğrafyada ve günümüz Türkiye'sinde kurulan vakıflar genel olarak İslami hukuk çerçevesinin yanı sıra devletin hukuk sistemi içerisinde yönetilmiştir. Osmanlı döneminde II.Mahmut tarafından 1826 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin kurulmasına kadar vakıfların çeşitli tarihlerde, şartlarına göre oluşturulan Kapı Ağası; Haremeyn, Vezir, Şeyh'ülislam, Tophane Ümerası ve İstanbul kadıları Nezaretleri tarafından yönetilmişlerdir (Kazııcı, 1985).

1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti, Cumhuriyetin ilk dönemine kadar Şeriye ve Evkaf Vekâleti olarak, Vakıf hizmetlerini yürütmüştür. Bu kurum 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı Yasa'nın kaldırılması ile kapanmıştır, vakıf hizmetleri daha sonra Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir (Aksoy, 2010).

Günümüzde Cumhuriyetten önce ve Cumhuriyetten sonra kurulan vakıflarda, 1926 tarihli 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'ndan önce kurulan vakıflar ve Medeni Kanun'dan sonra kurulan vakıflar olmak üzere temel bir ayırım söz konusudur (Tablo 1). Bu ayırma göre Medeni Kanun'dan önce kurulan vakıflar; menkul ve gayrimenkul

oluşlarına göre, mahiyetlerine göre, mülkiyetlerine göre, idarelerine göre ve kiralama biçimlerine göre çeşitlilik arz eden bir yapı göstermektedir (Aksoy, 2010).

Bu vakıflar; menkul (taşınır) ve gayrimenkul (taşınmaz) oluşları bakımından incelendiğinde farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Bazı müellifler, vakıfta devamlılık şartının ancak gayrimenkullerde gerçekleşebileceği düşüncesiyle para, kumaş, silah, hayvan vb. menkullerin vakfedilemeyeceğini savunmuşlar ise de, kaynaklarda bölge halkının bu tür menkulleri vakfetmeyi adet haline getirmesi halinde bunların da vakıf olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir (Berki, 1941).

Gayrimenkul ise başka bir yere taşınması mümkün olmayan tarla, arsa, ev gibi mal ve mülktür. İslam hukukuna göre vakıftaki devamlılık zaten vakfedilen şeyin gayrimenkul olması ile mümkündür (Kazıcı, 1985).

Gayrimenkul oluşuna göre vakıflar her yönüyle serbest bir idare sistemine sahiptirler. Vaktiyle, vakfedenin şartlarına göre belirlenmiş bir statü ve kurala bağlanmış olan bu vakıflar, tamamıyla müstakil şekilde hizmet vermişlerdir. Devlet ve yerel yöneticiler vakfın çalışmasına karışmamışlar, padişahlar dahi vakfedenin şartlarını değiştirmekte kendilerini yetkili görmemişlerdir (Balkan, 1942).

Vakıflar, mahiyetleri açısından incelendiğinde “hayri”, “zürri” ve “avarız” vakıfları şeklinde bir ayrım görülmektedir. Hayri vakıflarda, toplumun vakıftan yararlanması doğrudan veya dolaylı bir şekildedir. Doğrudan yararlanan vakıf gayrimenkullere “müessesat-ı hayriye”, dolaylı olarak yararlanılanlara “musakkafat” veya müsteğallat-ı vakfiye” denir. Müessesat-ı hayriye, vakıf, cami, medrese, kütüphane, mektep, mescid, darül aceze, yol, köprü, çeşme, kuyu, kabristan gibi devletin sosyal görevleri arasında bulunan müesseselerdir. Bu müesseselerin bir kısmından zengin, fakir gözetilmeksizin herkes yararlanır. Yol, köprü, cami, çeşme, vb. tesisler bu kısma girer. Diğer kısımdan ise sadece fakirler yararlanır. İmaretteki

(aşevindeki) yemekler, darüşşifadaki ilaç ve tıbbi tedavi bu ikinci kısma girer” (Kazıcı,1985).

Tablo 1: Türk Vakıf Sistemi¹⁸

TÜRK VAKIF SİSTEMİ	
1-Medeni Kanundan Önce Kurulan Vakıflar	2-Medeni Kanundan Sonra Kurulan Vakıflar
1-Menkul/Gayrimenkul Oluşuna Göre Vakıflar A-Menkul Oluşuna Göre Vakıflar B-Gayrimenkul Oluşuna Göre Vakıflar	
2-Mahiyetine Göre Vakıflar A-Hayri Vakıflar B-Zürri (Evlatlık) Vakıflar C-Avarız Vakıfları	
3-Mülkiyetine Göre Vakıflar A-Sahih Vakıflar B-Gayrisahih (İrsadi) Vakıflar	
4-İdarelerine Göre Vakıflar A-Mazbut Vakıflar a-Selatin Vakıfları b-Mütevellisi Kalmayan Vakıflar c-İdaresi Mazbuta/Zaptedilen Vakıflar Mülhak B-Mazbut Olmayan Vakıflar a-VakıflarMülhak Vakıflar b-Müstesna Vakıflar c-Meşruiyet Üzere Tasarruf Olunan Vakıflar	
5-Kiralama Biçimine Göre Vakıflar A-İcare-i Vahideli Vakıflar B-İcare-i Vahide-i Kadimeli Vakıflar C-Mukataalı Vakıflar D-İcareteynli Vakıflar	

(Kazıcı 1985 ve Aksoy 2010’dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

“Zürri vakıflar”, herhangi bir hayır şartı olmayıp, gelirinin tamamı vakfın evlatlarına tahsis edilmiş olan vakıflardır. Bu tür vakıflarda, vakfedenin soyundan gelenlerin kalmaması halinde hayır amaçlı bir hizmete tahsis edilebilme özelliği vardır (VGM, 2000).

¹⁸ 5737 sayılı Kanun uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce yönetilen ve temsil edilen vakıflar ile, 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu’ndan önce kurulmuş ve yürürlükten kaldırılan 1935 tarihli 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Genel Müdürlükçe yönetilen vakıflar.

“Avarız vakıfları”, köy veya mahalle gibi yerleşim birimlerinde yaşayanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak ve çalışıp kazanma olanağı bulunmayan kimsesiz, dul ve yetimlerin bakımını sağlamak amacıyla kurulan vakıflardır (Kazıcı,1985).

Mülkiyetlerine göre vakıflardan “sahih vakıflar”, bütün maddi varlıklarının mülkiyeti vakfın hükmi şahsiyetine ait olan vakıflardır. Bu tür vakıflarda, vakfın malvarlığını vakfedilen taşınır ve taşınmazlar oluşturur. Osmanlı dönemine ait 1858 tarihli Arazi Kanunu’nun 2. maddesinde belirtilen araziler, vakfedilmiş ise buna sahih vakıf denilmiştir. Bunlar vakfiyede belirtilen şekilde mütevelliler tarafından idare edilmiştir. “Sahih olmayan vakıflar” ise, devlet başkanı veya onun izniyle, miri (devlet arazisi) üzerinde meydana getirilen vakıflardır. Bu tür araziden olan bir yerin, aşar veya rüsumu (resimleri, vergileri) gibi yararlanma hakkının vakfedilmesi halinde, bu da sahih olmayan vakıf (gayrisahih vakıf) olarak adlandırılmaktadır. Burada arazinin rakabesi (kuru mülkiyeti) devlete aittir. Buna vakıf denmesinin nedeni devamlı bir tahsis olmasıdır. Bunlara “tahsisat kabilinden vakıf” veya “ırsadi vakıf” adı da verilmiştir (VGM, 2000).

“İdarelerine göre vakıflardan “mazbut vakıflar”, doğrudan devlet tarafından idare edilen vakıflardır. Bunlardan “selatin vakıfları”, sultanlar ve bunlara mensup kimseler tarafından yapılan vakıflardır. Bu vakıflar ya devlet başkanı ya da onun adına bir memur tarafından idare edilirdi.

Mütevelliliği saltanat makamına bağlı olduğundan, vakıfların idare ve muhafazasında birlik sağlayabilmek için Evkaf Nezareti’ne devredilmiştir. “Mütevellisi kalmayan vakıflar”, mütevelliliği vakfedenin evlat ve torunlarına bırakılmış olup, sonradan bunlardan kimsenin kalmaması nedeniyle Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıflardır. “İdaresi mazbutayararlanılarak hazırlanmıştır. (zaptedilen) vakıflar” ise, vakfiyeleri gereğince müteveli olarak tayin edilen kimseler mevcut oldukları halde,

bunlara belli bir maaş bağlanarak, vakıf işlerine müdahale ettirilmeyip Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıflardır” (Kazıcı, 1985).

“İdarelerine göre mazbut olmayan vakıflardan “mülhak vakıflar”, mütevellileri tarafından müstakil olarak idare edilen, bununla beraber Evkaf Nezareti’nin kontrolüne tabi olan vakıflardır. “Müstesna vakıflar”, hükümet ve Evkaf Nezareti’nin müdahale etmediği, kendi özel mütevellisi tarafından idare edilen vakıflardır. “Gaziler ve Eizze vakıfları” bu çeşit vakıflardır. Eizze, aziz kelimesinin çoğulu olup halk arasında bu sıfatla bilinen kişilere tahsis edilen toprakların veya bu kişilerin özel mülkiyetindeki taşınmazların vakıf yapılmasıyla bu tür vakıflar meydana gelmiştir. “Guzat vakıflar” ise, savaş zamanında düşmanla mücadele eden, barış zamanında içeride asayiş sağlamada devlete yardımcı olan kişilere tahsis edilen toprakların, sonradan kendilerince vakıflaştırılması ile ortaya çıkan vakıflardır. Bunların büyük bir kısmı Türkiye sınırları dışında kalmıştır “Meşruiyet üzere tasarruf olunan vakıflar” ise, müstesna vakıflara benzeyen ancak, Evkaf Nezareti’nin kontrolünde olmayan vakıflardır” (Kazıcı, 1985).

Kiraya verilmiş biçimlerine göre, “icare-i vahideli (tek icarlı) vakıflar”, vakıf taşınmazların ay ve yıl gibi belirli bir zaman için kiraya verilmesi ve alınan kiranın vakfedenin koyduğu şartlara göre harcanması esasına dayanır. Ancak, taşınmazın mülkiyeti ve tasarruf hakkı yine vakfina aittir (Uluç, 2008).

“İcare-i vahid-i kadimeli vakıflar” ise, icare-i vahide (tek kira) ile kiralanan taşınmazın, belirli bir ücret karşılığında kiracılarına ve bunların vefatında varislerine bırakıldığı vakıflardır (Kazıcı, 1985).

Yine kiraya verilmiş biçimlerine göre “Mukataalı vakıflar”, zorunluluk sonucu ortaya çıkmış olan vakıflardır. Bu yöntemde, harap durumda olan vakıf taşınmazın vakfın kendi olanakları ile bakım ve onarımının mümkün olmadığı hallerde, üzerine bina yapılması ya da ağaç ve bağ çubuğu gibi bitkiler dikilmesi karşılığında kiralınması

ve karşılığında vakfa her yıl belirli bir zemin kirasının (icare-i zemin) alınması amaçlanmıştır. Ayrıca, taşınmaz üzerine inşa edilen bina ve dikilen bitkiler, bunları yapanın veya dikenin malı sayılmış ve ölümü ile de varislerine geçeceği, mukataanın, yani kira karşılığının verildiği sürece sözleşmenin geçerli kalacağı ve arazi üzerine yapılan muhdesatın kaldırılamayacağı kabul edilmiştir (Uluç, 2008).

Zorunluluktan doğan diğer bir vakıf türü ise “İcareteynli vakıflar” dır. Bu vakıf türünde, zarar gören vakıfların yeniden restore edilmesi ya da inşa edilmesi veya kısa süre ile kiralanmasının mümkün olmaması gibi nedenlerle, kiracıdan taşınmazın gerçek değerine yakın/eşit ve peşin bir kira bedelinin (icare-i muacel) alınarak vakfın taşınmazının tamir/inşa edilerek her yıl ödenecek küçük bir bedel karşılığında (icare-i müeccele/veresiye kira) taşınmazın aynı kiracılara süresiz olarak kiralanması ilkesi benimsenmiştir. “Çift icare” anlamında icareteyn adı verilen peşin ve her yıl alınan olmak üzere iki farklı kira (icar) içeren bu yönteme verilmiş, bu şekilde kiralanan taşınmazın tasarruf hakkının mirasçılara geçmesi de öngörülmüştür (Aksoy, 2010).

Mukataalı vakıflardan ayırt edici niteliği, mütevellinin peşin aldığı kira bedeli ile binayı onarması ve bu şekilde kiracıya teslim etmesi olmuştur. Ancak, hem bina hem de arsa vakfın malı olarak kalmıştır (Uluç, 2008).

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet öncesinde kurulan vakıflar oldukça karmaşık ve çeşitlilik arz eden bir yapıya sahiptir. Kaynaklarda bu şekilde bir sınıflandırma yapılmış olsa da, günümüz yasal mevzuatına göre vakıflarla ilgili daha yalın bir yapı söz konusudur. Bugünkü “Vakıflar Kanunu’na göre Türkiye’deki vakıflar; “mazbut vakıflar, mülhak vakıflar, cemaat vakıfları, esnaf vakıfları ve yeni vakıflar” olmak üzere 5 gruba ayrılmış olup (RG; 2008:26800, 5737/Md:3), bunlardan “yeni vakıflar” dışında kalan tüm vakıflar 1926 yılından önce kurulan vakıflar olarak kabul edilmiştir (Aksoy, 2010).

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde işte bu vakıflardan mazbut, mülhak vakıflara ait taşınmazlar ile mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait taşınmazların Cumhuriyet tarihi boyunca geçirdiği dönüşüm süreci ve bu sürecin Siirt özelindeki gelişimi, vakıfların mekân boyutunu öne çıkaran bir yaklaşımla irdelenecektir.

4.1. OSMANLI'DA VAKIFLARIN KURULUŞ NEDENLERİ

Osmanlı toplumunda, diğer müslüman toplumlarda olduğu gibi vakıfların kurulmasında en büyük etken dini motivasyondur. Bu motivasyon Hz. Muhammed'in (SAV) bir hadisi şeriflerine dayanmaktadır. Buna göre "Âdemoğlu öldüğü zaman, amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır. Devamlı sadaka (sadaka-i câriye) meydana getirenler, topluma yararlı bir ilim (eser) bırakanlar ve kendisine hayır dua eden hayırlı evlat bırakan kimsenin defter-i amâli kapanmaz"¹⁹. Vakıf kurumunun bu üç koşulu da birleştirdiği iddia edilmiştir. Dolayısıyla, vakıf kurmak ahirete kurtuluş ermenin bir aracı olarak görülmüş ve Müslümanları şaşkıncı sayıda sosyal ihtiyaca cevap vermek üzere birbirinden olabildiğince farklı vakıflar kurmaya itmiştir.

Osmanlı Devleti tarihinde ilk vakfın Orhan Gazi tarafından kurulmasından başlayarak padişahlar, vezirler ve birçok yönetici, vakıflar yapmışlar ve bu vakfettikleri şeyleri yazılı belgelere geçirerek vakfiyeler bırakmışlardır (<http://fsmsem.fatihisultan.edu.tr>). Bunların en güzel örneklerinden biri olan Fâtiş Sultan Mehmed Han'ın bir vakfiyenamesi şöyledir:

“Ben ki İstanbul Fâtihi abd-i âciz Fâtiş Sultan Mehmed, bizâtihi alun terimle kazanmış olduğum akçelerimle satun aldığım İstanbul'un Taşlık mevkiinde kâin ve malûmu'l-hudûd olan 136 bab dükkânımı aşağıdaki şartlar muvâcehesinde vakf-ı sahîh eylerim. Şöyle ki:

¹⁹ Müslim, Vasıyye, 14; Ebû Davud, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36

Bu gayr-i menkûlâtımdan elde olunacak nemâlarla, İstanbul'un her sokağına ikişer kişi tâyin eyledim.

Bunlar ki, ellerindeki bir kap içerisinde kireç tozu ve kömür külü olduğu halde günün belirli saatlerinde bu sokakları gezeler. Bu sokaklara tükürenlerin, tükürükleri üzerine bu tozu dökeler ki, yevmiye 20'şer akçe alsunlar.

Ayrıca 10 cerrah, 10 tabîb ve 3 de yara sarıcı tâyin ve nasb eyledim. Bunlar ki, ayın belli günlerinde İstanbul'a çıkalar, bilâ-istisnâ her kapuyu vuralar ve o evde hasta olup olmadığını soralar; var ise şifâsı, ya da mümkün ise şifâyâb olalar. Değilse, kendilerinden hiçbir karşılık beklemeksizin Dâru'l Aceze'ye kaldırarak orada salâh bulduralar!

Maazallâh herhangi bir gıdâ maddesi buhranı da vâkî olabilir. Böyle bir hâl karşısında bırakmış olduğum 100 silâh, ehl-i erbâba verile! Bunlar ki hayvanât-ı vahşiyenin yumurta veya yavruda olmadığı sıralarda Balkanlara çıkıp avlanalar ki, zinhar hastalarımızı gıdâsız bırakmayalar.

Ayrıca külliyyemde binâ ve inşâ eylediğim imâret-hânedede şehîd ve şühedânın harîmleri ve Medîne-i İstanbul fukarâsı yemek yiyeler! Ancak yemek yemeye veya almaya bizâtihi kendûleri gelmeyüp yemekleri güneşin loş bir karanlığında ve kimse görmeden kapalı kaplar içerisinde evlerine götürüle!" (Topbaş, 2011).

Bu belgeden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti, sadece halkının değil toprakları üzerindeki her canlının huzurunu, haklarının korunmasını ve yaşam kalitesinin artmasını temin etmek için her türlü ayrıntıyı düşünüp; ince davranışlar ve uygulamalar gerçekleştirmiştir (<http://sahipkiran.org>, Erişim Tarihi:28.10.2013).

Vakıf kurmak için bir diğer gerekçe, mülkiyet haklarının korunmasıydı. Klasik dönem boyunca, Osmanlı elitleri tam anlamıyla mülkiyet hakkına sahip olmamış ve müsadere tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Devlet müsadere ancak 1830'larda

Tanzimat reformları ile sona ermiştir. O zamana dek, yönetici elitin bir üyesi mülkünü ancak vâkıfa dönüştürerek, yani Allah'ın mülkiyetine geçirerek koruyabilirdi. Bir mülkün Allah'ın mülküne dönüştürülebilmesi için, olmazsa olmaz şart ise özel mülk statüsünde olmasıydı.

Vakıf kurmanın bir diğer gerekçesi ise, insanların sosyal saygınlık kazanma düşüncesinin olduğu söylenebilir.

4.2. OSMANLI'DA VAKIF KURUMUNUN İŞLEME ŞEKLİ

Osmanlı'da vakıfların temel olarak üç ana unsuru vardır. Birincisi yapılan bağış, ikincisi bu bağışın ürettiği düzenli, devamlı ve uzun süreli gelir. Üçüncüsü ise kamu yararı amacına yönelik; eğitim, sağlık, bayındırlık ve belediye hizmetlerine kadar adı geçen alanların herhangi birine yönelik olabilir. Dolayısıyla, vakıf kurmak ahirette kurtuluş elde etmenin bir aracı olarak görülmüş ve Müslümanları şaşırtıcı sayıda sosyal ihtiyaca cevap vermek üzere birbirinden olabildiğince farklı vakıflar kurmaya itmiştir (Çizakça, 2000).

Osmanlı tarihinde yönetici ve yakınları ile varlıklı bireyler, yakın çevrelerinde kamuya ait zorunlu bir ihtiyaç gördüklerinde, bu sorunla uğraşmak üzere bir vakıf kurmuş ve bu da âdemi merkezi bir karar verme biçimine imkân vermiştir. Bu tür kararlar gerçek sorunlara daha yakın bireyler tarafından veriliyor ve yerel kadıdan alınan basit bir onayla derhal uygulamaya geçebiliyordu. Vakıfların âdem-i merkezi karar verme yetkisi vakıfların yerel sorunları bürokratik merkezi otoriteye kıyasla çok daha hızlı bir şekilde iyileştirebilmesini sağlamıştır.

Osmanlılar döneminde özel şahıslar tarafından kurulan vakıflarla mütevelliler meşgul olmuş, nitekim bu hayır eserlerin görevlileri olan müderris, imam, hafız, nakip, tabbah, hâkim ve bevvap gibi kimseleri de tayin etti (Berki, 1962). Osmanlı'da vakıf

kurumu kadılar vasıtasıyla teftiş ve murakabe edilmişlerdir. Her kadı, kendi mıntıkasındaki vakıfları emrindeki müfettişlerce teftiş ettirdiği gibi, bazen bizzat kendisi de bunları teftiş ederdi. Bununla beraber payitaht kadısı (İstanbul kadısı), bütün vakıfları teftiş yetkisine sahipti.

19. yüzyıl, vakıflar ve vakıf taşınmazlar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar genel gözetim dışında devlet müdahalesi görmeyen vakıf kurumu, yapılan düzenlemeler sonucunda 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Humayun Nezareti'ne bağlanmış, böylece Nezaret, ülkedeki bütün mazbut vakıfların mütevellisi ve nazırı (bakanı), mülhak vakıfların ise tek yetkili nazırı haline gelmiştir. Vakıf sektöründe yaşanan dağınıklığın giderilmesi, yönetimlerinin ıslah edilmesi, vakıflar arası kaynak aktarımı yoluyla geliri giderini karşılamayan vakıfların desteklenmesi, yolsuzlukların önlenmesi, devletin yönetim yapısının Batı normlarına göre yeniden düzenlenmesi, vakıf potansiyelinden devletin diğer kurumlarının da yararlanması, dini çevrelerin gücünün kırılması ve merkezi otoritenin güçlendirilmesi gibi amaçlarla gerçekleştirildiği anlaşılan bu uygulama ile vakıflar ilk defa merkezi yönetimin çatısı altına girmiş, vakıf taşınmazlarına ilişkin bütün ekonomik faaliyetler (Tablo 2), bu tarihten itibaren Nezaret eliyle yürütülmeye başlanmıştır (Öztürk, 1995).

Tablo 2: 19. Yüzyılda Evkaf-ı Humayun Nezareti'nin Ekonomik Faaliyetleri

Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Ekonomik Faaliyetleri		
Tarımsal Faaliyetler	Gayrimenkul İşletmeciliği	Mali ve Sınai Faaliyetler
1- Çiftlikler	1-Binalı Gayrimenkuller	1-Para Vakıfları ve Bankacılık
2- Ormanlar	2-Binasız Gayrimenkuller	2- Sınai İşletmeler
3- Zeytinlikler		3- Madenler

Evkaf-ı Humayun Nezareti tarafından yürütölen tarımsal amaçlı faaliyetler kapsamında, çeşitli illerde yer alan vakıf ormanı ve çok sayıda zeytinlik, iltizam ya da ihale usulü ile kiraya verilmiş ve işletilmiştir. Gayrimenkul işletmeciliği alanında, kentsel ve kırsal alanda bulunan binalı/binasız birçok vakıf taşınmazı ticari amaçlı olarak işletilmiş, yeni kurulan Fen Heyeti vasıtasıyla bir taraftan hayrat eski eserlerin onarımı yapılırken, diğeri taraftan gelir getirici yeni binaların inşası sağlanmıştır. Bu amaçla 19. yüzyıl sonunda, İstanbul'da yapımına başlanan Beşiktaş/Akaretler Sıra Evleri (144 konut + 34 dükkan) ve 5 büyük vakıf işhanı, uygulamanın öne çıkan örnekleri olmuştur. Mali faaliyetler kapsamında, para vakıflarına ait paraların sermaye yapılarak bir banka kurulması öngörölmüş, söz konusu banka 1913 yılında kurulmasına karşın, bir yıl sonra çıkan 1. Dünya Savaşı nedeniyle faaliyete geçememiştir.²⁰

Sınai faaliyetler kapsamında, 1830'lu yıllarda, vakıf kaynakları kullanılarak İstanbul/Üsküdar'da bir dokuma fabrikası, Beykoz'da çuha fabrikası, Eyüp'te ise bir iplik fabrikası kurulmuştur. Nezaret, aynı dönemde ulaşım alanında da rol almış, İstanbul/Boğaziçi'ndeki kısa süreli kayık işletmeciliği deneyiminden sonra (1826), Şehremaneti ile birlikte Üsküdar-Alemdağ elektrikli tramvay hattını, sonrasında ise 1. Dünya Savaşına kadar Hicaz demiryolunu işletmiştir. Madencilik faaliyetleri kapsamında, Yıldızeli (Sivas), Foça, Söke, Kuşadası ve Tire'deki vakıf arazilerinde

²⁰ Nukud-u mevkufe de denilen bu vakıflar, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme devrinden itibaren ihtiyaç sahiplerine kredi sağlamak amacıyla kurulmuş ve sayıları 19. yüzyılda hızla artmıştır.

bulunan zımpara madenleri, Zonguldak/Ereğli ve Amasra'da bulunan kömür madenleri, yerli ve yabancı tüccarlar ile bazı kamu kurumlarına kiraya verilmiş, Erzurum/Tercan ilçesi Polak Köyü'nde bulunan petrol ve neflin aynı amaçla ihale edilmesi planlanmıştır (Öztürk, 1995).

Görüldüğü üzere, ilke olarak yüzyıllarca değişmeyen toprak sistemi, vakfa özgü hukuk kuralları ve mevcut toplumsal inanç sisteminin etkisiyle, sürekli büyüyen gelişen vakıf taşınmaz varlığı, 19. yüzyılın sonundan itibaren, merkezi yönetim eliyle bir dönüşüm sürecine girmiştir. Söz konusu süreç 20 yüzyılda da hız kesmemiş, Cumhuriyet döneminin olağanüstü koşullarında farklı boyutlar kazanarak devam etmiştir.

4.3.OSMANLI'DA VAKIF ÇEŞİTLERİ

II. Bayezid devri (1481-1512) müelliflerinden Cantacasin (s.207-208), klasik eserlerinde o devir için şöyle der:

Küçüğü ve büyüğü ile Türk ileri gelenleri (seigneurs Turcaz), cami ve hastane yaptırmaktan başka bir şey düşünmezler. Onları zengin vakıflarla techiz ederler. Yolcuların konaklaması için kervansaraylar inşa ettirirler. Yollar, köprüler, imaretler yaptırırlar. Türk büyükleri, bizim senyörlerimizden çok daha hayır sahibidirler, son derece misafir severler. Türk, Hıristiyan ve Yahudileri memnuniyetle misafir ederler. Onlara yiyecek, içecek ve et verirler. Bir Türk, karşısında yemek yemeyen bir adamla Hıristiyan ve Yahudi bile olsa yemeğini paylaşmamayı çok ayıp sayar (<http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com>).

D'Ohsson'a göre bu derece hayırseverliğin menşei İslâm dinidir. Şöyle der (VI, 302) : "Kur'ân, Türkleri, dünyanın bütün milletlerinin en hayır ve en insan severi haline getirmiştir" (D'Ohsson, 2002).

Osmanlı vakıf sistemine baktığımızda, vakıfların kar imkânı bulunmayan ya da kar marjının düşük olması nedeniyle iktisadi açıdan yatırımın cazip olmadığı eğitim, sağlık, kültürel ve dini faaliyetlerin finansmanında önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Özellikle büyük vakıflar bünyesinde bu faaliyetlerin tamamına veya önemli bir kısmına imkân sağlayan müesseselerin bulunduğu ve bütün faaliyetlerin ortak bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir.

4.3.1. Dini Hizmetleri Yürüten Vakıflar

İslâm toplumunda dinî hizmetleri veren tekke, zaviye, cami, medrese vb. kurumların temel fonksiyonları ve varoluş sebeplerine inanılan İslam dininin kaidelerine dayanmaktadır. Osmanlı toplumunda da aynı esasların geçerli olduğu görülmektedir. Osmanlılar döneminde geliri cami ve görevlilerine tahsis edilmiş sayısız vakıf bulunmaktaydı (Kazıcı, 2003). Dolayısıyla inanan insanlar dinlerini öğrenme ve öğretmek için Osmanlı devletinde olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de bundan farklı değildir. Günümüzde dini hizmetler her ne kadar Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde görünse de cami, mescit ve Kur'an kursu gibi dini hizmetlerin yapıldığı kurumlar çoğunlukla hayırsever vatandaşlar tarafından yapılmaktadır.

Aslında tüm İslâm toplumlarında olduğu gibi Osmanlı toplumunda da, dinî hizmetlerin bu alanda kurumsallaşan cami ve mescit gibi yapıların gelişmesiyle doğru orantılı olduğu gözlemlenir. Bu kurumlar oluştuğça, kurumsal işlemleri yerine getirecek insanlara da ihtiyaç duyulmaya başlanması da tabii bir sonuçtur. Bu aşamada çalışanların ücretleri meselesi ortaya çıkacaktır ki, bu meseleyi ya devlet ya da hizmetten yararlananlar çözecektir. İşte bu aşamada Osmanlı toplumunda vakıfların devreye girdiği görülür ki, hizmetten yararlanan kitleler adına toplumun daha varlıklıları

bir takım gelir kaynaklarını bağışlayarak (Serjeant, 1992), ücret meselesini devletin ve halkın lehine halletmiş olurlardı (Barkan Ö.L.,Ayverdi E.,1970).

Bu anlamda dini hizmetlerin yerine getirilmesi için Siirt il merkezinde Cumhuriyetten önce; inanç, eğitim ve sosyal hizmetleri yerine getiren yaklaşık olarak 44 tane cami ve mescit bulunduğu, hayırseverlerce bu cami ve mescitlere çok sayıda tarla, bağ, bahçe ve dükkân bağışlandığı görülmektedir.

4.3.2. Eğitim Hizmetleri Yürüten Vakıflar

Osmanlı devletinde günümüz ilkokullarına denk gelen sıbyan mekteplerinden medreselere kadar tüm eğitim hizmetleri vakıflarca sunulmuştur. Mahallelere kadar tüm yerleşim birimlerinde bulunan ve okuma çağına gelmiş çocuklar sıbyan mekteplerinde eğitilir, dahasonra vakıf külliye içersinde yer alan medreselerde eğitime devam edilirdi. Bu yerlerde dersveren hocaların maaşları da vakıflar tarafından karşılanırdı. Ayrıca kütüphaneler de vakıf alanı içindeydi. Medreseler, Osmanlı devletinin kendinden önceki Türk-İslam devletlerinden devraldığı kültür mirasıydı (Işık, 2009).

Osmanlı İmparatorluğun'un klasik döneminde eğitim ve sağlık hizmetleri ile din ve kültürel faaliyetlerin finansmanı için bütçeden doğrudan bir kaynak ayrılmadığı, günümüzde üçüncü sektör olarak adlandırılan, daha çok bağımsız iktisadi birimler şeklinde teşkilatlanmış olan vakıflar aracılığıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

İslâm dinine mensup olan toplumlarda özellikle Osmanlı coğrafyasında, sosyal hayata dinin etkisi oldukça hissedilir bir ağırlıktadır. Bu yüzden dinî bilgilerin korunması, nesillere öğretilmesi, çok önem arz etmektedir.

Osmanlı toplumu bu konuda da kendinden önce bu alanda oldukça büyük atılımlar gerçekleştirerek büyük eğitim kurumları oluşturan Selçuklu Devleti birikimlerinden faydalanmıştır. Çünkü gerek İslâm dünyasında, gerekse Anadolu'da ilk

büyük eğitim kurumları bu döneme aittir (Ateş, 1982). Osmanlı devletinde vakıf müessesinin kurduğu medreseler, tüm dünyaca tanınan büyük bilim adamlarının yetişmesine, buluşların yapılmasına imkân vermiştir. 19 yüzyıla kadar İstanbul'da bulunan medrese sayısı 500'ü aşmıştır (Kazıcı, 2003).

Osmanlı İmparatorluğun'un gelişme döneminde bilgi aktarımı büyük kurumların var olmadığı bir ortamda küçük grupların birebir ders alması yoluyla halledildiği görülmektedir. Ancak bu durum artan ihtiyaçları karşılayamadığı için olsa gerek, bu alanda da kurumsallaşmaya gidilme ihtiyacı belirmiş, mektepler ve bir üst kurum olan medreseler ortaya çıkmıştır (Atalar, 1991).

Eğitim kurumları denilince ilk önce akla gelen mektep ve medreselerin dışında en az bunlar kadar önemli bir kurum daha vardır ki, o da eğitimi yapılan konularda başvuru kaynaklarının korunup, kullanıcılara sunulduğu kütüphanelerdi. Osmanlı toplumunda da kütüphaneler vakfedilen kitaplarla oluşuyor olup, çeşitli yapılaş tarzları gösterirlerdi (Bizbirlik, 1995):

- a. Bağımsız kütüphanelerde (ayrık yapılar, camiye bitişik yapılar)
- b. Külliye içi kütüphaneler
- c. Cami, medrese, türbe ve tekke içi kütüphaneler
- d. Mektep için kütüphaneler
- e. Saray içi kütüphaneler

4.3.3. Belediye Hizmetleri Yürüten Vakıflar

Osmanlı şehirlerinde ayrı bir belediye teşkilatı veya bu işleri yerine getiren devletin bir kurumu görülmemektedir. Bu durum 1856'ya kadar sürmüştür (Yediyıldız, 1982;5). Şehirlerdeki bu eksikliği büyük oranda vakıf müesseselerince yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde belediye hizmetleri içerisinde yer alan; yolların yapımı, bakımı, şehrin su ihtiyacını giderme, temizlik, sokakların aydınlatılması, park ve bahçelerin düzenlenmesi ve bakımı gibi hizmetleri Osmanlı devletinde ağırlıklı olarak vakıflar tarafından yerine getirildiğini görmekteyiz. Vakıfların yaptıkları hizmetler bunlarla sınırlı değildi. Yol, köprü, kanal, bent, çeşme, kaldırım yapımı ve tamirini de vakıflar tarafından inşa edildiği bilinmektedir.

Vakıflar buldukları beldelerde aynı zamanda ekonomik olarak insanlara cazip hale getiren unsurlardan biri kabul edilmektedir. Şöyle ki; vakıflar sayesinde pek çok iş alanı oluşacak, pek çok hizmet insanlara ücretsiz olarak verilecektir. Bu gibi şartlar insanları vakıfların buldukları bölgelere itecektir. O halde vakıfların belediye hizmetlerindeki ilk katkısı bizzat şehirlerin nüvesini oluşturmak, ilerleyen dönemlerde de mahallelerin oluşmasını sağlamak olacaktır (Ünsal, 1984; 97).

Osmanlı İmparatorluğun'da bulunan kentlerin gelişme sürecine baktığımızda hemen hemen bütün yerleşim bölgelerinde bu özellik karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, XVI. asır Manisa'sında Göktaşlı, Attar Ece, Cami'-i Cedid, Cami'-i Kebîr, Eyne Ali mahalleleri gibi cami ve mescid çevresinde olan mahalle sayısı 1531'de 32, 1575'te 34 tür (Ergenç, 1989). Bir başka örnek, Siirt merkez yerleşkesine baktığımızda karşımıza çıkmaktadır. Siirt'in ilk yerleşim yerleri olan 6 mahalle (İnönü, Sakarya, Karakol, Ülkü Tınaztepe ve Batı Mahalleleri) Selçuklular zamanında kurulan ulu camii (medrese) vakfı etrafında şekillenmiştir.

İslam toplumunda vakıf eserleri sayesinde küçük bir beldenin kasabaya veya bir şehre dönüştüğü de görülen bir olaydı. Bu köyün Konya'ya bağlı Argıthanı beldesi yapılan bir han, cami ve buna bağlı külliye ile adeta yeniden inşa edilmiştir (Yılmazçelik, 1995).Yine buna benzer bir örnek de bugün adı Nevşehir olan "Muşkara"

köyüdür. Bu köy Damat İbrahim Paşa'nın inşa ettirdiği büyük bir külliye ile ihya olmuş ve bir kente dönüşmüştür (Orhunlu, 1990).

Su Vakıfları:Günümüzde yerel yönetimlerin yapması gereken en önemli hizmetlerden birisi olan halkın su ihtiyacını giderme hizmeti Osmanlı'da son derece sevap sayılmış ve bu anlamda vatandaşın su ihtiyacını karşılamak için çok sayıda su (çeşme) vakıfları kurulmuştur.

Bu tür vakıflar; su bulunan bir yerden nüfusu kalabalık bir iskân mahalline su getirmek veya akan bir çeşmenin bakımı, onarımı ve kırsal alanda bulunan su kuyularının temizliği ve bakımı, yazları soğuk su ihtiyacını karşılayan sebillerin korunup, bakılması gibi hizmetleri yerine getiriyorlardı (<http://www.suvakfi.org.tr>).

Osmanlı coğrafyasında bu tür vakıflar hemen hemen her ilde karşımıza çıkmaktadır. Buna bir örnek olarak Siirt Termol Çeşmesi'ni verebiliriz. Eski Siirt yerleşkesinde yaklaşık 2 km. Siirt'tin kuzeyinde bulunan bu çeşme yıllarca Siirt halkının su ihtiyacını karşılamıştır. Çeşmenin bakımı için de hayırseverlerce araziler bağışlanmıştır. Söz konusu çeşme 1990'ların başlarına kadar Siirt vali konağının su ihtiyacını gidermiştir. Şimdi söz konusu bölge kooperatif mahallesi içerisinde kalmış çeşme de termol camii avlusunda olduğu varsayılmaktadır. Bir diğer örnek Siirt merkez de bulunan Aynsalep ve Breke çeşmeleridir. Her iki çeşme vakıflarının da gelirleri bakımlarında kullanılmak üzere arazilerinin olduğu bilinmektedir. Söz konusu araziler VGM devredilmiş bir kısmı zaman içerisinde yapılan Et-Balık Kurumu'na tahsis edilmiştir. 1992 yılında özelleştirme kapsamına alınan kurum sonraki yıllarda arazisi ile birlikte özelleştirilmiştir.

Vakıfların belediye hizmetleri su ile sınırlı değildir. Yol inşaatı, köprü inşaatı, bahçeler oluşturulması, aydınlatma gibi çalışmaları da vardır. Yol inşaatı konusunda büyük vakıflardan pay ayrıldığı, İstanbul'daki Süleymaniye Camii evkafından

Yedikule'den Eğrikapı'ya kadar kale haricinde Çekmece yolunda olan kaldırımların tamirine 1.025 kuruş verildiği (Orhonlu, 1984), bahçeler konusunda bazı şehirlerde hoş mekânlar inşa edildiği,²¹ nihayette XVIII. asırda kandilciler tayin ederek, lamba ve yağ alarak aydınlatma ile ilgili hizmetlerde bulunan vakıfların olduğu bilinmektedir (Yediyıldız, 1982; 6).

4.3.4. Sağlık Hizmetleri

Osmanlıda sağlık hizmetleri denildiğinde ilk akla gelen hastanelerdir. Osmanlı'da hastaneler yalnız yatan hastalara mahsus değildi. Günümüzdekine benzer ayakta tedavi hizmetini de verirdi. Her gelen hastanın tedavisi yapılır ve fakir olduğunu beyan edenlere bedava ilaç verilirdi. İstanbul, Edirne gibi büyük şehir hastaneleri aynı zamanda doktorların eğitim aldıkları yerler idi. Hekimler burada, her dalda ihtisas yaparlardı. 1451'de kurulan Edirne ve 1514'te kurulan Karaca Ahmet (İstanbul) Cüzam Hastaneleri tıp literatüründe ünlüdürler. Zira XIX. asırdan önce cüzamlılar, Avrupa'da hastaneye alınmıyor, ıssız yerlere sürülüp kaderlerine terk ediliyorlardı. Dışarıdan ayaküstü tedavi ve ilaç almak için gelenler, sabahtan öğleye kadar kabul ediliyorlardı. Öğleden sonra, yalnız yatan hastalarla uğraşılıyordu (<http://www.tarih.gen.tr/forum>, Erişim Tarihi:25.07.2013).

Osmanlıdaki hastaneler bir iki istisnanın dışında yalnız Müslümanlara hizmet etmiyordu, "Allah'ın kulları olan bütün beşeriyete" açıktı. Batı'daki hastaneler ise yalnız ülkenin mezhebindeki hastalar kabul ederlerdi. 150 ilâ 300 hasta tedavi edebilen hastaneler vardır. Bir kaçı, hem Müslüman, hem Hıristiyan hastayı, ayırmaksızın kabul eder. Kadınlara mahsus hastaneler de vardır. Bazı hastanelerde de kadınlara mahsus kısımlar bulunur ve bunlar, mutlak şekilde erkek hastalara ait kısımdan ayrılmıştır.

---

²¹ TKA, TD 552, s. 82a ve 34b, BOA, MM 4540, s. 7, BOA, MM 7457, s. 8.

Kadın hastalar, mutlaka kadın hastabakıcılar tarafından bakılır. Hekim olmayan hastane mensubu, kadın hastanın yanına bile yaklaşamaz. Schiltberger, 1396'da Bursa'da her dinden hasta kabul eden 8 hastane bulunduğunu yazmaktadır. Bundan tam bir asır sonra da Cantacasin (s.204), Sultanahmet (Fatih) Hastanesi'ni anlatırken, Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi hasta kabul eden, hastalarına çok büyük ihtimamla bakan, fevkalâde büyük geliri olan bir müessese olduğunu söyler (<http://www.soyle.org/osmanli-tarihi>, Erişim Tarihi:22.08.2013).

4.3.5. Toplumsal Hizmetler

A-İmaretler: Osmanlı'da en çok önem verilen vakıf çeşitlerinden birisi de imaretti. İmaretlerden sadece ihtiyaç sahipleri değil, yolcu ve yolcuların bineklerinin de gıda ihtiyaçları karşılanırdı. Bu anlamda bir kaç örnek verecek olursak; küçük bir müessese olan I. Sultan Murad'ın İznik'teki İmarethanesi, günde 2.000 muhtaca yemek dağıtıyordu. Başka bir örnek İstanbul'da bulunan II. Beyazıt İmareti, günde 1000 muhtaca iki öğün yemek dağıtıyordu (Sarraff Hovennesyan, v 72; İnciciyan tercümesi, 135, not 2). Kanuni'nin yaptırdığı Süleymaniye İmareti'nde ise, medresenin 600 softası ve hastalar dışında sayısız muhtaca yemek veriliyordu (Hovennesyan, v. 68; İnciciyan, 135, n.3). Bu imaret, bir büyük mutfakla üç yemek salonundan ibaretti. Arka tarafta, yolcuların hayvanları için bir ahır vardı ve burada da yolcuların hayvanları bedava yiyip tımar ediliyordu. Fakat bir yolcu, bu şekilde ancak üç gün ve tabiatıyla tamamen bedava misafir ediliyordu. Misafir yolcuların beş kişisi bir sofraya alınıyor ve her öğünde böyle 40 sofraya kuruluyordu. Demek ki yalnız yolcu sıfatıyla günde 200 kişi yemek yiyordu. Her yolcuya günde 50 dirhem bal, misafirin hayvanına günde bir şinik arpa veriliyordu. Padişahın vakıf şartı böyleydi. D'Ohsson (II,460-1) şöyle diyor: "İmaretlerde fakirlere her öğün bir ekmek, bir tabak dolusu koyun eti ve bir tabak dolusu sebze verilmektedir.

Fakir olarak tanınmış ailelere ayrıca günde 3 ilâ 6 akça nakdî yardım yapılıyordu."Fatih imaret ve kervansarayında her şeyin mükemmel ve bedava olduğunu, orada yalnız fakirlere değil, kibar yolcuları da gözleriyle gördüğünü nakleder (<http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com>, Erişim Tarihi:01.03.2013).

II. Murat'ın 1436'da yaptırdığı Edirne'deki Muradiye İmaretini için 436.718 akça gelir getiren vakıflar temin etmişti. 1611 yılı haziranında Polonyalı Simeon, Edirne'ye geldiğinde hatıratında, "İstanbul-Edirne yolunun iki tarafı kâmilten kaldırım döşelidir". Her konakta hanlar, hastaneler, kervansaraylar, hamamlar vardır. Her menzildeki imaretlerde yolculara günde iki öğün bedava pilav, yahni (et), zerde ve iki fodla (ekmek) verilmekte ve hayvanlara da bedava bakılmaktadır. Kervan, bin kişilik olsa gene aynı ihtimamın gösterildiğini söylemektedir (<http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com>).

B-Diğer Sosyal Hizmetler: Şehirlerde kamu hizmetine yönelik hamamlar, hanlar gibi kurumların ihtiyaçlarını karşılayan genel amaçlı vakıflar olduğu gibi, çok özel amaçlı vakıflar da görülmektedir. Hasankeyf Kalesi'ni onarım ve bakımına yönelik çalışan (Yediyıldız, 1982; 6), yine Hasankeyf'te fakir Müslümanlara kefen ve kalede tutuklu bulunanlara nafaka parası sağlayan vakıflar²² özel amaçlara yönelik kuruluşlara en güzel örnekleri teşkil ederler.

Osmanlı toplumunda, bu kurumlar dışında fakirlere sadaka dağıtan "Ebvâbü'l-berr" tabir edilen vakıflar, yolculara, muhtaçlara karşılıksız yemek ve konaklama yeri sağlayan kervansaraylar ve zaviyelerin verdikleri sosyal hizmetler de çok önemli yere sahiptirler (<http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com>).

---

²² BOA, TD 998, s. 266; TKA, TD 552, s. 376.

4.3.6. Ekonomik Hizmetler

A-Kervansaraylar

Bugünkü şartlarda dahi sosyal ve ekonomik olarak önemli katkılarda bulunduğu kabul edilen ve sürükleyici güçlerden biri olarak sayılan vakıfların Osmanlı toplumundaki rolü hayati öneme sahiptir.

Bilindiği gibi vakıfların verdikleri hizmetleri sürdürebilmeleri için düzenli ve bir noktada süreklilik arz eden gelir kaynaklarına ihtiyaçları vardır. Bütün faaliyetleri bu kaynaklardan elde edilen maddi güce dayanmaktadır.

Çok büyük hayır müessesesi olduğu kadar, ticareti ayakta ve yolları canlı tutan bir kuruluş, kervansaraylardır. Kervansarayların daha mütevazı olanlarına "han" denilmektedir. Han ve kervansarayların ekserisinin vakıfnamesinde, yolcuların, hayvanları ile beraber, üç gün misafir edileceği, yedirilip içirileceği şartı vardır. Bunlardan birkaç örnek verecek olursak, Bitlis El Aman Kervansarayı; Resim-2’de görüldüğü gibi VGM, tarafından restore edilerek Bitlis Eren Üniversitesine devredilmiştir (<http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com>, Erişim Tarihi:01.03.2013).

Resim-2: El Aman Kervansarayı

Bitlis (Eski Hal)

(Yeni Restore Edilmiş Hali)

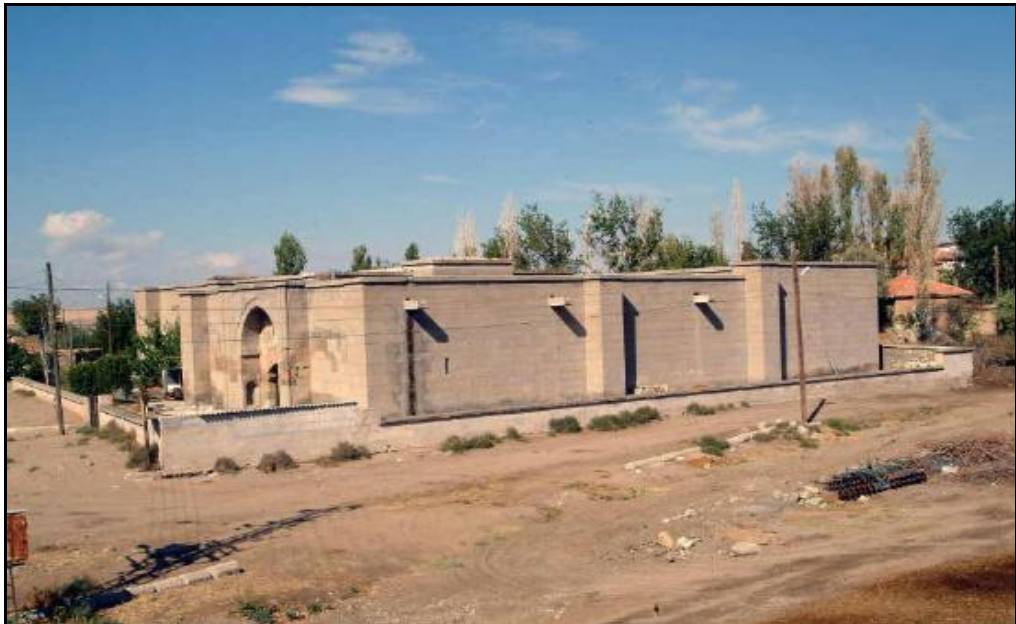
Kaynak: (<http://bedesten.net/kervansaraylar>, Erişim Tarihi:24.08.2013).

El Aman Kervansarayı; Bitlis-Tatvan-Muş yolu ayrımında Rahva düzlüğü denilen yerde bulunmaktadır. Rahva düzlüğü kış aylarında kervanlar için tehlikeli bir yerdi. Bu nedenle de kervansaray oldukça geniş bir arazide kurulmuştur. XVI. yüzyılda Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kervansarayın ne zaman yapıldığını içeren bir kitabe günümüze ulaşmamıştır. Bu kervansaray Anadolu'nun en büyük ve eski kervansaraylarından birisidir (<http://bedesten.net/kervansaraylar>, Erişim Tarihi:24.08.2013).

Bir başka örnek Resim-3'te ki Kesik Köprü (Cacabey Hanı) Kervansarayıdır. Bu kervansaray, Kırşehir Merkez ilçesi, Kesik köprü Köyü'nde, Kesik köprü'nün yanında, Kızılırmak'ın kenarında bulunan bu kervansaray, Y.Mimar Ali Saim Ülgen, Gıyasüddin Keyhüsrev tarafından 1206'da yaptırdığını ileri sürmüştür (<http://www.e-tarih.org>, Erişim Tarihi:27.08.2013). Bununla birlikte üzerindeki kitabede Kırşehir Valisi Nureddin Cebrail bin Cacabey tarafından 1248 yılında yaptırıldığı yazmaktadır. Bir başka örnek Niğde de bulunan Öküz Mehmet Paşa Kervansarayıdır (<http://www.e-tarih.org>, Erişim Tarihi:27.08.2013).

Resim-3: Kesik köprü (Cacabey Hanı) Kervansarayı

Kaynak: (<http://www.e-tarih.org>, Erişim Tarihi:27.08.2013).

Niğde ili Ulukışla ilçesinde bulunan Öküz Mehmet Paşa Külliyesi (Resim-4), cami, çarşı, hamam ve handan meydana gelmiştir. Yapı topluluğunu Sultan I.Ahmet ve Genç Osman'ın hükümdarlığı sırasında Sadrazam olan Öküz Mehmet Paşa haç ve sefer yolu üzerinde bulunan Ulukışla'da yaptırmıştır. Külliye'nin yapımı 1610-1622 yılları arasında tamamlanmıştır (<http://www.kenthaber.com>,Erişim Tarihi: 26.08.2013).

Resim-4: Niğde Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı

Kaynak: (<http://www.kenthaber.com>,Erişim Tarihi: 26.08.2013).

"Anadolu'ya yollar üzerinde her fersahta kervansaray vardır. Bunlar, başka ülkelerde hiç görülmeyen hayır müesseselerdir." Bu hanlara bir örnekte Siirt'te bulunan Ğana Sor (kırmızı han) için verilebilir. Bu han Siirt'tin güneydoğusunda Botan nehri kenarında yer alan ve yaklaşık Siirt'ten 10 km. uzaklıkta bulunan eski ipek yolu olarak bilinen yol üzerinde bulunmaktadır. Bu Han'ın aydınlatma (gaz yağı), ısınma ve onarım işlerini gidermek için hayırseverlerce Siirt merkezde ekilip biçilen araziler vakfedilmiştir. Şu an bu han yol genişletme çalışmalarından dolayı yıkılmış arazilerde VGM. Devredilmiştir.

B-Nakit Vakıfları(Para Vakıfları)

Sadece nakit sermaye ile kurulan vakıflara, para vakıfları adıyla adlandırılıyorlardı ve Anadolu ile Rumeli gibi Türklerin yoğun oldukları Osmanlı bölgelerinde çok popülerlerdi. Bu durumda bağışlanan nakit yatırıma dönüştürülüyor ve elde edilen gelir vakfın belirlenen amaçlarına akıtılıyordu. Yıllık gelirin bir kısmı enflasyona karşı koruma amacıyla esas sermayeye ekleniyordu. Bursa'daki para vakıflarının yaklaşık %20 sinin bir yüzyıldan fazla hayatta kaldığı gözlemlenmiştir (Özcan, 20039).

Bir para vakfının işleyişi şöyledir: maddi açıdan iyi durumda bir kişi belli bir amaç için nakit vakfedince ve bunu yerel kadıya kaydettirince vakıf kurulmuş olur. Vakfedilen nakit daha sonra ipotek olarak evlerini gösteren kimi kişilere kredi olarak borç verilir. Borçlunun evinin mülkiyeti geçici olarak para vakfına devredilir. Borçlu borcunu geri ödediğinde, mülkiyet ona geri dönerdi (<http://www.soyle.org>,Erişim Tarihi:28.03.2013).

Para vakıflarının kurulması ve yaygınlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nda tam olarak sorunsuz olmamıştır. Bu vakıflara karşı birkaç sebepten dolayı güçlü bir muhalefet oluşturmuştur. Tartışmanın bir yüzyıldan fazla sürdüğünü ve en sonunda Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen bir fetva ile izin verilmiştir (<http://www.biyografi.net>). Osmanlı para vakıflarının başarısızlığının nedenlerinden birisi, yatırım portföyleriyle ilgilidir. Kurucularının risk almayışlarının yüzünden bu vakıfların sadece sağlam bir ipotek ile tüketim sermayesi sağladıkları iddia edilmiştir.İster tüketim ister girişimci kredisi şeklinde kullanılsın, bu tür yatırımlardan elde edilen getiriler vakfın asıl amacı için harcanmaktaydı. 1585'te Bursa para vakıflarının toplam harcamalarının %40 ı eğitime ayrılmışken, bu yüzdenin üç yüzyıl sonra 1823te %7 ye düştüğü gösterilmiştir. Bu da gösteriyor ki zaman içerisinde para

vakıflarının toplumun ihtiyacına istinaden harcamalarda farklılık göstermektedir (<http://www.soyle.org>).

C-Gayrimenkul (Emlak Vakıfları)

Vakıflar, Tablo 1’de gösterildiği gibi birkaç farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bunların biri bağışın tipine göredir. Yani vakfın malvarlığının gayrimenkul veya menkul olmasıdır. İlki oldukça basittir ve kira getiren bir mülkün bağışlanması içerir. Vakıf edilen mülkten elde edilen yıllık kira geliri gayrimenkul vakfının belirlenen amacını finanse eder. Önemli miktarda yıllık gelir getiren böylesi bir malvarlığına sahip bir vakıf, yüzyıllar boyu işlevini sürdürebilir.

İşleyiş açısından en basit vakıf türü Emlak vakıflarıdır. Bu tür vakıflar sermayelerinin ya dükkânlar, hamamlar ya da başka tür kira oluşturan emlak olduğu şehir merkezlerinde ,ya da ekilebilir arazi şeklinde olduğu kırsal alanlarda vakfedilirdi. Sık sık çıkan yangınlar ve yıkıcı depremler şehir merkezlerindeki emlak vakıfları için önemli bir tehlike oluşturuyordu. Böyle bir durumda vakıf işlemez duruma geliyordu. Bulunan çözüme “**İcateyn**” deniyordu. “**İcateyn**” çift kira demekti (<http://www.diyanet.gov.tr>). Bu sistemde bir felaket durumunda kiracı muaccele adı verilen ve binayı tamir etmeye yetecek büyüklükte toplu bir para ödüyor ve aynı zamanda vakfa düzenli olarak yıllık kirasını ödemeye de devam ediyordu.

Kırsal vakıflara gelince, bunların karşılaştıkları en önemli sorun meşruiyete dairdi. Herhangi bir vakfın olmazsa olmaz şartı, esas sermayesinin özel mülk statüsünde olmasıdır. Ekilebilir toprakların %90’ının devlet kontrolünde olduğu Osmanlı İmparatorluğunda bu doğal olarak aşılması zor bir sorun oluşturuyordu. Çünkü devlet mülkiyetinde olan topraklar (Tablo-3), özel kişiler tarafından vakfedilemez.

Bir diğer vakıf kategorisi yönetime göredir; yani yönetim işlevinin asıl kurucu ve onun vasileri tarafından mı, yoksa devlet tarafından mı yürütüldüğüne göredir.

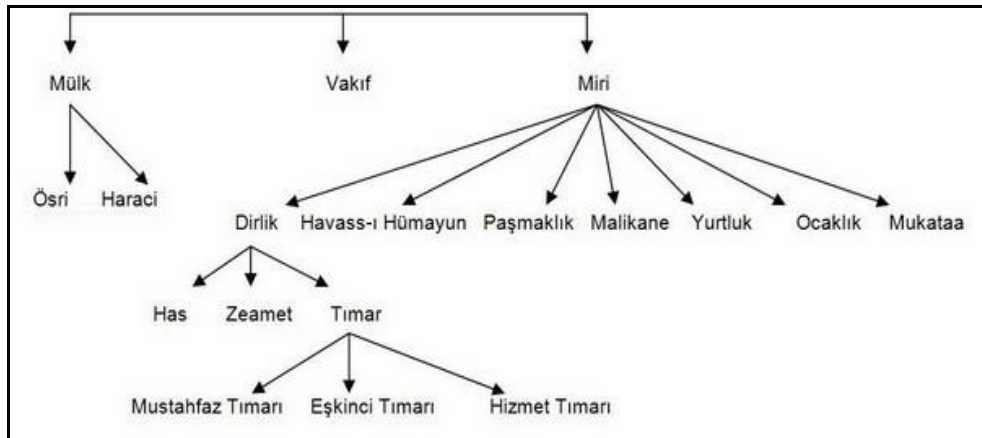
İkincisi ile kurucu ve vekillerin artık hayatta olmadığı ve vakfın devlet tarafından ele alınıp, idare edildiği vakıflar kastedilmektedir. Cumhuriyet ile beraber hayatta kalan vakıfların çoğu ikinci türdedir. Bunlar arasında gayrimüslim vakıfları başka bir kategori oluşturur. 1974 yılında bu vakıfların mülklerinin çoğuna Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından el konulmuş, ancak bu , vakıflar ve VGM arasında hala süre giden hukuki bir sürece yol açtığı bilinen bir gerçektir.

Osmanlıda yönetim ve adalet teşkilatındaki bozulmalara paralel olarak vakıflar da etkinliklerini kaybetmeye başlamıştır. II. Mahmut tarafından 1836'da Evkaf Nezareti kurularak bütün vakıflar bu bakanlığa bağlanmıştır (Aksoy, 2010).

4.4. OSMANLI İMPARATORLUĞUN'DA TOPRAK YÖNETİMİ

Daha önceki Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de toprak yönetimi, 1858 yılında hazırlanan Arazi Kanunnamesi'ne kadar üç ana başlık adı altında yönetildiği anlaşılmaktadır (Düren, 1972;16). Bunlar Şekil 1' de belirtildiği gibi Mülk, Vakıf ve Miri arazilerdir.

Şekil 1: Osmanlı'da Toprak Yönetimi Şeması (<http://osmanli-toprak-yonetimi-semasi.bunedir.org>).

Vakıf Arazileri : Gelirleri cami, medrese, hastane, imarethane, han ve hamam gibi topluma hizmet veren kuruluşların masrafları için ayrılmış arazilerdir. Vakıf

arazilerinin alınıp satılması kesinlikle yasak olup vergiden muaf tutulmuşlardır. Vakıf topraklar üzerinde çalışan halk, arazisi hangi vakfa ayrılmışsa öşür vergisini o vakfın yöneticisine veriyordu. İslam hukukunda vakıf “bir şeyin Allah yolunda halkın yararına sunulması” olarak tanımlanır (Barkan, 1980). Vakıfta mülkün sahibi Allah sayıldığı için mülke kimse dokunamaz (Barkan, 1980; 211)

Vakıf topraklarının vergileri dini, ilmi ve sosyal kurumlara tahsis edilmektedir. Vakıf reayası, arazisi hangi vakfa bağlanmışsa öşür ve vergisini o vakfın mütevellisine verir ve o da vakıfnamesi gereğinde gerekli yerlere harcardı (Halaçoğlu, 1998; 90).

Mülk Topraklar : Toprağın çıplak mülkiyet ve tasarruf hakkının kayıtsız sartsız aynı kişiye ait olduğu arazidir (Barkan, 1980;250). Mülk sahibi bu hukuki haklarının yanında başka haklara da sahiptir. Örneğin toprağın altına ve üstüne de dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Toprak sahibinin ölümü halinde ise mülk arazi mirasçılara geçer. Mirasçı bulunmaması durumunda ise toprak devlete geçer ve miri arazi olarak nitelenir (Barkan, 1980). Osmanlı devletinde halkın elinde bulunan bu tür topraklar ikiye ayrılırdı.

Öşür Topraklar : Fetihden önce Müslümanların sahip olduğu yahut Müslümanların sonradan getirildiği topraklar olup mülkiyeti onu işleyen Müslüman şahsa ait topraklardır. Bu kişinin mülkü olan bu toprakları istediği takdirde bu kişi alıp satabilir, vakfedebilir veya bağışlayabilir (Düren, 1972). Bu mal sahipleri öldüklerinde toprakları varislerine kalabiliyordu. Devlet bu toprak sahiplerinden toprak üretim vergisi olan öşür (onda bir oranında alınan vergi) alırdı (Nişancı, 2002).

Haracı Topraklar : Fetih sırasında Müslüman olmayan yerli halkın ellerinde "mülk" olarak bırakılan topraklardır. Bu şekildeki topraklarda öşür topraklar gibi sahipleri tarafından şahsi tasarrufa açıktı. Miras bırakabilirdi. Yalnız bu topraklardan alınan vergi biraz farklıydı. Haracı topraklardan iki türlü vergi alınırdı.

Haraç-ı Mukaseme: Toprağın verimine göre alınan üretim vergisidir.

Haraç-ı Muvazzaf: Arazinin yüzölçümüne göre alınan vergidir(<http://osmanlida-toprak-yonetimi.bunedir.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2013)

Miri (Emiri) Arazi : Osmanlı topraklarının büyük bir kısmı bu topraklardır. Bu topraklar devlete ait topraklardır. Miri topraklar; rakabesi (çıplak mülkiyeti) beytülmale ait olmak üzere, tasarrufu fertlere; tefviz ve ihale olunan arazidir. Tarla, çayır, yaylak, kışlak, kuru gibi yerler miri araziden sayılır (Cin, 1965).

Padişah, devletin sahip olduğu bu toprakları gerekli gördüğü kişiye mülk olarak verme hakkına hukuken sahiptir ve bu uygulamaya da temlik adı verilmektedir (Pakalın, 1993). Bu temlik hakkını padişah umumiyetle, memleketi imar etmek, devletin vergi gelirlerini artırmak, göçebeleri yerleştirmek, kumandanlarını ve askerlerini yeni fetihler için teşvik ve tatmin etmek gayeleri ile kullanıyordu (Barkan, 1980). Yani Devlet miri araziye kişilere çeşitli nedenlerle mülk olarak verebiliyordu. Kendilerine arazi verilenler, şartlara uyarak, o toprağı ekip biçerler ve öldükleri zaman bu yerler vergisini vermek suretiyle çocuklarına kalırdı. Ancak bu topraklar onu işleyenlerin özel mülkü olmadığı için alınıp-satılamaz, vakıf yapılamaz ve hibe edilemezdi. Miri arazi çok çeşitlere ayrılmış olup, bazı önemlileri kısaca şöyledir. (<http://osmanlida-toprak-yonetimi.bunedir.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2013)

Havassı Hümayun: Bu toprakların geliri devlet hazinesine giderdi. Bu toprakların bir kısmı doğrudan padişaha ait olup geliri ise Hazineye giderdi.

Paşmaklık: Padişahların kızlarına, annelerine ve ailelerine ayrılan topraklardır.

Malikâne: Devlet adamlarına hizmetleri sebebiyle mülk olarak verilen topraklardır. Bu toprakların mülkiyeti şahıslara aitti. Ancak tasarruf yetkisi devletin olup, istediği kimseye verirdi.

Yurtluk: Sınır boylarını bekleyen asker ailelerine verilirdi. Fetih sırasında bazı komutanların hizmetlerine karşılık olmak üzere verilen topraklardı. Yurtluk herhangi bir yerin gelirinin hayatta olduğu sürece bir kimseye verilmesidir.

Ocaklık: Bu hakka sahip olanlar, öldüklerinde miras hakkı söz konusu olan topraklar idi. Kale muhafızlarına ve tersane giderlerine ayrılmıştır.

Mukataa: Gelirleri doğrudan hazineye ayrılan topraklardı.

Dirlik Toprakları: Belli hizmet karşılığı devlet adamlarına ve görevlilere verilentopraklardır.

Dirlik toprakları üç kısma ayrılmıştır:

Has: Yıllık geliri yüz bin akçeden fazla olan dirliklerdir. Haslar padişahlara, vezirlere, divan üyelerine, şehzadelere, beylerbeylerine, sancak beylerine verilirdi. Has sahipleri dirliklerinin gelirinine göre silahlı ve her an savaşa hazır cebelu(silahlı asker) beslerdi.

Zeamet: Yıllık yirmi bin ile yüz bin akçe geliri olan topraklardır. Orta dereceli devlet memurlarına, kadılara, hazine ve tımar defterdarına, alay beylerine, kethüdalara, kale komutanlarına ve divan kâtiplerine verilirdi. Zeamet sahipleri ilk yirmi bin akçe hariç sonraki her beş bin akçe için bir cebelu beslerdi.

Tımar: Yıllık geliri üç bin ile yirmi bin akçe arasında olan dirliklerdir. Bunlar geçimlerini sağlamak ve hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara tahsis edilen topraklardı. Tımar sahipleri gelirlerinin üç bin akçesini geçimleri için ayırırdı. Buna kılıç tımarı denirdi. Geri kalan her üç bin akçe için bir cebelübeslerlerdi.

Tımar toprakları üç kısma ayrılmıştır.

1. Mustahfaz tımarı: Cami imamı ve Hatiplerine verilirdi.
2. Eşkinci tımarı: Savaşta yararlılık gösterenlere verilirdi.

3. Hizmet Tımarı: Sarayda çalışanlara verilirdi. Miri araziye ekip biçen halka ve köylüye reaya denirdi. Bunlar vergileri, devlet o yeri hizmet karşılığı kime vermişse ona ödüyordular. Dirlik sahiplerine de sipahi denirdi. Reaya toprağı ekip biçmek ve bakımıyla yükümlüydü (<http://www.sosyalbilgiler.gen.tr>, Erişim Tarihi:10.01.2014).

Tımar rejimi içinde tımar sahiplerinin ve reayanın hakları karşılıklı olarak düzenlenmiştir. Hiçbir zaman reayanın toprağı bırakıp gitmesine tımar sahibi izin vermezdi. Sipahi'nin çift bozan denilen bir tür tazminat vergisi alma hakkı vardı. Bunun yanında haksızlığa uğrayan köylünün de şikâyet hakkı vardı. Eğer sipahi haksızsa hakkında işlem yapılır, dirliği elinden alınırdı. Kuruluş ve Yükselme Dönemleri'nde tımar sistemi iyi işlemiştir. Sefer esası üzerine kurulan bu sistem; savaşların uzaması, tımarların belli kimselerin elinde toplanması, tımarların iltizama verilmesi, tımarların rüşvet ve iltimasla satılması gibi nedenlerden dolayı bozulmuş II. Mahmut devrinde kaldırılmıştır. (<http://osmanlida-toprak-yonetimi.bunedir.org>, Erişim Tarihi: 10.10.2013)

İltizam Sistemi

Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi içine yerleştirilemeyen faaliyetlerin gerektirdiğı parayı sağlayabilmek için tımar sistemi yanında bir de iltizam usulü uygulanıyordu. XVI. yüzyılda bazı eyaletlerin vergilerinin açık artırma yoluyla belirli bir bedel karşılığı peşin olarak mültezim adı verilen kişilere bırakılmasına iltizam denir. XVI. yüzyılda sınırların genişlemesi sonucu devletin giderleri arttı, uzak bölgelerdeki toprakların vergilerinin toplanması zorlaştı. Böylece uzak eyaletlerde tımar sistemi yerine iltizam sistemi uygulandı. Bu sistem ilk defa Kanuni zamanında, Sadrazam Rüstem Paşa tarafından uygulandı. Devlet, uzak bölgelerin vergi gelirlerini açık artırımla nakit olarak satmış, eyaletlerdeki askerler ve yöneticilerin maaşlarını ödemiştir. Mültezim, tımar sahibi gibi vergiye konu olan faaliyeti yapan zümreleri ve

bölgeyi yöneten kişiydi. Dirlik sahibinin hakları mültezime de tanınmıştı. Merkezi idarenin zayıflamasıyla, eyaletlerde asker yetiştirilmemiş ve halktan fazla vergi alınarak reaya zor duruma düşürülmüştür (<http://www.sosyalbilgiler.gen.tr>, Erişim Tarihi:10.01.2014).

5.CUMHURİYET DÖNEMİNDE VAKIFLAR

Anadolu’da zor koşulların hâkim olduğu 20. yüzyılın başlarında, merkezi yönetimin yapısı değişmiş ve Cumhuriyet idaresine geçilmiştir. Bu dönemin başlangıcı sayılan 1920’li yıllarda, yeni karar erki daha çok ülkenin karşısında bulunduğu tehdit ve saldırılarla ilgilenmek zorunda kalmış, kent ve sosyal hayatı ilgilendiren vakıf gibi müesseselerle neredeyse hiç zaman ayıramadığı anlaşılmaktadır.Hükümet, fiili durumun sonucu olarak 1920’den 1926-27’ye kadar bir yandan halkın ve ekonominin sorunları ile uğraşırken, diğer yandan iç ve dış göçler nedeniyle yer değiştiren nüfusun iskânı sorunuyla ilgilenmiştir. Ardından eğitim, tarım ve sanayi sektörlerinin yeniden yapılandırılması ve fiziksel mekân ihtiyaçlarının giderilmesi konuları ele alınmış, böylece savaş ekonomisinin tanımladığı koşullar altında ülkenin sorunları çözülmeye çalışılmıştır (Cengizkan, 2004).

Bu döneme ilişkin kaynaklar incelediğinde vakıflara ait taşınmazların da ülkenin mevcut koşullarından etkilendiği ve ilk olarak devletin iskân politikası kapsamında yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Aksoy, 2010).

T.BM.M. 30 Ekim 1922 tarih ve 307 sayılı “ Osmanlı İmparatorluğunun inkıraz bulup Türkiye Büyük Milet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine dair “Heyeti Umumiye Kararı” ile İstanbul’da meşru bir hükümet mevcut olmayıp, İstanbul civarının B.M.M’ne ait ve binaenaleyh oraların umuru idaresinin de T.B.M.M. memurlarına tevdi edilmesine ve Türk Hükümetinin hakkı meşruu olan, makamı hilafeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına” karar verilmiş ve bu karardan 20 gün sonra T.B.M.M hükümeti İstanbul vilayet Mektupçuluğuna gönderdiği 20 Kasım 1922 tarihli telgraf ile Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin kaldırıldığını; İstanbuldaki Vakıf hizmet ve faaliyetlerinin İstanbul Vakıflar müdürlüğüne yürütüleceğini bildirmiştir (Öztürk, 2003; 87).

5.1.VAKIFLARLA İLGİLİ TEMEL DÜZENLEMELER

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte vakıflar ve vakıf arazilerinin yönetim ve kullanımı biçimlerine yönelik çok sayıda kanun ve genelge yayınlandığını görmekteyiz. Bu durumu vakıfların idaresi ile ilgili yapılan düzenlemeler ve arazilerin kullanma biçimine yönelik yapılan düzenlemeler olmak üzere incelemek faydalı olacağı kanaatindeyim.

5.1.1.VAKIFLARIN İDARESİ AÇISINDAN YAPILAN DÜZENLEMELER

Cumhuriyetin kurulması ile 2 Mayıs 1920 yılında çıkartılan "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" ile 11 kişilik İcra Vekilleri Heyetine Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti de alınarak vakıf işleri bu Vekâlet tarafından yürütülmüştür (RG; 7 Şubat 1337).

Osmanlı döneminde “serbest ekonomi kurallarına ve yerinden yönetim esaslarına göre faaliyet gösteren vakıfların her biri ayrı hükmî şahsiyeti haizdir.” hükmü geçerliydi. Bu durum 1921 Anayasasının 11.maddesinde TBMM'nin koyacağı kanunlar çerçevesinde evkâf işlerinin düzenlenmesini öngörüyor, taşradaki vakıf yönetiminin her il sınırları içinde mahallî idare organı olan “Vilâyet Şurası”na bırakıyordu (Hatemi, 1984).

TBMM, 30 Ekim 1922 tarih ve 307 sayılı Heyet-i Umumiye Kararı ile fiilî duruma uygun olarak Osmanlı devletini hukuken ortadan kaldırıp, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ni Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti'ne bağladıktan sonra; 7 Aralık 1922'de “Şurâ-yı Evkâf Hakkında Madde-i Münferide'yi kabul etmiştir (Düstur, III/I, 1929, s.149-173).

Daha sonra Meclis'de önce uzmanlardan oluşan; ardından siyasîlerden oluşan bir komisyon oluşturularak evkâfın halkın ihtiyacına göre yeni bir sisteme bağlanması üzerinde çalışılmıştır. Bu çabaların sonunda Şer'iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye

nezâretlerinin ilgasına dair kanun tasarısı teklif edilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle Şer'iyeye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılarak görevi Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir (RG, 6 Mart 1324).

Vakıfların teşkilât yapısında meydana gelen bu değişikliklerden sonra, doğrudan veya dolaylı yollardan vakıfları ilgilendiren birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz Ekim 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun'dur. Vakıflar ile ilgili bir diğer önemli düzenleme ise 864 sayılı Tatbikat Kanunu'nun ilgili maddesi uyarınca 1929 yılında bir taslak hazırlanmışve görüşmeler sonucunda "Vakıflar Kanunu" adıyla 2762 sayı ile 5 Haziran 1935'de kabul edilip 1936 yılında yürürlüğe girmiştir. Yapılan bu hukukî düzenlemeden sonra Cumhuriyet döneminde vakıflar, eski ve yeni vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır (Şenel-Tuyan, 2009).

Burada, yeni kurulacak vakıfların eski hukukla ilişkisi kesilmekte hatta müessesenin mahiyeti büyük ölçüde aynı olmakla birlikte adı "vakıf" olarak değil, "tesis" olarak değiştirilmektedir. Fakat geçen zaman içerisinde "tesis" tabirinin halk arasında gerekli itibarı görmediğinden, "vakıf" tabirine dönüştürülmesi gerektiğini devlet nezdinde de kabul edilmeye başlanmış olacak ki, 1967 yılında 903 sayılı Vakıflar Kanunu ile eski kanun değiştirilerek "Tesis" terimi yerine yeniden "Vakıf" terimi getirilmiştir.

Eski vakıflar arasında yer alan mazbut vakıflar doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilmekte, mülhak vakıflar ise mütevellileri tarafından yönetilmekte ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün murakabe ve kontrolünde bulunmaktadır. Seçilmiş yönetim kurulları tarafından idare edilen cemaat(azınlık) ve esnaf vakıfları mülhak vakıflar kategorisinden sayılmaktadır. Türk Medeni Kanunu ve değişikliklerine göre mahkeme kararı ile kurulan, kendi idari organları tarafından

yönetilen, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün devlet adına teftiş ve denetimini yaptığı özel statülü vakıflara da Yeni Vakıflar adı verilmektedir (Öztürk, 2003).

1- Mazbut Vakıflar: Söz konusu 2762 sayılı Kanunun 1. maddesinde “Genel Müdürlük tarafından idare edileceği gösterilen, bu Kanunun neşrine kadar mazbutiyet altına alınmış olan ve on seneden beri mütevelliliği kimseye tevcih edilmemiş bulunan vakıflar ile Kanunen veya fiilen hayrî hizmeti kalmaması üzerine, idaresi doğrudan Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlanan vakıflardır. Ayrı ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber bu vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve idare edilir. Bütün iş ve işlemleri Genel Müdürlükçe yürütülür.”

2- Mülhak Vakıflar: Soydan gelenlere şart edilmiş, mütevellilerince idare ve temsil edilen tüzel kişiliğe haiz vakıflardır. Vakıf senesinde yazılı şartlara göre vakfın evladından olan mütevellilerce idare edilir ve Vakıflar Genel Müdürlüğünce de denetlenir.

3- Cemaat ve Esnafa Mahsus Vakıflar: Cemaat ve esnafa mahsus vakıflar, bunlar tarafından seçilen kişi veya kurullarca yönetilir. İlgili makamlarla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından teftiş edilir ve denetlenir.

4-Türk Medenî Kanununa Tâbi Yeni Vakıflar: Cumhuriyetin kurulmasından sonra, şahısların isteği üzerine, bağımsız mahkemeler tarafından kurulup, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kuruluş senedine uygunluk yönünden denetlenen vakıflardır (<http://www.vgm.gov.tr>).

5.1.2.VAKIF ARAZİLERİNİN KULLANIMI AÇISINDAN YAPILAN DÜZENLEMELER

Vakıf arazilerinin kullanımı açısından yapılan yasal düzenlemelerden ilki, 3 Mart 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat Kanunu'dur. Kanunla, "Türkiye'deki bütün bilim ve eğitim kurumları Maarif Vekaleti'ne bağlanmış, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti ya da hususi vakıflar tarafından idare edilen bütün medrese ve mektepler Maarif Vekaleti'ne devredilmiş, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mektepler ve medreseler için tahsis edilen paralar Maarif bütçesine aktarılmıştır (Aksoy, 2010).

Bu kanundan kısa bir süre sonra, Evkaf Umum Müdürlüğü'nün 1925 yılı bütçe kanununa eklenen 4. madde ile de, daha önce kullanım hakkı ile devredilen binalardan medreseler ve arsalarının mülkiyetleri Maarif Vekâleti'ne, mektepler ile arsalarının mülkiyetleri ise Özel İdarelere devredilmiştir. Söz konusu devir uygulaması çok hızlı bir şekilde başlatılmış, hatta bunlardan cami ve mescit haricinde bulunanların teslimi için Vakıflar İdaresi aleyhine davalar açılmış, ardından, devralınan bu taşınmazların satışına geçilmiştir. Bu arada Vakıflar İdaresi tarafından yapılan satışlar da olmuştur. Ancak asıl satışlar Maarif Vekâleti ve Özel İdareler tarafından yapıldığı için Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan mektep ve medrese satışları, yine Genel Müdürlükçe satılan cami, mescit, tekke, zaviye gibi taşınmazlar ve bunların arsaları yanında çok sınırlı kalmıştır (Aksoy, 2010).

1926-1972 tarihleri arasında Genel Müdürlükçe satılan medrese sayısı 11, arsa sayısı 19, mektep sayısı 15, mektep arsası ise 28 olmuştur. Planları ve mevcut durumları itibariyle okul, kütüphane ve konferans salonu gibi kültürel amaçlarla kullanılması uygun görülenlerin mülkiyetleri ise, tapu kütüklerine "Maarif-i Mahalliye" tarafından kullanılacağı şerhi verilerek Özel İdareler adına tescil edilmiştir" (Öztürk, 1995).

Aynı dönemde vakıf taşınmazlarıyla ilgili olarak çıkartılan bir diğer yasa 1925 tarihli “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine (kapatılmasına) ve Türbedarlıklar İle Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”dur (RG: 1925:243,677). Bu kanun, aslında aynı konuda 02.11.1925 tarihinde kabul edilen 2413 sayılı kararnamenin kanun haline getirilmiş şeklidir. bu kararname ile 774 tekke ve 905 türbenin hemen kapatıldığı, bu yerlerden alınan 9362 parça eşyanın müzelere gönderildiği, kapatılan tekke ve zaviyelerden bir bölümünün cami veya mescit olarak ayrıldığı, durumu mektep olarak kullanılmaya elverişli olanların bu amaçla kullanılmak üzere Özel İdareler üzerine tapulandığı, geri kalanların ise elde edilecek para ile okul yaptırılmak üzere satıldığı anlaşılmaktadır (Öztürk, 1995).

1926’da Türk Medeni Kanunu’ nun kabulünden 1967’de 903 numaralı Vakıflar Kanunu’ nun kabulüne kadarki 41 yıllık dönemde kanuni olarak kurulan tesislerin sayısının 202 adet olduğu araştırmamız sırasında tespit edilmiştir (Şenel-Tuyan, 2009). 1926–1967 yılları arasında, yukarıda da belirtildiği üzere sadece 202 tesis kurulmuştur ve bu sayı, 1926–2007 yılları arasında kurulan 4.702 adet vakfın sadece %4,3’ünü teşkil etmektedir. 1967–2007 yılları arasındaki 40 yıllık dönemde 4.50023 adet vakıf kurulmuşken 1926–1967 arasında kurulan vakıfların sayıca çok az olması düşündürücüdür. Sayının ve oranın bu kadar az olmasının nedenlerinden biri, isim değişikliği yani Medeni Kanun’da “vakıf” terimi yerine “tesis” teriminin kullanılmış olması olabilir. Zira “Vakıf” kelimesi toplumca benimsenmiş, günlük lisanda yer almış, vakfın ihtiva ettiği manevi manayla bütünleşmişken “tesis” kavramının aynı etkiyi yaratmadığı o dönemdeki tartışmalar da gözönünde bulundurularak söylenebilir. Bu sebeple halk, “vakıf” terimi yerine “tesis” terimini benimseyemediğinden vakıf kurma

girişiminden uzaklaşmış olabilir²³. Fakat bu zaman zarfında vakıf sayısındaki artışın en önemli nedeni vakıflar ile ilgili bu kanun kapsamında yapılan düzenleme ile getirilen vakıfların, faaliyet ve arazilerinin her türlü vergiden muaf tutulmasıdır.

Ayrıca o dönemde çıkarılan bazı kanunlarla vakıf ormanların, vakıf mezarlıkların, vakıf çeşmelerinin belediyelere veya köy idarelerine bırakılmasıyla işlerliğini yitirmeleri (Atıf, 1929), Tekke ve zaviyelerin kapatılması, bazı vakıf okullarının ve başka vakıf binalarının yıktırılması ve satılması²⁴ gibi olaylar, halkın vakıf kurma girişimlerinde azalmaya neden olmuş olabilir (Şenel-Tuyan, 2009).

2879 ve 4070 sayılı kanunlar ile yapılan bir uygulama ile büyük miktarlarda vakıf taşınmazı göçmenlere, mübadele nedeniyle ülkeye gelenlere ve yangın felaketi mağdurlarına tahsis edilmiştir (VGM, 1973).

Vakıf taşınmazlarının devrini öngören bir başka yasal düzenleme 1924 yılında kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu'dur (RG: 1924:68, 442). Söz konusu kanunun "Köy parası" başlıklı 17. maddesine göre, köylerin beş kalemede gösterilen gelirinin ikisi vakıf taşınmazlarla ilgilidir. Bu gelirlerden biri, "yoluyla vakfedilen arazi ve emlak geliri", diğeri ise "ağaç, arazi, emlak, para gibi avarız (vakfi) gelirleri"dir (Md:17). Bu kanuna göre yapılan devirler konusunda 1924-1936 dönemi için yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak, 1936-1962 yılları arasında 28 ilde; 34 cami, 3 köprü, 2 çeşme, 4 oda, 1 kuyu, 115 avarız vakfi olmak üzere toplam 159 vakıf taşınmazı köylere devredilmiştir. 1962 yılından sonra ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında bir uygulama görülmemektedir (Öztürk, 1995).

²³1941 yılında yazdığı bir makalede eski bir hâkim olan Sefer Eronat şöyle demektedir: "Halkta eski vakıf karakterini uyandırmak için Medeni Kanun'un tesisler hakkındaki hükümlerini yeniden gözden geçirmeye ihtiyaç vardır."

²⁴Bkz: 20 Nisan 1936 kabul tarihli 2950 sayılı "Vakıf malların taksitle satılması ve kiraya verilmesi ve satış paralarının kullanılması ve emaneten idare edilen mülhak vakıflardan idare ve tahsil masrafı alınması hakkında kanun", Düstur, 3. Tertip, C. 17, 1936, S. 501-502.

Vakıf taşınmazları ilgilendiren bir başka kanun ise 1926 yılında kabul edilen “Sular Hakkında Kanun”dur (RG:1926:368,831). Bu kanun ile şehir, kasaba ve köylerde umumun kullanmasına mahsus suların tedarik ve idaresi görevi belediye olan yerlerde belediyelere, köylerde ise ihtiyar meclislerine verilmiş (RG:1926:368,831/Md:1) gerek vakfa ait olsun gerekse başka şekillerde getirilmiş olsun bu suların idaresi, tüm müesseseleri ve gelir kaynakları ile birlikte aynı şekilde belediyelere ve köy ihtiyar meclislerine devredilmiştir. Ayrıca, kanun ile hayratı sadece sudan oluşan mazbut ve mülhak akarların tümünün mülkiyetleri ile birlikte, suyun yanı sıra başka hayratı bulunan vakıfların gelirlerinin ise Vakıflar İdaresi ve mütevelliler tarafından amaçlarına göre ayrılarak sulara ait olan kısmının, bunlar tarafından belediyelere ve köy ihtiyar meclislerine teslim edilmesi kararlaştırılmıştır (RG:1926:368,831/Md:2).

Kanundaki ifadelerden vakıflara ait bir kısım suların bütün gelirleriyle birlikte elden çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak vakıf mülkiyetinden çıkan sular ve bunlara ait taşınmazlar konusunda kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır (Aksoy, 2010).

Yasal düzenlemelere konu olan bir diğer vakıf taşınmaz grubu mezarlıklardır. 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı “Belediye Yasası” ile metruk ve kimsesiz mezarlıklar ile vakfa ait umumi mezarlıklar, tüm hukuk ve vecibeleri ile belediyelere devredilmiş, kanunun yayınlanmasından sonra devir işlemleri gerçekleşinceye kadar bu mezarlıkların satışı yasaklanmış, hatta kanunun yayınlanmasından önce Vakıflar İdaresi’nce taksitle satılan mezarlıkların henüz ödenmeyen taksit bedellerinin de belediyelere ait olduğu hükme bağlanmıştır (RG:1930:1471,1580/Md:160). Kanun gereği bir yıl sonra Bakanlar Kurulu kararıyla çıkartılan “Mezarlıklar Hakkında Nizamname”de ise, tapulu mezarlıklar, şahıslara ve ailelere ait özel vakıf mezarlıklar ile vakıflara ait olup cami harimlerinde bulunan ve sadece bahçe olarak kullanılmasına izin verilecek mezarlıklar dışındaki bütün mezarlıkların belediyelere devredildiği belirtilmiş,

ayrıca mezarlıktan bozma arsaların satış işlemine ilişkin ayrıntılar belirlenmiştir (RG: 1931:1868,01.07.1931/11410/Md:1,4). Kaynaklarda mezarlıklar konusuna ilişkin istatistiksel bilgilere rastlanmamıştır. Ancak, satışlar nedeniyle gerek bu yasadan önce, gerekse bu yasadan sonra birçok mezarlığın vakıf mülkiyetinden çıktığı bilinmektedir (Aksoy, 2010).

1926 yılında İstanbul'da Vatan Caddesi üzerinde bulunan Vakıf Guraba Hastanesi civarındaki vakıf mezarlık, merkez binası inşa edilmek üzere Tayyare Cemiyeti'ne, bu mezarlığın geri kalan 5 690 m²'lik kısmı iki ayrı kararla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne (Kızılay) satılırken, 1929 yılında aynı yerde bulunan vakıf mezarlıktan 23 000 m²'lik kısım, üzerine Muallim Mektebi yapılmak üzere 45.000 TL bedelle Maarif'e (Milli Eğitim) satılmıştır. Denizli vakıf mezarlığı, 1926 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne, Milas Hacı İlyas Mahallesi'nde bulunan 4 775 m²'lik mezarlık hayvan, odun ve kömür pazarı yapılmak üzere, Hoca Bedreddin Mahallesi'ndeki 831 m²'lik mezarlık rıhtım inşa edilmek üzere, Hisarbaşı Mahallesi'ndeki 699 m²'lik mezarlık ise elektrik santrali kurulmak üzere 3 ayrı Bakanlar Kurulu kararıyla Milas Belediyesi'ne satılmıştır. İzmit'te bulunan 8 437 m²'lik mezarlık çocuk parkı ve bakım evi yapılmak üzere 1929 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne, yine aynı yıl Çorum'da bulunan Piri Baba Mezarlığı, içindeki cami ve türbesiyle birlikte bir kısmı belediye'ye, kalan kısmı ise Muallim Mektebi inşa edilmek üzere Özel İdare'ye satılmıştır (Öztürk, 1995).

Vakıf taşınmazlarla ilgili olarak Cumhuriyet döneminde yapılan bir başka yasal düzenleme 1945 tarihli "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"dur (RG:1945:6032,4753). Amacı, arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere bu kanun gereğince topraklandırılmaları kabul edilenlerin, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve işgücünü değerlendirecek ölçüde araziye sahip olmaları ve yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak (Md:1), şeklinde ifade edilen kanunda, devlet tarafından

dağıtılacak araziler dışında bu kanuna göre kamulaştırılacak arazilerin de dağıtılacağı (Md:8),bu kapsamda, kanunda belirtilen arazilerin yanı sıra, mazbut ve mülhak vakıflar adına Vakıflar Genel Müdürlüğü (veya mütevelliler) tarafından tasarruf edilmekte olan bütün vakıf arazilerin de, üzerlerindeki zirai işletme ile ilgili yapı ve tesislerle birlikte Tarım Bakanlığı'na kamulaştırılacağı (Md:14), dağıtılacak araziler ile yapı ve tesislerin bedellerinin ise borçlular tarafından 20 yılda 20 eşit taksitle ödeneceği belirtilmiştir (Md:45).

1945 tarihli “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” 14. maddesine göre, 1947-1964 yılları arasında kamulaştırılan toplam 153 588 dönüm araziden 54 252 dönümü (%35,32) şahıslardan, 80 661 dönümü (%52,65) vakıflardan ve geriye kalan 18 475 dönümü (%12,03) ise, Özel İdare ve belediyelerden kamulaştırılmıştır. Bu durumda, kamulaştırmaların % 50'den fazlası tek başına mazbut (ve mülhak) vakıflara ait arazilerinden yapılmıştır” (Taraklı, 1976; Öztürk, 1995).

Bir başka ilgili yasa ise, yine 1945 tarihli “Orman Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine ve Bu Kanunun Birinci Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”dur (RG:1945:6056,4785). Bu düzenleme ile, kanunda belirtilen kişi ve kurumlara ait ormanların yanı sıra, vakıflara ait bütün ormanlar da devletleştirilmiş (Md:1), karşılıklarının ise Tarım Bakanlığı'na 6 yılda 6 eşit taksitle ödenmesi hükme bağlanmıştır (Md:7). Vakıf ormanlar, devletleştirilmeden önceki dönemde çeşitli illerde bulunan koruluk ve baltalık halindeki ormanlardan oluşmakta idi. Hiçbir korumaya ve işletmeye tabi tutulmayan ve yalnız “otlakıye” adı verilen bir tür gelirden yararlanan bu ormanlar, Cumhuriyetin ilk yıllarında Genel Müdürlük tarafından oluşturulan teşkilat ile koruma altına alınmış ve işletme planları hazırlanmıştır. Bu planlar sayesinde hem ormanların korunması, hem de vakıflara gelir getirmesi sağlanmıştır. Ayrıca, bazı illerdeki vakıf ormanlar orman teşkilatına uygun olmadığından, bu ormanların civar

köylere satılarak yerlerine yeni ormanlar satın alınması yoluna gidilmiş, böylece vakıf ormanların sayılarının azaltılıp yüzölçümü ve değerlerinin arttırılması amaçlanmıştır (VGM, 1937). Ancak, söz konusu kanun nedeniyle 1937 yılı verilerine göre çeşitli illerde bulunan ve toplam yüzölçümü 1.591.670 dekara ulaşan orman alanı devletleştirilerek vakıf mülkiyetinden çıkartılmıştır. Buraya kadar ifade edilmeye çalışılan devletleştirme, kamulaştırma, devir gibi uygulamaların yanı sıra, vakıf taşınmazlarına yönelik en kapsamlı uygulamalardan biri de satışlar olmuştur.

Cumhuriyet döneminde ilk defa 1926 yılı (Bütçe Kanununda) yapılan bir düzenleme ile, “mevkilerine ve temin ettikleri menfaate göre bırakılmalarında fayda görülmeyen taşınmazların” satışı veya değiştirilmesi kabul edilmiştir (VGM, 1937). Aynı konuda 1935 yılına kadar başka bir düzenlemeye rastlanmazken, bu tarihten sonra yapılan satışlar aynı yıl çıkan Vakıflar Kanunu’na (RG 1935:3027, 2762), göre yapılmıştır. Kanunla, “tahsis edildikleri amaca göre kullanılmaları kanun veya kamu düzeni açısından uygun görülmeyen ya da işe yaramaz hale gelen hayrat vasıflı taşınmazlar” ile, “mevkilerine ve sağladıkları yarara göre kalmaları gerekli görülmeyen akar vasıflı taşınmazların” satışına izin verilmiştir (Md:10 ve 12). Ayrıca, aynı konuda sadece bir yıl sonra çıkartılan bir başka kanun ile (RG 1936:3289, 2950), satışlarda taksit imkânı sağlanmış, 1953 yılında yapılan bir başka düzenlemeyle zeytinlik, incirlik, fındıklık, narenciye ve meyveliklerden “elde kalmaları gerekli görülmeyenlerin” gerektiğinde bedel takdiri suretiyle satışına da izin verilmiştir (RG: 1953:8452, 6092). Kuralları ve sayıları değişmekle birlikte vakıf taşınmazları her dönemde satılmıştır. Ancak programlı satışların birincisi 1920-1949 döneminde, ikincisi ise 1960-1970 döneminde gerçekleşmiştir (Öztürk, 1995).

1920-1935 arasındaki 15 yıllık dönemde 5 375 adet, Vakıflar Kanunu (RG: 1935:3027,2762), çıktıktan sonraki 1936 yılı içerisinde 3 187 adet olmak üzere,

Cumhuriyetin ilk döneminde satılan vakıf taşınmaz sayısı 8 562'yi bulmuştur (Öztürk, 1995).

“1960’lı yıllardan itibaren ise, ülke genelinde başlatılan kalkınma programlarına paralel olarak Genel Müdürlük’çe hazırlanan “Akar-Toprak Satış ve Yatırım Planı” ile 5 yıl içerisinde ortalama 100 milyon TL’lik satış yapılması öngörülmüştür. Bu satışlardan sağlanacak gelirin 10 milyon TL’sinin Vakıflar Bankası’na sermaye artışında kullanılmak üzere ticari amaçlarla, 10 milyon TL’sinin tarımsal alanlara, 10 milyon TL’sinin endüstriyel faaliyetlere, geri kalan 70 milyon TL’sinin akar ve iş hanları yapımına harcanması kararlaştırılmıştır” (Öztürk, 1995).

Bu amaçlar doğrultusunda 1961-1963 yılları arasında yapılan toplu satışlarda; Gaziantep’te 211, Niğde’de (Merkez: 50, Bor: 22) 72, Tokat’ta 28, Ankara-Merkez’de 105, İzmir’de 212, Erzurum’da 10, Aydın’da 429, Antalya’da, 66, Kastamonu’da 16, Bolu’da 7, Kayseri’de 81, Diyarbakır’da 258, Sivas’ta 37, Balıkesir’de 25, Edirne’de 64, Bursa’da 66, Konya’da 27, Manisa’da 32, Adana’da 74, İstanbul’da 62 adet olmak üzere toplam 1 882 taşınmazın satışı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, aynı dönemde Üsküdar’da Yüksek Öğretmen Okulu için 24 000 m2, Yüksek İslam Enstitüsü için 22 890 m2, Sağlık Koleji için 17 045 m2 olmak üzere toplam 63 935 m2, İskenderun Belediyesi’ne 88 943 m2 ve Antalya Belediyesi’ne ise 544 618 m2 taşınmaz satışı yapılmıştır (Öztürk, 1995).

Yaklaşık 90 yıllık Cumhuriyet tarihinin ilk 50 yılını kapsayan bu süreçte hangi vasıfta ve ne kadar büyüklükte vakıf taşınmazının dönüşüme uğradığı/vakıf mülkiyetinden çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, mevcut kaynaklardan elde edilen sınırlı bilgilerden bu sayının binlerce olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Cumhuriyetin ilk döneminde merkezi ve yerel yönetimlerce yürütülmeye çalışılan çeşitli kamusal hizmetler için ihtiyaç duyulan taşınmazların yapılan düzenlemelerle

vakıflardan karşılandığı da bir başka gerçektir. Diğer taraftan, yukarıda belirtildiği üzere, bu süreçte en büyük dönüşüm uygulamalarından birinin “satışlar” olduğu açıktır. Yüzyılların birikimiyle oluşan türlü vasıf ve büyüklükteki taşınmazların büyük kısmının 50 yıl gibi kısa bir sürede vakıf mülkiyetinden çıkması, buna karşılık gelirsiz taşınmazların satış bedellerinden veya çeşitli yollarla kamu kuruluşlarına bedeli karşılığında devredilen vakıf taşınmazlarından elde edilen paralarla yapılan yatırımlar kıyaslandığında söz konusu dönüşümün boyutları daha iyi anlaşılmaktadır (Aksoy, 2010).

Yukarıda görüldüğü üzere Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş dönemine, geçmiş yüzyıllara dayanan büyük bir vakıf taşınmaz mirasıyla girmiştir. Bu taşınmazlar, değişen yönetim sistemiyle birlikte kimi zaman sosyal ve politik koşullar, kimi zamansa zorunluluklar nedeniyle çok hızlı bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Uygulanan devir, kamulaştırma, devletleştirme ve satış politikalarıyla vakıflara ait eğitim, sağlık, kültür tesisleri, dini tesisler, mezarlıklar, su kaynakları, çiftlikler, tarım alanları, hatta birçok orman arazisi dahi vakıf mülkiyetinden çıkartılarak dönüştürüldüğü görülmektedir.

5.2.VAKIFLAR BELEDİYE İLİŞKİSİ

Osmanlı devleti bayındırlık, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin yerine getirilmesini devlet eliyle ve devlet bütçesiyle yapmayıp bunların vakıflar kanalıyla yürütülmesini benimsemiş, devletin bu vakıfları destekleme ve denetlemesini prensip edinmişti. Bu anlayış kendinden önceki selçuklu gibi kimi devletlerin de anlayışı idi (Koyunoğlu, 2002).

İnsanlar her dönemde büyük yerleşim yerleri oluştururken bazı kriterlere muhakkak dikkat ederlerdi. İşte bu kriterler Anadolu coğrafyası ve Osmanlı toplumu için coğrafyanın yaşayış standardına uygunluğu ve ekonomik olarak insanlara bir takım

kolaylıklar sağlayabilmesi yani cazibe merkezi olabilecek hususiyetleri üzerinde taşınması şeklinde özetlenebilir (Bizbirlik, 1999/2000).

Vakıflar bu aşamada coğrafyayı ekonomik olarak insanlara cazip hale getiren unsurlardan biri kabul edilmelidir. Şöyle ki; vakıflar sayesinde pek çok iş alanı oluşacak, pek çok hizmet insanlara ücretsiz olarak verilecektir. Bu gibi şartlar insanları vakıfların buldukları bölgelere itecektir. O halde vakıfların belediye hizmetlerindeki ilk katkısı bizzat şehirlerin nüvesini oluşturmak, ilerleyen dönemlerde de mahallelerin oluşmasını sağlamak olacaktır (Ünsal, 1984).

Vakıflar şehirlerin alt ve üst yapılarının eksiklerini kendilerine vakfedilen bağ, bahçe, tarla ve dükkanlardan gelen gelirlerle gidermekle kalmamış aynı zamanda şehirlerin oluşması ve gelişmesinde lokomotif rol aldığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Osmanlı şehirlerinde 1856 yılına kadar bir belediye teşkilatının olmadığıdır. Belediye hizmetlerini vakıflar yoluyla giderildiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Belediyelere yönelik bir çok kanun çıksa'da,Belediyelerin yetki ve görevlerini belirten, 1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediye Kanunu, hemen onun ardından yürürlüğe giren 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1933 tarihli 2290 sayılı Belediyeler Yapı ve Yollar Kanunlarıdır. Söz konusu kanunlar belediyeler için önemli düzenlemeler getirmiştir. Özellikle 1580 sayılı Kanunun, o yılların şartları içinde her türlü yerel hizmeti belediyelere görev olarak vermesi (Mad.15), ayrıca onları, bu görevleri yaptıktan sonra beldelerin ve belde halkının yararına olabilecek her türlü girişimde bulunmakta yetkili kılınmıştır (Mad 19). Bununla beraber, Ankara ve İstanbul'da belediye ve valiliğin birleşik bir idarede bütünleşmesini öngörmüş ve yine o yıllar gereği oldukça etkili bir vesayeti de devam ettirici hükümler getirmiştir (Mad 19) (<http://www.ibb.gov.tr>).

Cumhuriyetin ikinci çeyreğine kadar Vakıf arazileri mücavir alanların dışında yerleşim yerlerinden uzak, genellikle tarım amaçlı kullanılan bağ, bahçe, tarla, bostan, zeytinlik, narenciye bahçesi ve buna benzer yerlerdi. Fakat özellikle 1970'li yıllardan itibaren kent nüfusunda Tablo-3'te görüldüğü gibi yaşanan artış ile birlikte kentlerin yeni yerleşim alanlarına ve imar planlarına ihtiyaç hasıl oldu. Bu ihtiyaca istinaden yapılan beş yıllık imar revizyon ve uygulamalarında vakıf arazilerine yönelik gerekli hassasiyetin gösterilmediği normal özel mülkiyet arazisi olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Türkiye Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (TUİK)

Yıl	Toplam Nüfus	Kentsel Nüfus	
		Kişi	%
1927	13,648,270	3,305,879	24.22
1935	16,158,018	3,802,642	23.53
1940	17,820,950	4,346,249	24.39
1945	18,790,174	4,687,102	24.94
1950	20,947,188	5,244,337	25.04
1955	24,064,763	6,927,343	28.79
1960	27,754,820	8,859,731	31.92
1965	31,391,421	10,805,817	34.42
1970	35,605,176	13,691,101	38.45
1975	40,347,719	16,869,068	41.81
1980	44,736,957	19,645,007	43.91
1985	50,664,458	26,865,757	53.03
1990	56,473,035	33,326,351	59.01
2000	67,803,927	44,006,274	64.90
2008	71,517,100	53,611,723	74.96
2009	72,561,312	54,807,219	75.53
2010	73,722,988	56,222,356	76.26
2011	74,724,269	57,385,706	76.80
2012	75,627,384	58,448,431	77.28

1980 sonrası dönemde, yapılan hukuki düzenlemelerle mevcut kanunlarda yer alan vakıf taşınmazlarının bedelsiz terki uygulamasına son verilmiştir. Ancak, vakıf malının devlet malı olmadığı, özel hukuk statüsüne tabi bir tüzel kişilik olduğu danıştayın verdiği kararlarla sabittir (Danıştay 1988:I.D/1988-13/44). Bedeli ödenmeden istimlak edilmesi ya da yol ve yeşil alana katılmasının mümkün olmadığı

(RG 1985:18745, 3194/Md:11). Ortada iken (Öztürk, 1995). Konunun hassasiyetinin yerel yönetimlerce anlaşılmadığı görülmektedir.

Yukarıda belirtilen kanunlardan anlaşılacağı gibi vakıf mallarını korumaya yönelik çok sayıda kanun ve genelge çıkmasına rağmen yerel yönetimlerin imar uygulamalarına baktığımızda çok sayıda vakıf menkul ve gayrimenkul taşınmazının işgal edilmiş veya bedellerinin çok altında az bir bedelle el değiştirdiğini görmekteyiz. Bu doğrultuda devlet birimleri için arazi lazım olduğunda merkezi ve yerel yönetimlerin ilk başvuru yaptıkları yer vakıflar olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar şehirlerin imar ve diğer ihtiyaçları gidermesinde önemli rolü olan vakıf kurumları artık bu sorunlarla yukarıda belirtilen kanunlar gereği ilgilenemeyecek ve bunun neticesinde yerelden kopuk sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir birim olarak görev yapacaktır. Bu kopukluk çok sayıda vakıflara ait menkul ve gayri menkulün işgal veya başka nedenlerle yok olmasına vesile olmuştur. Vakıf arazileri ile ilgili bu ilgisizliğin uzun yıllar devam etmesi, yerel yönetimler için arsa oluşturmada kısa zamanda avantaj olarak görünse de uzun vadede çok ciddi sıkıntılara yol açmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine kadar birçok kamu hizmetinin yürütülmesine çok önemli katkısı olan vakıf müesseslerine ait vakıf arazileri, günümüzde kentin planlama, sosyal, alt ve üst yapı gibi hizmetleri yürüten yerel yönetimler için kent planlamasında bu arazilerde kanunda yukarıda ifade edildiği halde, maalesef yerel yönetimlerin bilgi eksikliği, yeterli eğitilmiş ve tecrübeli teknik eleman ve teknolojiye sahip olmaması veya başka nedenlerden dolayı gerekli hassasiyet gösterilememiş, yapılan düzenlemelerle de sanki özel mülkiyet gibi muamele görmesi arazilerin küçülmesi ve zamanla yok olmasına vesile olmuştur/olmaktadır.

5.3.VAKIF ARAZİLERİ KULLANIM BİÇİMLERİ

Osmanlı toprak yönetim sisteminden devir olarak alınan vakıf araziler; gelirleri cami, medrese, şifahane, imarethane, kervansaray gibi din, bilim ve hayır kurumlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla şahıslar veya devlet yetkilileri tarafından bağışlanan topraklar idi ve bu topraklar İslam dini anlayışına göre satılmaz ve başkasına devredilemezdi. Hayırsever kişiler tarafından bağışlanan bu vakıf arazilerinin getirdiği akardan dolayı toplumun önemli ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar, vakıf arazileri mücavir alanların dışında yerleşim yerlerinden uzak, genellikle tarım amaçlı kullanılan tarla, bağ, bahçe, bostan, zeytinlik, narenciye bahçesi ve buna benzer yerler olarak biliniyor iken, kent nüfusunun artması dolayısıyla ihtiyaç duyulan konut ve sosyal alan sayısı arttığından, belediyeler yeni kent imar planlarını yapma gereği duymuşlardır.

Bu noktada cumhuriyet döneminde yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, bu düzenlemelerde vakıf taşınmazlarıyla ilgili birçok hükümlere yer verildiği ve bu hükümler doğrultusunda çeşitli uygulamaların yapıldığı görülmektedir.

Vakıf arazilerine yönelik kullanım veya diğer türlü değerlendirme yöntemlerini Mazbut, Mülhak, Cemaatlere ve Esnafa Mahsus Vakıf arazileri, 04/04/1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu ile 08/12/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 2. maddesinde belirtilen hükümlerine göre işlem yapılmaktadır. Buna göre vakıf arazileri.

Mukataalı Vakıf, arazisi vakfa, üzerindeki yapı ve ağaçlar kiracısına ait olan ve kirası yıllık olarak alınan vakıf arazileri; İcareteynli Vakıf, değerine eşit peşin ücret ile yıllık kira alınmak suretiyle süresiz olarak kiralanan vakıf arazilerini belirtmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü ile idare ve temsil ettiği vakıflara ait arazi vasıflı vakıf taşınmaz malların kiralınması, 2886 sayılı Devlet İhale Kanununa tabi

bulunmaktadır. Bu kanun gereği kiraya verilme usulü, kapalı teklif, açık teklif, pazarlık ve kıymet takdiri suretiyle yapılmaktadır. Kapalı ve açık teklif usulüyle iki defa ihaleye çıkarılıp da son ihalede isteklisi bulunmayan taşınmaz mallar ihalenin bitiminden itibaren 15 gün içerisinde de pazarlık suretiyle kiralanmaktadır.

Vakıf arazilerin yılın hangi ayından başlayarak ne kadar süreyle kiraya verileceği, kiranın hangi aylarda (dönemlerde) alınacağı, arazinin özelliği, bölgesel özellikler, yapılan tarımsal faaliyet göz önüne alınarak arazinin bulunduğu Bölge Müdürlüğünce tespit edilir.

Arazinin durumuna ve işgale uğraması ihtimaline karşın Bölge Müdürlüklerince uygun görülenler üç yıla kadar kiraya verilebilirler. 3-10 yıl arası kiraya verilmesi uygun görülenler var ise ihaleye çıkmadan önce Bakan onayı alınmak üzere Genel Müdürlüğe baş vurulur (RG 2000 :23967).

5.4.VAKIF ARAZİLERİ VE KENTLEŞME SÜRECİ

Vakıf arazileri, çalışmamızın başında detaylı olarak değindiğimiz gibi; gelirleri cami, medrese, hastane, imarethane, han ve hamam gibi topluma hizmet veren kuruluşların masrafları için, dönemin devlet büyükleri veya maddi durumu iyi olan hayırseverlerce vakfedilmiş arazilerdir. Vakıf arazileri olgusu vakf edildiği dönemlere baktığımızda genel olarak şehir veya herhangi bir yerleşim alanının dışında veya kenarında kalan, genellikle yıllık olarak icara verilerek ekilip-biçilen veya bağ-bahçe olarak kullanılan arazilerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte Osmanlı'dan devir alınan hilafet, saltanat, İslami kıllık-kıyafet, eğitim modeli (tekke, zaviye, medrese, vb..) İslami literatürde olan olguların kaldırılması ile birlikte vakıf kelimesine karşı da bir alerji ile bakıldığını görmekteyiz. Bu bakış açısı devlet kurumlarının kentlerde vakıf

menkul/gayrimenkullerine karşı gerekli hassasiyeti göstermesine engel olmuş hatta çoğu zaman söz konusu araziler devlet kurumlarına (askeriye, eğitim, sağlık vb.) çok az bir bedel veya tahsis yolu ile devir edilmiştir. Bunun en bariz örneği Siirt'tir. Çalışmamızın ikinci bölümünde detaylı olarak gösterileceği gibi cumhuriyetle beraber şehir içinde devleti temsil eden kurumların mülkiyetleri incelendiğinde büyük oranda vakıf arazilerinden yararlandığı ve bu durumun günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Herhangi bir kurum için arazi gerektiğinde ilk başvuru yer vakıf arazileri olmaktadır. Her şehirde bunun çok sayıda örnekleri mevcuttur.

Cumhuriyet dönemi belediyciliğini etkileyen düzenlemelerin başında anayasalar gelmektedir. Bunlardan ilki 1921 Anayasası'dır. Ankara'nın başkent oluşu ve o günkü yöneticilerin örnek bir kent yaratma düşüncesi imar faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu yönüyle de Ankara, belediycilik açısından önemli bir laboratuvar olmuştur, ilkin 16 Şubat 1924 tarihinde 417 sayılı Yasa ile Ankara Şehremaneti kurulmuştur. Yaklaşık 6 yıl boyunca çıkartılan bu yasa ile kent düzenlemeleri yapılmıştır. Şehremaneti Yasası 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Yasa ile yürürlükten kaldırılmıştır (Aksoy, 2010).

Bu bağlamda 1930 yılında çıkartılan 1580 sayılı Yasa ile imar planlarının hazırlanması ve uygulanması, belediyelerin görevleri arasında gösterilerek nüfusu 2000'in üzerinde olan her yerleşim için imar planlarının hazırlanması zorunluluğu getirilmiştir. 1580 sayılı Yasa günümüze kadar çeşitli değişiklikler geçirmekle birlikte bugünkü belediyelerin görev, yetki ve sorumluluklarını belirleyen temel kaynak olmuştur. 3/7/2005 tarihinde kabul edilen ve halen yürürlükte olan 5393 sayılı Belediye Kanununa göre Belediyelerin görev ve sorumluluklarını açıklayan 14. Maddenin a) bendine göre; İmar,su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı, coğrafi ve kent bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, şehir içi trafik, defin ve

mezarlıklar, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, konut, kültür, sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor, sosyal hizmet gibi Hizmetleri yapar veya yaptırır denilmektedir. yürürlükte olan kanun sayılı kanundur.

Çıkartılan yasalarla birlikte, belediyeler pek çok kentsel hizmetin sağlanmasında sorumlu tutulmalarına rağmen, mali kaynak ve personel yetersizliği nedeniyle, çok temel görevlerini bile yerine getiremez duruma düşmüşlerdir (Tekeli, 1998).

Modern kenti yaratma projesi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda büyük kitleler halinde hızla kente göçen yoksul kitleler nedeniyle sekteye uğramıştır. Hâlihazırda kent mekânında otoritesini kurmakta zorlanan devlet, savaş sonrası, kırsal nüfusun kentsel alanlara yoğun biçimde akın etmesi ile birlikte, yeni bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır (Şengül,2009).

Kent içi alanlar 1930'dan 1970'e kadar kamulaştırma, arazi kullanım değişimleri ve yıkıp yeniden yapma gibi yöntemler, kentsel dönüşüm sürecinde temel araçlar olmuştur (Gürler, 2004).

Dönemin en belirgin dönüşümü gecekondu mahallelerinde yaşanmıştır. Kentsel topraklardaki mülkiyet yapısının da sağladığı olanaklarla, geniş ve boş hazine arazileri ile terk edilmiş vakıf arazilerinin gecekondulaşması yoluyla kentsel yapılı çevreye dönüşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Alt yapısız kamu arazileri üzerinde, tüm yerleşim maliyetlerini göçmenlerin kendi ödedikleri bu yerleşim biçiminin, "illegal" ve "plansız" olduğu halde yerel ve merkezi siyasi otorite tarafından görmezden gelinmesi, gecekonduunun gizli politik ekonomisi ile bağlantılıdır (Kurtuluş, 2008).

Günümüzde de kentlerde oluşan bu çarpık, kalitesiz ve dayanıksız binaların değiştirme-dönüştürme ve modern şehirler oluşturma adına çok sayıda kararlar alınsa da uygulama noktasında çok zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunların en önemlisi şehir

kenarlarında imarsız, kaçak ve kalitesiz olarak vakıf ve diğer kamu kurumlarına ait araziler üzerinde yapılan binaların hukuki yapılarıdır.

Kırdan kente doğru harekete geçen nüfusun ülkemizin diğer illerinde olduğu gibi Siirt'in de en büyük sorununu oluşturmaktadır. Çünkü göç edilen mahallelerde meydana gelen ve kısa vadede çözülmesi imkansız çarpık, yetersiz ve altyapısız kentleşme olgusudur. En önemlisi de maalesef ülkemizde ve lokal olarak kentimizde bu sorunu çözüme kavuşturabilecek yeterli ve uygulanabilir bir kentleşme politikasının hazırlanmamasıdır.

Bir kentleşme için en önemli alanlar olarak sayılan konut, arsa, istihdam, alt yapı vb. konulardaki kent politikaları çok yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla göç ile kırdan kente gelen kişiler bu sorunlarla karşılaştıklarında genellikle kendileri kendi olanaklarıyla çözmeye çalışmaktadır ki bunun en bariz örneği Siirt'in kenar mahallelerinde vakıf arazileri üzerinde yapılan gecekondulaşmasıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de kırsal toplumdaki kentsel topluma geçme ve buna bağlı olarak köyden kente göçünde etkisi ile iyice büyüyen şehirlerin ihtiyacı haline gelen alanların hızlı ve ekonomik şekilde şehre kazandırılması gerekmektedir (Konursay SS.,2004). Bu anlamda Arazi ve Arsa Düzenlemesi (AAD), kentsel alanlarda hem yeni alanların gelişimi hem de yapılaşmış alanların yeniden organizasyonu için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulanması ile, tarımsal arazi ya da yarı-kentsel arazinin kentsel arsaya dönüşümü sağlanmaktadır (Türk, 2009).

5737 sayılı Vakıflar Kanununun 22. maddesinde "Kamu kurum ve kuruluşları, koruma imar planlarını düzenlerken vakıf kültür varlıklarıyla ilgili hususlarda Genel Müdürlüğün görüşünü almak zorundadırlar. Genel Müdürlüğe ve mazbut vakıflara ait taşınmaz mallarla ilgili olarak belediyeler ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan uygulama imar ve parselasyon planlarının,askıya çıkarılmadan önce ilgili

idareler tarafından Genel Müdürlüğe bildirilmesi zorunludur. Mazbut vakıf taşınmazlarında akar niteliğini koruyacak şekilde imar düzenlemesi yapılır.” ibareleri yer almaktadır (RG 2008;26800,5,47,10241–10263).

İmar Kanunu'nun 11. maddesinde “İmar planlarında; meydan, yol, park, yeşil saha, otopark, toplu taşıma istasyonu ve terminal gibi umumi hizmetlere ayrılmış yerlere rastlayan Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait gayrimenkuller ile askeri yasak bölgeler, güvenlik bölgeleri ile ülke güvenliği ile doğrudan doğruya ilgili Türk Silahlı Kuvvetlerine ait hareket ve savunma amaçlı yerler hariç Hazine ve özel idareye ait arazi ve arsalar belediye veya valiliğin teklifi, Maliye ve Gümrük Bakanlığının onayı ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeye; belediye ve mücavir alan hudutları dışında özel idareye bedelsiz terk edilir ve tapu kaydı terkin edilir”. denilmektedir. Bu nedenle vakıf taşınmazdan imar uygulaması yapılmaksızın bedelsiz terk yapılması mümkün değildir.

2008 yılında çıkartılan Vakıflar ile ilgili 5737 sayılı kanunun, 3 maddesinde mazbut vakıflara ait taşınmazlarda akar niteliğini koruyacak şekilde imar düzenlemesi yapılır. Akar nitelikli vakıf taşınmazlara, imar planlarında yol, meydan, park, otopark, çocuk bahçesi, yeşil saha, cami, karakol, okul, resmi hizmet alanı, belediye hizmet alanı gibi akar niteliği olmayan fonksiyonlar verilemez. Bu taşınmazlarda akar niteliğini koruyacak şekilde imar düzenlemesi yapılmadığının tespit edilmesi halinde, taşınmazın akar niteliğine uygun imar planı tadilatının yapılması ilgili kurumdan istenir. İlgili kurum talep doğrultusunda gerekli düzeltmeleri yapar. İmar tadilatı sonuçlanıncaya kadar işlemler bölge müdürlüğüne takip edilir (RG; 2008:26800, 5737/Md:3).

Belediyelerin yaptığı imar planları ve uygulamalarında vakıf taşınmazlarının diğer kamu taşınmazları ile aynı bakış açısıyla değerlendirildiği, yol, yeşil alan, meydan vb. kamusal alanların elde edilmesi külfetinin, imar planı uygulamasına giren tüm

taşınmaz maliklerine eşit olarak dağıtımını sağlayan imar uygulamalarının (RG: 1985/18745,3194/Md:18), yerel yönetimlerce yapılmadığı, hatta son dönemde yürürlüğe giren yeni Vakıflar Kanunu'nda "Mazbut vakıf taşınmazlarında akar niteliğini koruyacak (vakıflara gelir getirecek) şekilde imar düzenlemesi yapılır" hükmü açıkça belirtilmesine rağmen (RG; 2008:26800, 5737/Md:22), yine aynı yerel yönetimlerce bu hükmün dikkate alınmadığı, vakıf taşınmazlarının bedelsiz terk yolu ile ele geçirilmesinin, bahse konu kamusal alanların elde edilmesinde en iyi yöntemlerden biri olarak görüldüğü artık bilinen bir gerçektir.

Daha ilginç olanı ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce söz konusu taşınmazların kat karşılığı, yapım karşılığı ve restorasyon karşılığı kiralama ihaleleri için alınan pek çok idari kararda "3194 sayılı İmar Kanunu'na göre kamuya terk edilmesi gereken kısım varsa bedelsiz terk edilmesi" ifadelerine yer verilmesi, yasa maddesi ve yargı kararlarına rağmen terklerin bedelsiz yapılması ve bu durumun Genel Müdürlükçe de kabul edilmiş olmasıdır.

Nüfus yoğunlaşması kentlerde sağlık, eğitim, eğlence, tüketim, kültür gibi hizmetlerin yeterince sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu hizmetlerin aynı zamanda daha çok kentin varlıklı kesiminin oturduğu bölgelerine öncelikli olarak yapıldığından kente gelen her kesin söz konusu imkanlarından eşit bir şekilde yararlanması olanaksızdır. Bunun yanı sıra kentteki hizmetlerden yararlanma oranının da yine gelir düzeyiyle doğrudan ilgili olduğundan, bu aşamada da bir dengesizlik söz konusudur.

Kentlerde yukarıda sayılan yetersizliklerden dolayı, kent planlanması doğal veya göçlerle çoğalan nüfus sayısı oranında şehirlerin imar, alt ve üst yapıları yeteri düzeyde düzenlenememiştir. Yerel yönetimlerce yapılması gereken hizmetler yerine getirilmediğinden özellikle kırdan kent'te göç eden insanlar başta imar olmak üzere diğer alt ve üst yapılar farklı yol ve yöntemler kullanılarak çözülmeye çalışılmışlardır.

Bu durumda beraberinde gece kondulaşmayı, çarpık kentleşmeyi, vakıf ve devlet arazilerinin işgal edilmesine vesile olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SİİRT VE VAKIF ARAZİLERİ

1.SİİRT ADININ KAYNAĞI

Siirt adının nerden geldiği konusunda değişik rivayetler vardır. Fakat Siirt'te yaşayan milletlerden yola çıkılarak Siirt ismi hakkında görüşler beyan edilmiştir. Siirt'te gerek şehirdeki mahallelerde ve gerekse köylerinde başlıca Ermeni, Rum, Keldânî ve Süryânî ile bir kısım Katolik ve Protestan cemâatler, hem Müslümanlar ile hem de diğer gayr-ı Müslimler ile aynı köy veya mahallede berâber yaşadıkları gibi çarşıda pazarda, işyerleri de yan yana idi (Savur, 2010).

Siirt, Sert, Kamus adlı kitapta Tiğrakent olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda bu adın, Keert (Kaa'rat) sözcüğünden kaynaklandığı yazılıdır. Siirt sözcüğü, isim kaynaklarında; Esart, Sairt, Siirt, Siird gibi çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Süryani'ler kente Se'erd (yöresel söyleniş biçimiyle Sert) demişlerdir. 19. yüzyılda Sert, Seerd, Sört, Sairt, olarak kullanılmış, günümüzde de Siirt biçimi ile benimsenmiştir (Kılıççioğlu, 1992). Diğer bir kaynakta Siirt isminin, "Seert" anlamındaki "üç yer"manasına geldiği söylenir (Darkot, 1967).

Arap kaynaklarında Siirt adı "İs'ird" ya da "Us'ird" olarak geçmektedir. En eski Süryanice metinlerde, Keldani dilindeki biçimine çok yakın bir benzerlikle "Se'erd" olarak yer almaktadır. Başta "Encyclopedia of Islam" olmak üzere diğer 19. yüzyıl batılı kaynaklarında "Sı'ird, Sa'ird, Sert, Sa'erd, Sört, Sö'ört, Sa'irt" gibi oldukça fazla bir çeşitlilikle karşımıza çıkmaktadır (Özgen, Karadoğan, 2009).

Siirt adının Se-Hırtıyani üç düğüm, üç tepe veya tepecik demek olduğunu, bunun da eski Siirt'in kurulu olduğu alanın arkasında bulunan Resinnebah, Biraffa ve Mevbuk tepelerinden geldiğini ileri sürenler de vardır. Şimdiki Siirt, eski Siirt'in üstündeki

sırtlarda kurulmuş olduğu için yukarıda sözü edilen "Sırt" kelimesi mevki ve kelime ilgisi bakımından daha uygun olarak görülmektedir (Özgen; Karadoğan, 2009).

2.SİİRT'İN TARİHİ

Siirt yöresin'de yapılan az sayıdaki arkeolojik çalışmalar bölgede Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağında yerleşmenin bulunduğunu göstermektedir. Bölgenin en eski halkı olan Hurri ve Sabarru boyları M.Ö. 3000'de yöreye yerleşmişlerdir. Siirt M.Ö. 129 yılında Partların eline geçmiştir. Uzun süre Partlarla Romalılar arasında egemenlik mücadelesine sahne olan Siirt yöresi, sonunda Partların Atsaklı hanedanınca Romalılara bağlı olarak yönetilmeye başlanmıştır. İran'da kurulan Sasanilerle Romalılar arasında uzun zaman mücadele konusu olan Siirt yöresi, Halife Hz. Ömer zamanında İslam topraklarına katılmıştır.

Emevi ve Abbasiler zamanında da bu özelliğini koruyan Siirt, Bizanslılar ile Müslüman Araplar arasında el değiştirmiştir. Alparslan'ın 1071 Malazgirt zaferi sonrası Türklerin eline geçmiştir. Anadolu'nun fethine katılan Dilmaçoğlu Mehmet Bey'e iktâ olarak verilen yörede kurulan Dilmaçoğlu Beyliği, önce Hisn-ı Keyfa Artukluları, sonraları ise Eyyubiler'in egemenliğinde varlıklarını devam ettirmeye çalışmıştır. 1231 yılında Moğollar tarafından işgal edilerek yağma edilen ve 1243 Köseadağ Savaşı ile Moğolların elinde kalan Siirt yöresi, İlhanlı Devleti'nin yıkılışına kadar Moğolların elinde kalmış; İlhanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Eyyubi, Artuklu ve Karakoyunlular arasındaki egemenlik kavgalarına sahne olmuştur.

1460 yılında doğuda büyük bir beylik kuran Akkoyunlular'ın eline geçen Siirt yöresi, Akkoyunluların 1473 yılında Osmanlılarla yaptıkları Otlukbeli Savaşı'nda yenik düşerek zayıflamalarından sonra yeniden kanşık ırklara sahne olmuştur. Bir ara İran'da

kurulan Safevilerin denetimine geçen yöre, Şah İsmail'in 1514 Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılara yenilmesinden sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Siirt, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının kesiştiği bir alanda kurulmuştur. Bu yüzden kuzeyinde ve güneyinde ortaya çıkan uygarlıklar, yörenin kültürel gelişmesinde etkili olmuştur. Siirt'in kuzeyindeki arazinin sarp ve dağlık olması burada gelişmiş bir kent kültürünün gelişip yayılmasını engellemiştir.

1963 yılında Halet Çamlıbel ve R.J. Braidwood başkanlığında kurulan "Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi" kapsamında, Siirt şehri ve yakın çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Helenistik, Roma, Bizans-İslam ve Yakınçağı kapsayan dönemlere ait buluntular ortaya çıkarılmıştır (Siirt il Yıllığı, 1998). Çıkarılan bu kalıntılar ışığında Siirt'in tarihinin M.Ö. 3000-2000 yıllarına dayandığı varsayılmaktadır.

Siirt, Osmanlı Devleti zamanında mülkî idâre olarak Diyârbekir Eyâletinin bir sancağı iken H. 1301 / M. 1884'de Bitlis Vilâyeti'ne bağlanmış, bu tarihten 1919'a kadar Bitlis'e bağlı kalmış, 26 Eylül 1919'da bağımsız sancak, Cumhuriyet devrinde ise ayrı bir vilâyet haline getirilmiştir (Darkot, 1967). Özetle, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Siirt ve yöresinde yarı özerk bir yönetim biçimi söz konusudur. Uzun süre Diyarbakır Eyaletine bağlı kalan Siirt, bir ara Bitlis'e bağlanmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise il haline getirilmiştir (Boran, Tüfekçioğlu, Erdal, 2001).

3. OSMANLI DÖNEMİNDE SİİRT'TE VAKIFLAR VE ARAZİLERİ

Siirt'te vakıf olarak adlandırılan müesseselerin büyük bir kısmı hem cami hem de o günün şartlarında özellikle dini eğitimin verildiği medreseler şeklindeydi. Dolayısıyla dönemin devlet büyükleri veya hayırsever vatandaşlar tarafından farklı vakıflara bağışlanan araziler sadece camiye gelir gelsin diye değil aynı zamanda

nesillerin yetişmesi için gerekli olan imkânları oluşturmak için bağışladıkları görülmektedir.

Bu anlamda 1924 yılında yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunun'dan önce Siirt'te de dini esaslara dayanan çok sayıda medrese ve sıbyan (mahalle) mektebi olduğu bilinmektedir. Ömer Atalay'ın yaptığı araştırmada, 1871 tarihinde Siirt ve Eruh ilçesinde birer rüşdiye olduğu anlaşılmıştır.²⁵ Kamus-ül Alamda ise Cumhuriyet'ten önce siirt'te 15 medrese, 1 Rüşdiye 57 Sıbyan Mektebi ile gayri müslimlere ait sıbyan ve Rüşdiye mekteblerinin bulunduğunu yazmaktadır (Kılıçcıoğlu, 1973).

Tablo 4'te görüldüğü gibi cumhuriyetin ilk yıllarında sadece Siirt merkezinde resmi olarak tespit edilen 44 vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Bunların dışında resmiyette olmayıp fakat halk arasında bunlara ait arazilerin olduğundan yola çıkılarak başka vakıflarında olduğu da bütün Siirt halkı tarafından bilinmektedir. Örneğin çalışmamızın ilk bölümünde de değindiğimiz gibi; Termol çeşmesi Vakfı, Xana Sor (kırmızı han) Vakfı, Ayn Bireke Çeşmesi Vakfı gibi, bunların dışında günümüzde de varlıklarını devam ettiren ve çalışmamızın büyük bir kısmını oluşturacak olan mülhak vakıflar da bulunmaktaydı. Bunlar;

- 1- Hacı Hüseyin Ağa Vakfı
- 2- Hacı Mustafa Efendi (Şeyh Halef) Vakfı
- 3- Özçelebi Vakfı(gayri resmi olarak faaliyet gösteriyor.)

Bu mülhak vakıflardan Hacı Hüseyin Ağa Vakfı ve Hacı Mustafa Efendi Vakfı (Şeyh Halef) günümüzde de resmi olarak faaliyetlerine aktif olarak devam etmektedir. Yalnız Özçelebi Vakfı gayri resmi aile vakfı olarak kendisine bağlı arazileri kiraya vererek gelen geliri yoksullar ailelere dağıtarak hizmetlerini sürdürmektedir.

---

²⁵ Ömer Atalay, Siirt Tarihinde Siirt'te ilk rüşdiyenin 1866 yılında Muttasarıf Kenan Paşa tarafından eski Sakarya okulunda açıldığını ve bunun 1909 yılında İdadiye çevrildiğini yazmaktadır.

Tablo 4: Cumhuriyetten Önce Siirt İl Merkezinde Bulunan Vakıflar Listesi

CUMHURİYETİN İLK YILLARINA KADAR SİİRT İLİNDE BULUNAN VAKIFLARIN LİSTESİ		
S.No	Vakıf Adı	Şimdiki Durumu
1	AynDurre Mescidi Vakfı	Cami ve kuran kursu olarak faaliyet gösteriyor
2	Baa Camii Vakfı	
3	Babuddarp Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
4	Bergavs Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
5	Bir Şaffak Vakfı	
6	Camii Kebir Vakfı (ulu camii)	Cami-Kuran kursu ve vakıf olarak faaliyet gösteriyor
7	Camiul Cerrah Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
8	CamiulDerge Vakfı	
9	CamiulHuzuveyn Vakfı	
10	Camiullbrika Vakfı	
11	Camiul Nebi Zetha Vakfı	
12	Cumhuriyet (HıdırlıAğdar) Camii Vakfı	
13	El Fahr Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
14	Fakirullah Vakfı	
15	Hacı Yusuf Kabristanı Vakfı	
16	Hanussebil Vakfı	
17	İmam Abdullah Camii Vakfı	
18	Kabe-i Şerif Vakfı	
19	Mahmudiye Medresesi Vakfı	
20	Mehmet Baki Vakfı	
21	Melih Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
22	Molla Hindi Camii Vakfı	
23	Muhammet El Asakir Vakfı	Şimdiki çarşı camisi
24	Munkedir Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
25	Suveyka Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
26	Şeyh Abdulkadir Vakfı	
27	Şeyh Alamettin Vakfı	
28	Şeyh Bilal Vakfı	
29	Şeyh Davut Camii Vakfı	
30	Şeyh Hasan Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
31	Şeyh İlyas Vakfı	
32	Şeyh İshak Vakfı	
33	Şeyh Mahmut Bayraktar Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
34	Şeyh Mahmut Kayseri Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
35	Şeyh Maruf Vakfı	
36	Şeyh Mehmet Vakfı	
37	Şeyh Musa Vakfı	Cami-Kuran kursu ve vakıf olarak faaliyet gösteriyor
38	Şeyh Naccar Vakfı	Sadece türbe(yatır) ve mescit olarak faaliyet gösteriyor
39	Şeyh Nakkaş Vakfı	
40	Şeyh Saat Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
41	Şeyh Sabri Vakfı	
42	Şeyh Sevinci Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
43	Uryan Camii Vakfı	Cami olarak faaliyet gösteriyor
44	Zeviyetullah Vakfı	

(Vakıflar Bölge Müdürlüğü Siirt Temsilciliğinden alınan verilerden yararlanarak düzenlenmiştir).

3.1.OSMANLI DÖNEMİNDE SİİRT İL MERKEZİNDE FAALİYET GÖSTEREN MEDRESELER

Osmanlı imparatorluğun'da ve cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Siirt merkezinde özellikle halkın dini eğitimi ile ilgilenen ve vakfiyelerin gelirleri ile faaliyetlerini sürdüren çok sayıda medrese olduğunu biliyoruz, yerel kaynaklardan edindiğimiz bilgiler doğrultusunda bu medreseleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Fahriye(Fahr) Medresesi: Günümüzde de mülhak vakıf olarak devam eden Hacı Hüseyin Ağa Vakfı tarafından idare ve gerekli bütün maddi ihtiyaçları karşılanan bir medrese idi.

Rahimiye Medresesi: Söz konusu medrese şimdiki doğan mahallesinde bulunan Özel Rahimiye Kuran Kursu ve yurdunun yerinde yapılan Rahimiye Medresesidir. Bu medrese, Hacı Abdurrahim Efendi Vakfiyesine bağlı olarak faaliyet gösteriyordu. Bu medrese de yukarıda anlattığımız gibi bütün ihtiyaçları söz konusu vakfiye tarafından karşılanıyordu.

Mahmudiye Medresesi: Bir diğer önemli medrese Mahmudiye medresesi idi. Bu medrese şimdi karakol mahallesi sınırları içerisinde olup bu isimle Şeyh Mahmut Meydanı ve Camisi olarak günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu medresenin bütün giderleri Mahmudiye Vakfı tarafından karşılanıyordu.

Şeyh Halef Medresesi: Bilinen bir diğer medrese de Şeyh Halef Medresesi idi. Bu medresenin giderleri de günümüzde de mülhak vakıf olarak faaliyet gösteren ve çok sayıda arazisi bulunan Şeyh Halef Vakfı (Hacı Mustafa Ağa) tarafından karşılanıyordu.

Ulu Cami Medresesi: Bir diğer önemli medrese ise birinci bölümünde tarihçesini yazdığımız Ulu Cami Medresesi idi. Bu medresenin bütün giderleri günümüzde de faaliyetlerini yürüten Ulu Camii Vakfı tarafından karşılanıyordu. Söz konusu vakıf şu an Selçuklulardan kalma tarihi Ulu Camiî bünyesinde faaliyet

göstermekte ve çok sayıda menkul ve gayri menkulu bulunmaktadır. Bu vakıfa bağlı olarak faaliyet gösteren Ulu Camiî cumhuriyetten sonra tadilat gerekçesi ile bir süre kapalı tutulduğundan dolayı buna bağlı olarak Ulu Camiî Vakfının da işlevini yitirdiği ve vâkıfa ait çok sayıda arazilerinin de devlet tarafından satıldığı veya başka kamu kuruluşlarına tahsis edildiğini bir kısım arazinin de o dönemin camii mütevellî heyeti adlarına geçirildiğini (Harita 2) anlaşılmaktadır. 2008 yılında tekrar Siirt il merkezinde bulunan Ulu Camii Külliyesi ve Müştemilatının Korunması Vakfı kurulmuştur.

Ulu Camiî Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı; tapu kayıtlarında şahıs üzerinde görünen ancak vakfa ait olan ve halk tarafından da Ulu Camiî vakfı arazisi olarak bilinen arazilerin tespit edilerek, bu arazilerin Ulu Camiî Vakfına tekrar kazandırılmasını amaçladıklarını belirtmiştir. Bu anlamda kooperatif mahallesinde şahıslar üzerinde gözükken ama halk tarafından vakıf olarak bilinen ve sahiplerince de kabul edilen üç arsayı (Harita 2) ve bahçelievler mahallesinde bulunan (Harita 3) araziyi vakfa kazandırdıklarını beyan etmiştir.

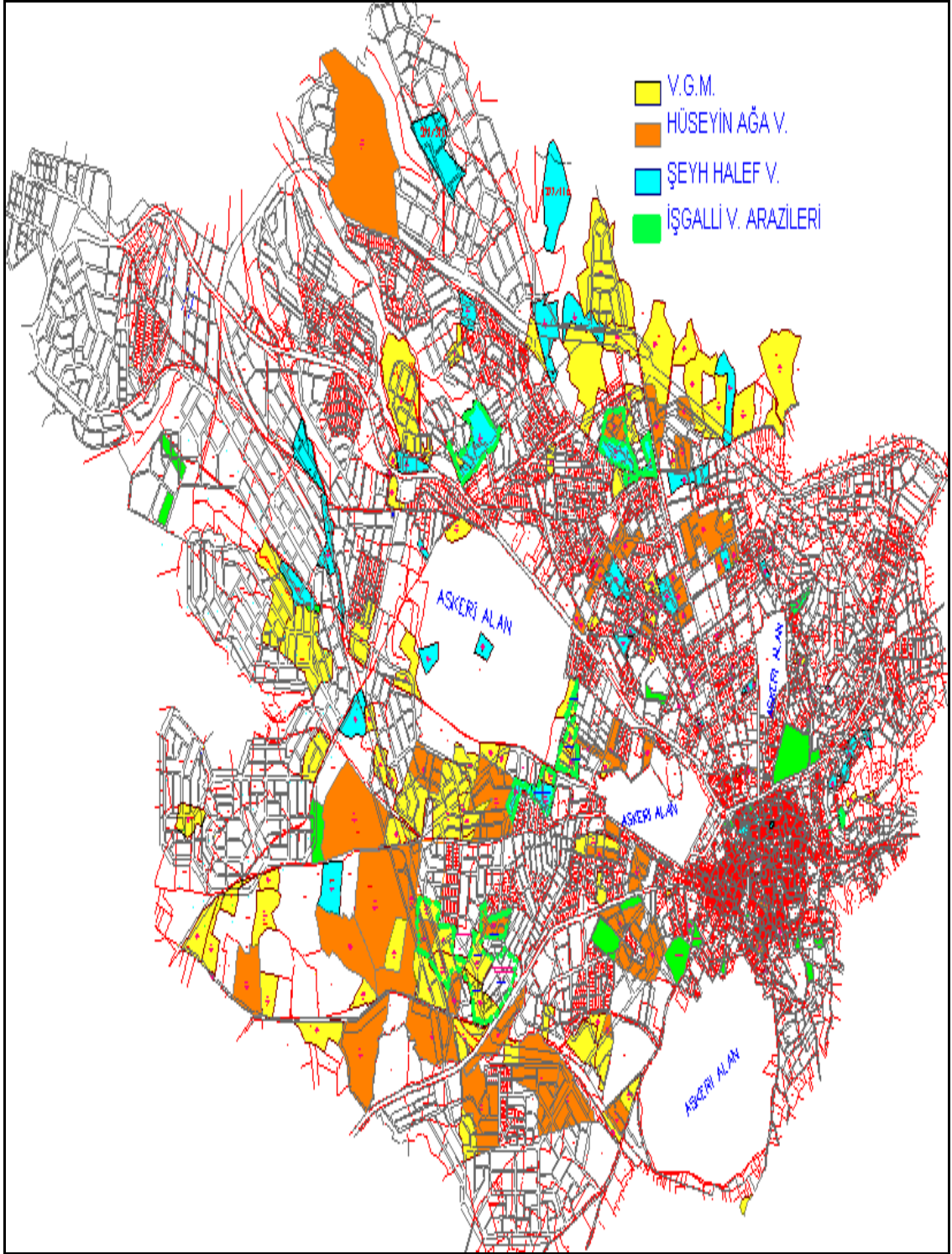
4.CUMHURİYET DÖNEMİNDE SİİRT’TE VAKIFLAR VE ARAZİLERİ

Osmanlının son zamanlarında ve cumhuriyetin başlarında Siirt merkezinde Tablo 4’ te görüldüğü gibi yaklaşık olarak 44 vakıf faaliyet göstermektedir (mülhak vakıflar hariç). Siirt tapu kayıtları üzerinde yaptığımız incelemede bu vakıflara ait akar getirici çok sayıda arazi olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle 5 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren "2762 sayılı Vakıflar Kanunu"ndan sonra söz konusu vakıflara ait araziler büyük oranda ya kamu kuruluşlarına tahsis edilmiş veya halka satışı yapılmıştır. Bu anlamda vakıf arazilerine yönelik Siirt özelinde farklı bir uygulama yaşandığı görmekteyiz. Cami arazilerinin devlet tarafından vatandaşa satışı veya kamu kuruluşlarına tahsisi şeklinde yapılan uygulamayı gören vatandaşlar, cami arazileri devletleştirilmesin veya vatandaşa

satılmasın diye cami mütevelli heyetleri iyi niyetle cami arazilerini kendi adlarına tapuları yaptırmış ve gelirini de yıllarca söz konusu camilere vermiştir. Ama zamanla yapılan bu iyi niyet göstergesi tapu sahiplerinin vefat etmesi ve söz konusu arazilerin şehir imar planı içerisinde kalarak değer kazanması varislerin iştahını kabartmıştır. Siirt merkezinde tapu kayıtlarında vakıf gözükmemesine (Harita 2 ve Harita 3) rağmen aslında vakıf olan çok sayıda arazinin varlığı 50 yaş üzeri bütün Siirtlilerce bilinmektedir. Bu çalışma esnasında Siirt'te cohtkar (arazi ekip-biçen) olarak çalışan ve yaşı yaklaşık olarak 80 olan Abdullah Tatlı ile yapılan görüşme de söz konusu olayı doğrulamaktadır.

Evveliyatı vakıf olarak bilinen bu araziler üzerinde yapılan konutlar, dini hassasiyeti olan vatandaşlar tarafından rağbet görmediklerinden dolayı bu yapılar emsalleri ile kıyaslandığında daha düşük değerde kalmaktadır.

Harita 1: Vakıf arazilerinin Siirt imar durumunda işlenmiş hali²⁶

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

²⁶ Siirt Tapu kayıtları ve Siirt Belediyesi İmar ve Şehircilik İşleri Müdürlüğünden alınan verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bu kadar işgal ve ilgisizliğe rağmen mekansal olarak vakıf arazileri siirt imar planında halen büyük bir alan teşkil ettiği görülmektedir (Harita 1). Buradaki vakıf arazilerini iki ayrı şekilde mazbut ve mülhak olacak şekilde incelemek daha uygun olacaktır.

4.1.MÜLHAK VAKIFLAR

Siirt'teki mülhak vakıf arazilerini incelemeden önce Mülhak vakıflarının kanunlarımızdaki yerini ve idare şeklini detaylı bir şekilde vermemiz faydalı olacaktır. Bu anlamda Mülhak Vakıflar, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre, mülga 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi'nin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve yönetimi vakfedenlerin soyundan gelenlere şart edilmiş vakıflara mülhak vakıflar denilmektedir. Mülhak vakıflar, Anayasaya aykırılık teşkil etmeyen vakfiye şartlarına göre Vakıflar Meclisi tarafından atanacak yöneticiler eliyle yönetilir ve temsil edilir. Vakıf yöneticileri kendilerine yardımcı tayin edebilirler. Mülhak vakıf yöneticilerinde aranacak şartlar ile yardımcılarının nitelikleri Vakıflar Yönetmeliği'nde düzenlenmiştir. Vakfiyedeki şartları taşımamaları nedeniyle kendilerine yöneticilik verilemeyenler bu şartları elde edinceye, küçükler ile kısıtlılar fiil ehliyetlerini kazanıncaya ve boş kalan yöneticilik yenisine verilinceye kadar, vakıf işleri, Genel Müdürlükçe temsilen yürütülür.

On yıl süreyle yönetici atanamayan veya yönetim organı oluşturulamayan mülhak vakıflar, mahkeme kararıyla Genel Müdürlükçe yönetilir ve temsil edilir. Vakıflar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce mazbut vakıflar arasına alınan vakıflarla, bu kanuna göre mazbut vakıflar arasına alınan vakıflara bir daha yönetici seçimi ve ataması yapılamaz. İlgililerin vakfiye şartlarına göre intifa hakları saklıdır. Mülhak vakıflara, başlangıçta özgülenen mal ve haklar, vakıf yönetiminin başvurusu üzerine, haklı kılan sebepler varsa, denetim makamının görüşü alınarak mahkeme kararı ile sonradan iktisap ettikleri mal ve hakları ise bağımsız ekspertiz kuruluşlarınca

düzenlenecek rapora dayalı olarak vakıf yetkili organının kararı ile daha yararlı olanları ile değiştirilebilir veya paraya çevrilebilir.

Mülhak vakıflara ait akar ve hayrat taşınmazların tahsis, satış ve trampasına yönelik tasarruflarla, kamulaştırmalarda kamu yararı kararını vermek Vakıflar Meclisinin yetkisindedir. Vakıf yöneticileri, iktisap ettikleri veya değiştirdikleri taşınmaz malları tapuya tescil tarihinden itibaren bir ay içerisinde VGM'ne bildirirler.

Mülhak vakıflara ait akar taşınmazların satış ve taviz bedelleri ile satın alınacak, trampa ile edinilecek veya yeniden yaptırılacak taşınmazlar, vakıfları adına hisseleri oranında tapuya tescil ettirilerek kayıtlara işlenir.

Mülhak vakıflara ait olup, tahsis edildikleri amaca göre kullanılmaları kanunlara veya kamu düzenine aykırı yahut tahsis amacına uygunluğunu kaybetmiş, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılması mümkün olmayan taşınmazlar; vakıf yöneticisinin talebi üzerine Meclis kararı ile gayece aynı veya en yakın başka bir hayrata dönüştürülebilir, akara devredilebilir veya paraya çevrilebilir. Bu paralar aynı surette diğer bir hayrata tahsis olunur. Aynı vakıf içerisindeki dönüştürme veya devirlerde bedel ödenmez (<http://www.vgm.gov.tr>).

Bu şartlar doğrultusunda siirt merkezinde faaliyet gösteren başlıca mülhak vakıflar aşağıdakibidir.

1.Hacı Hüseyin Ağa Vakfı

Söz konusu Vakfa yönelik şimdiye kadar bilinen en kapsamlı kaynak, Mehmet Necat Ertekin tarafından hazırlanan “Hayatım ve Şecerem” adlı eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bu çalışma 2005 yılında basılmış ve Hacı Hüseyin Ağa'nın soy kütüğü, vakfin mal varlığı ve hacı Hüseyin Ağa'nın veraset namesinin Osmanlıca ve Türkçe tercümesini içermektedir.

Bu eserde Hacı Hüseyin Ağa'nın dedelerinin aslen Ş.Urfa'nın Viranşehir ilçesinde yaşadıkları belirtilmektedir. Ayrıca Hacı Hüseyin Ağa'nın dedesi Mahmut

Paşa, Osmanlı zamanında orduda paşa olarak görev yaptığı, Osmanlı-İran arasında geçen Bağdat savaşında Osmanlı ordusu adına üstün hizmetler verdiği için 1638 yılında Osmanlı idaresi Mahmut Paşaya, Batman çayından başlamak üzere Siirt vilayetinin çevresini içine alacak şekildeki bölgenin idaresini kendisine verildiği ve bu bölgenin derebeylik esaslarına göre yönetildiği belirtilmiştir. Kendisinden sonra ise söz konusu bölgenin yönetimi, sırasıyla; H.Recep Ağa, H.Recep Ağanın oğlu ve aynı zamanda vakıf kurucusu olan Hacı Hüseyin Ağa tarafından devam ettirilmiştir.

Hacı Hüseyin Ağa Vakfı verasetnamesinde; kendisinin din ve toplumsal konularda hassas olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o günün şartlarına göre nerede bir mağduriyet tespit etmişse; medresede okuyan talebeden hocasına kadar, mezarlıkta kuran'ı kerim okuyan şahıslardan tutun Mescid-i Nebevi'nin (Medine) ihtiyaçlarına kadar kendisine bağlı bağ-bahçe ve tarlaların gelirlerini bağışlamıştır. Vefat etmeden önce de bir verasetname düzenleyerek bütün mal varlığını kendisinin kurduğu ve idaresini kendi erkek mirasçılara bıraktığı kendi adını taşıyan bir vakıf kurmuştur. Bu vakıf günümüzde de Siirt'in en çok menkul ve gayrimenkule sahip vakıf olarak bilinmektedir (Tablo 5 ve Tablo 6).

Tablo 5:H. Hüseyin Ağa Vakfı 2005 Yılı Siirt Tapu Kayıtlarına Göre Taşınmaz Listesi

2005 YILLI TAPO VERİLERİNE GÖRE HACI HÜSEYİN AĞA VAKFI TAŞINMAZ LİSTESİ									
S.NO	MAHALLE	KARGİR DÜKKÂN		ARSA		TARLA		DİĞER	
		ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2
1	ALAN					1	9,680		
2	BATI	17	458						
3	BAHÇELİEVLER			6	4,243	1	3,256		
4	EVREN					8	257,624		
5	KOOPERATİF			3	12,671	8	212,901		
6	KARAKOL	4	33						
7	ULUS							1	1,500
8	ÜLKÜ	29	1,346	2	151				
9	YENİ			2	1,603	8	111,445	12	89,434
	TOPLAM	50	1,837	13	18,668	26	594,906	13	90,934

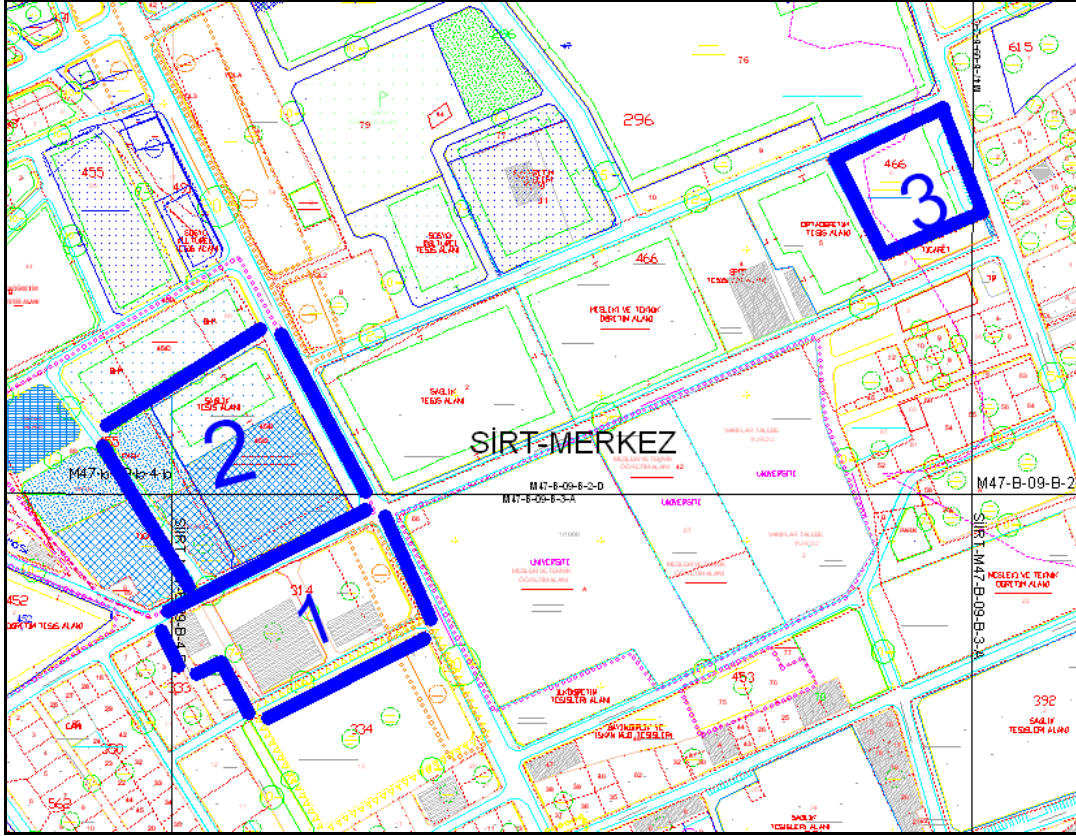
Tablo 6:H. Hüseyin Ağa Vakfı 2013 Yılı Siirt Tapu Kayıtlarına Göre Taşınmaz Listesi

2013 YILLI TAPO KAYITLARINA GÖRE H.HÜSEYİN AĞA VAKFI TAŞINMAZ LİSTESİ					
MAHALLE	Dükkan (adet)	Daire (adet)	iş yeri (adet)	Tarla (m2)	Arsa (m2)
B.EVLER	8	36	3	0	18,964
BATI	18	0	0	0	0
DOĞAN	0	0	0	302,947	0
DUMLUPINAR	0	0	0	153,716	0
EVREN	0	0	0	703,267	28,873
KARAKOL	8	0	0	0	0
KOOPERATİF	5	17	0	166,456	40,432
ULUS	3	0	0	225,659	0
ÜLKÜ	33	0	0	0	151
YENİ	1	1	0	58,655	88,245
Toplam	76	54	3	1.610.700	176,665

Yukarıdaki Tablo 5 ve Tablo 6'yı incelediğimizde sekiz yıllık süre içerisinde çok ciddi bir şekilde bir mal varlığının arttığını görmekteyiz. Vakıf yöneticisi Erdal Ertekin ile yapılan görüşmede bu artışın yeni mal edinmeden dolayı değil kaybolmuş veya işgal edilen malların tekrar elde edilmesi sureti ile oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıyeten

yukarıdaki Tablo 6’da tarla vasıflı gözüken bir çok arazinin de arsaya dönüştürülerek üzerinde çok sayıda ticari faaliyet gösteren müesseseler oluştuğunu belirtmektedir (Harita 2 ve Harita 3).

Harita 2: Hacı Hüseyin Ağa Vakfına Ait Üç Adet Arazi

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

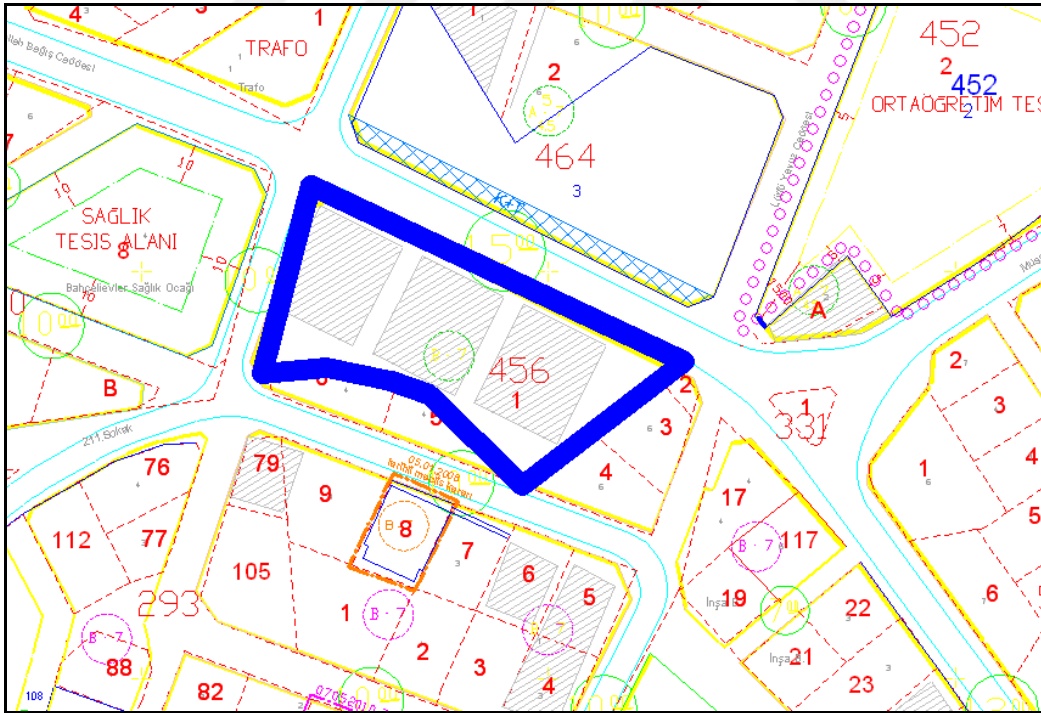
Harita 2’de bir no’lu arazi üzerinde Market, Özel Hastane, otopark ve iki adet iş merkezi iki nolu bölümde ise petrol istasyonu, düğün salonu, işmerkezi ve halısaha, üç nolu bölümde’de Siirt’in en büyük alışveriş merkezi Andera Park AVM bulunmaktadır. Bunların dışında Siirt’in farklı mahallelerde çok sayıda halısaha düğün salonu ve İş merkezleri bulunmaktadır. Vakıf başkanının basına verdiği bir mülakatta da Siirt’in en büyük işvereni olduğunu ve çok sayıda istihdam oluşturduklarını belirtmektedir. Son zamanlarda da imar planında konut görünen, Siirt’in en değerli arazilerini (Resim 6 ve

Harita 3) kat karşılığında müteahhitlere verildiğini ve kısa zamanda Elit Konutları (Resim 6) adı altında Yeni Mahalle’de yapılan siteden 80 daire alacaklarını belirtmektedir.

1990 tarihinden sonra köylerden kente doğru oluşan göçün de etkisiyle kentin ihtiyacı olan, sosyal, ticaret ve konut alanları talebini karşılamak için kent merkezinde hızlı bir şekilde kentleşme oluşmuş ve yeni imar alanları açılmıştır. Vakıflara ait mevcut konut amaçlı yapıların yanı sıra, ticari, sosyal veya tarla olarak boş durumda bulunan pek çok vakıf taşınmazı, bu süreçte değerlendirilerek Siirt’in en prestijli konut ve ticari alanları haline gelmiştir. Bu şekilde daire karşılığı çok sayıda arsayı değerlendirerek hem işgallerden hemde akar getirecek halle getirdiklerini belirtti.

Harita 3: Hacı Hüseyin Ağa Vakfına ait kat karşılığında verilen arazi

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Vakfın arazi durumunu incelediğimizde sadece konut veya ticari alan değil aynı zamanda Siirt’in sosyal alanlarını oluşturan çay bahçeleri, spor alanlarını ve düğün

salonları arazilerinin mülkiyetinin büyük bir kısmının bu vakıfa ait olduğu görülmektedir. aynı zamanda kamu kurum ve kuruluşların arsa ihtiyacının da bu vakıflardan karşılandığı bilinmektedir (Tablo 16).

Siirt'te bulunan mülhak vakıf arazilerinin mazbut vakıflara nazaran daha az işgale uğradığı görülmektedir. Bu durum vakıf idaresinin yerelde olmasının getirdiği avantaj olarak görülmektedir.

Resim 5:Siirt Andera Park AVM.

Kaynak:(Mimar Kemal AYDIN'nın arşivinden alınmıştır.)

Yapılan alışveriş merkezi yaklaşık 7.000 m² alan üzerinde altı kat olarak inşa edilmiş ve 24.000m² kapalı alana sahiptir. Alışveriş merkezi 13.000m² kiralanabilir alandan oluşmaktadır. Yaklaşık olarak 55 adet yerel ve ulusal firmanın hizmet verdiği alışveriş merkezinde toplamda 400 kişi çalışmaktadır. Yapılan bu alışveriş merkezi Hacı Hüseyin Ağa Vakfı için çok önemli bir gelir kaynağı ve aynı zamanda Siirt kenti için önemli bir istihdam ve sosyal alanı konumundadır.

Hacı Hüseyin Ağa Vakfının ikinci önemli projesi olan Elit Konutları (Resim 6), Siirt'in en büyük konut sitesi olarak inşa edilmiştir. Bu site kat karşılığı modeli ile müteahhite verilerek; yaklaşık olarak 30.000 m² alan üzerinde inşa edilen bu konutlar 240 daireden oluşmaktadır. Vakıf, yapılan bu siteden kat karşılığında 80 daire almıştır. Söz konusu projenin haziran 2014 tarihinde teslim edileceği ve vakıfa alınan dairelerin kiraya verilerek vakıf için önemli bir gelir kaynağı oluşturulacağı varsayılmaktadır.

Resim 6: Siirt Elit Konutları

Kaynak: (Mimar Elif ÖZER'in arşivinden alınmıştır.)

2.Hacı Mustafa Ağa(Şeyh Halef) Vakfı

Bu vakfın tarihçesi ile ilgili çok fazla bir bilgiye sahip değiliz, vakıf mütevveli heyeti başkanından aldığımız kısa tarihçesi şu şekildedir: Şeyh Halef daha önce adı “Şeyh Halef” olan, bilahare “Ülkü” olarak değiştirilen mahallede yine kendi adıyla anılan camide türbesi bulunan Allah dostu zatlardandır. Aynı Türbede Şeyh Halef'in kardeşi Şeyh Osman ile Şeyh Halef vakfiyesinin Vakıfı Hacı Mustafa Efendi ile Hacı Mustafa Efendinin Babası Şehit Hüseyin'in Türbeleri bulunmaktadır. Türbede, Şehit

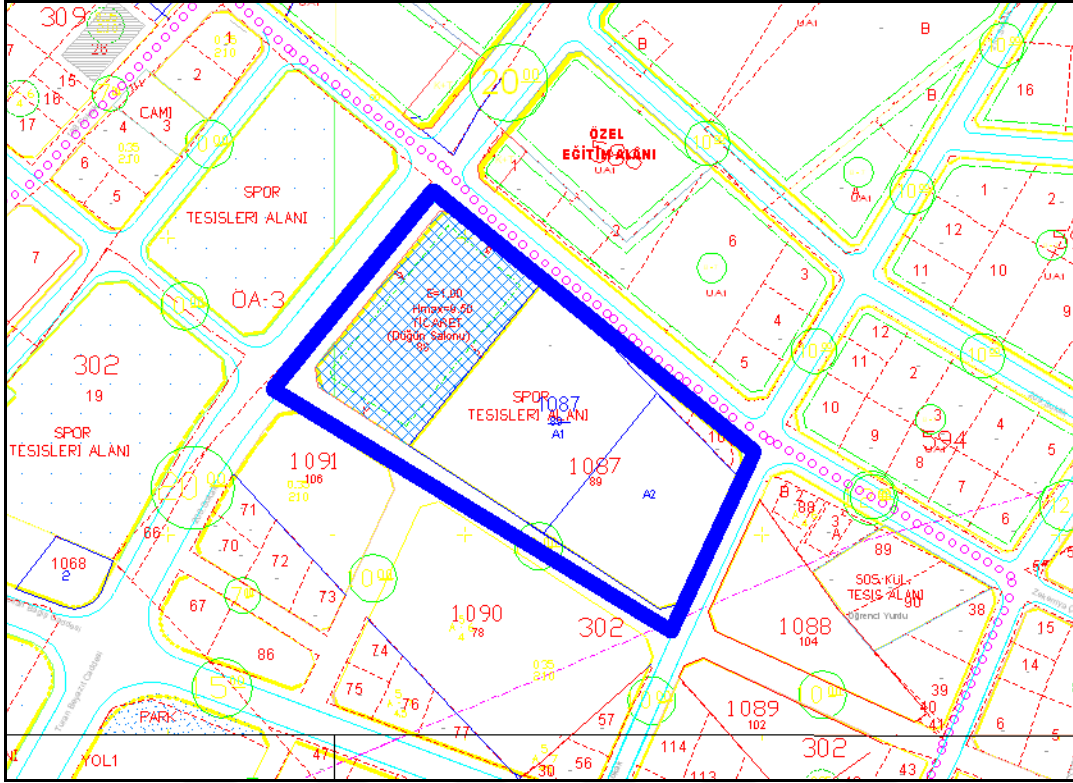
oldukları belirtilen ancak adları bilinmeyen iki zatın daha mezarları vardır. Şeyh Halef'in, Şeyh Abdulkadir'i Geylani'nin torunu olduğu belirtilmektedir. Kutbul aktap Şeyh Abdulkadir-i Geylani Hazretleri 1077 yılında doğduğuna göre doğum ve vefat tarihini bilmediğimiz Şeyh Halef Hazretlerinin de miladi 11. yüzyıl'da yaşadığı varsayılmaktadır.

Şeyh Halef Vakfıyesi Siirt'in en zengin mülhak vakfiyelerden biridir. Bu vakfın vâkıfı ise Hacı Mustafa Efendi'dir. Binlerce dönüm arazi ve iş yerlerinin sahibi bu vakfiyenin mütevellisi Cumhuriyetin ilk yıllarında Molla Mahmut Seçkin'in uhdesinde olan ve vefatından sonra oğullarından Ziya Seçkin tarafından sürdürülen mütevellilik görevini, O'nun da vefatından sonra oğlu Avukat Nedim Seçkin sürdürmüştür. Nedim Seçkin'in vefatından sonra, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmeğe başlanan Şeyh Halef Vakfı mütevellilik görevi, Vakıflar Genel Müdürlüğüne yeniden Seçkin ailesinin bireylerinden olan Molla Kemal Seçkin'in oğlu Faris Seçkin'e iade edildi. 2010 yılından beri de mütevellilik heyeti başkanlığına getirilen Mehmet Faris Seçkin halen bu görevini devam ettirmektedir.

Ziya Seçkin, Şeyh Halef Camii 1938 yılından vefat ettiği ana kadar mütevellilik görevini yapmıştır. Camiî Anıtlar Yüksek Kurulunun onayı ile 1986'da yıktırılarak bugünkü duruma getirilmiştir.

Mehmet Faris Seçkin, vakfa ait çok sayıda arazilerinin tapu kayıtlarında gözükmeyeceğini veya işgal edildiğini belirtmiştir. Söz konusu arazilerin vakfa tekrar kazandırılması amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda; bahçelievler mahallesinde bulunan bir arazinin işgalden kurtarılıp düğün salonu ve spor tesisleri (Harita 4) yapmak üzere bir vatandaşa kiralandığını, söz konusu projenin 2010 yılında bitirilerek vakfa kira geliri sağlandığını belirtmiştir.

Harita 4: Mülkiyeti Şeyh Halef (Mustafa Ağa) Vakfına Ait Bir Arazi

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Şeyh Halef Vakfı taşınmaz mal incelendiğinde; yaklaşık olarak 490.000 m² tarla cinsinde arazilerinin olduğu ve bu arazilerin de büyük bir kısmının Çakmak (Evren-Barış) ve Kooperatif mahallerinde bulunduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca arsaya dönüşmüş yaklaşık olarak 40.000m² arazinin büyük bir kısmı Kooperatif mahallesinde bulunduğu görülmektedir. Onun dışında eski Siirt olarak bilinen Batı, Karakol ve Ülkü mahallelerinde toplam 28 adet dükkanlarının olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7:2013 Yılında Siirt Tapu Kayıtlarına Göre Şeyh Halef Vakfı Taşınmaz Listesi

S.NO	MAHALLE	KARGİR DÜKKÂN		ARSA		TARLA		DİĞER	
		ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2
1	ALAN	1	35.00			1	1,220.00		
2	BATI	24	496.00	1.00	6.00			1	50.00
3	BAHÇELİEVLER			5.00	7,044.00				
4	ÇAL					4	26,200.00		
5	EVREN					7	154,853.00		
6	KARAKOL	2	25.00						
7	KOOPERATİF			12	30,946.00	5	308,075.00		
8	TINAZTEPE							1	125.00
9	ÜLKÜ	1	30.00					1	639
10	YENİ			5.00	2,634.00			1	26.00
	TOPLAM	28	586.00	23.00	40,630.00	17	490,348.00	4	840.00

3.Ulu Camii Vakfı

Kökü geçmişe dayanan fakat Cumhuriyet ile birlikte kapanarak mazbut durumuna düşen Ulu Camiî vakfı uzun dönem cami derneği olarak faaliyet göstermiş, 2008 yılında'da tekrar Ulu Camiî vakfı olarak kurulmuş ve amaçlarını şu şekilde belirtmiştir. "Siirt il merkezinde bulunan Ulu Camiî Külliyesi ve Müstemilatının korunması ve yaşatılması, geleceğin teminatı olan gençlerin yetiştirilmesi amacıyla eğitim ve öğretime destek verilmesi, gençlerimizin bilgili, ahlaklı ve vatansever olarak yetişmelerini sağlamak, her türlü kötülüğün cehaletten geldiği bilinci ile halkın güncel konularda bilgilendirilmesi, ilmi araştırmalar yapılması, ilmi çalışmalara destek çıkılması, fakir ve yardıma muhtaç kişilere yardım etmek, gıda bankacılığı yapmak, idare etmek, aynı gayeye hizmet eden başka vakıf ve kurumlar ile işbirliği yapmak oluşturur." Kurulan bu vakıf, hukuki anlamda geçmişte kurulmuş olup, mazbutlaşan vakfın devamı olarak değil yeni vakıf hüvüyeti taşımaktadır.

Ulu Camii, minare kaidesindeki kitabesine göre Selçuklu Sultanı Mugiziddün Mahmut tarafından 1129 yılında yaptırılmıştır. Cizre Valisi Atabey El Mücahit İshak tarafından da camiye bazı ilaveler yapılırken, bu ilaveler ve daha sonraki yıllarda yapılan değişikliklerle cami genişletilmiş ve orijinalliginden uzaklaştırılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü 1965 ve 2012 yıllarında olmak üzere iki sefer bu camiyi restore etmiştir(Resim7).

Resim 7: Siirt Ulu Camiî

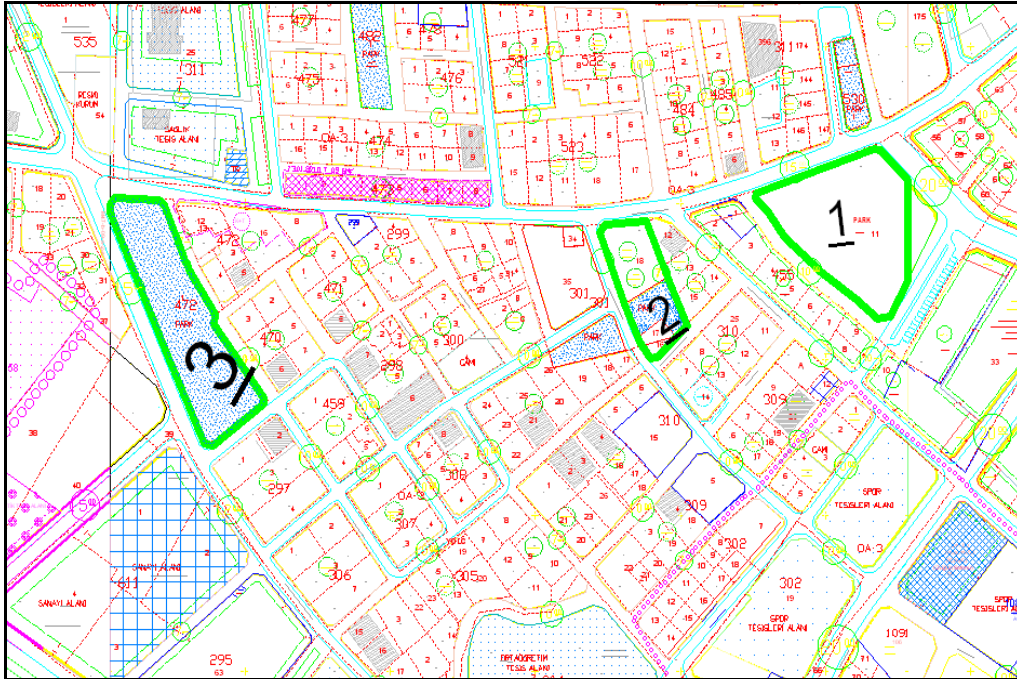

Kaynak: (ŞEN, 2013 arşivinden alınmıştır.)

Günümüzde hem Ulu Camiî derneği hem de Ulu Camiî vakfı beraber hareket etmektedir. Her ikisinin amacı da Ulu Camiî mirasına sahip çıkmaktır. Bu anlamda görüşülen Ulu Camiî Vakfı Başkanı Emin Genç; “Amacımız kaybolan veya Siirt’in kadastro çalışmaları esnasında yedi emin olarak bilinen şahıslar üzerinde tapuları yapılan arazi ve dükkanları tekrar Ulu Camiî Vakfı’na kazandırmaktır” şeklinde görüş belirtmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar sonunda 4 arazinin (Harita 5 ve Harita 6) vakfa kazandırıldığını belirtmişlerdir. Bu süreçte; bir kısım tapu varislerinin arazinin

kazandığı değerden dolayı bu arazileri vermek istememişlerdir. Bunun yanı sıra bir kısım varislerin ise yurt dışında olduklarından dolayı gerek bu işlemlerin çok zaman alması gerekse de ekonomik olarak ekstra yük getirmesinden dolayı yaşanan sıkıntı sonucunda bu arazilerin vakfa kazandırıldığı belirtilmiştir. Ancak bu süreç sonunda ise Belediye ile sorunların yaşanmaya başlanmıştır. Çünkü; zamanında sahipsiz kalan bu arazilerin bir kısmını (Harita 5) Belediye, imar planında yeşil alan yapıp kamulaştırma dahi yapmadan üzerlerinde mahalle parkları yapılarak vakıf bir kere daha mağdur edilmiştir.

Harita 5: Siirt ulu camii vakfına ait araziler

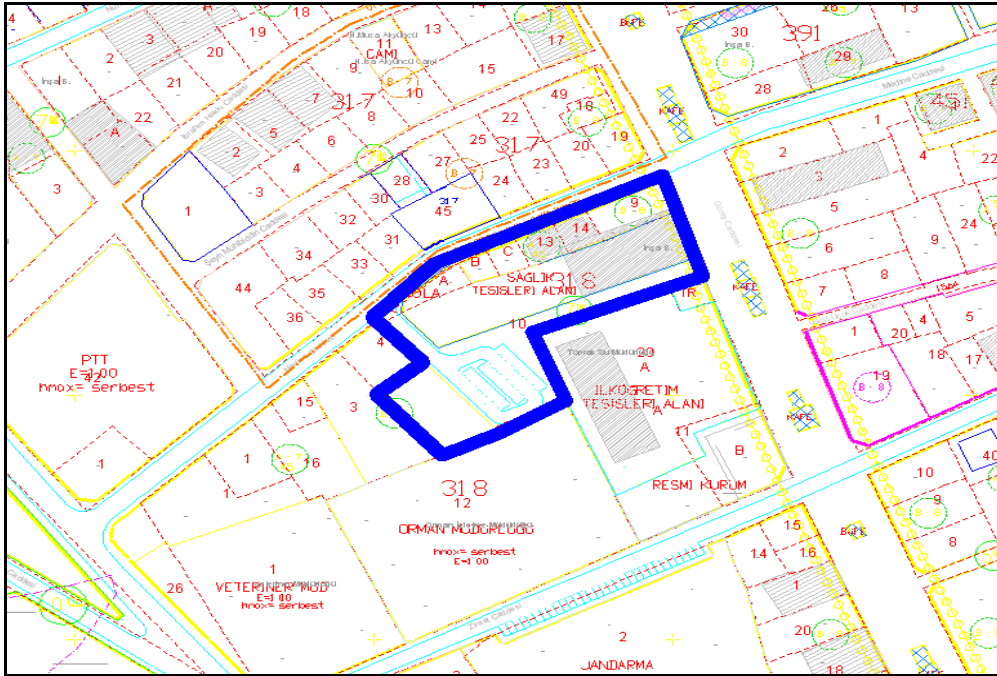
Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Yapılan bu çalışmalar esnasında bizi sevindiren çok güzel gelişmeler oldu, örneğin; Siirt'in Güres Caddesi üzerinde görülen arazi (harita 6), şahıs üzerinde tapuluydu. Siirt halkı tarafından Ulu Camiî vakfına ait olarak bilinen ve varisleri tarafından verilmek istenmeyen bu arazi bir hayırsever parası ile satın alınarak vakfa

tekrar kazandırılmıştır. Bu arazi üzerinde yap-işlet-devret modeliyle alışveriş merkezi ve özel hastane yapılarak vakfa akar sağlanmıştır. Ayrıca yerli halk tarafından vakfa ait olduğu bilinen çok sayıda bağ, bahçe, tarla, arsa ve dükkanların tapu sahiplerine cüzi miktarda para karşılığında kiraya verildiğini ve tapularının ise söz konusu kiracılardan alınmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte bazı tapu sahipleri ise vakfa ait gayri menkulleri sahiplenerek vakfa ait olmadıklarını iddaa etmektedir.

Harita 6: Siirt Ulu Camii vakfına ait arazi

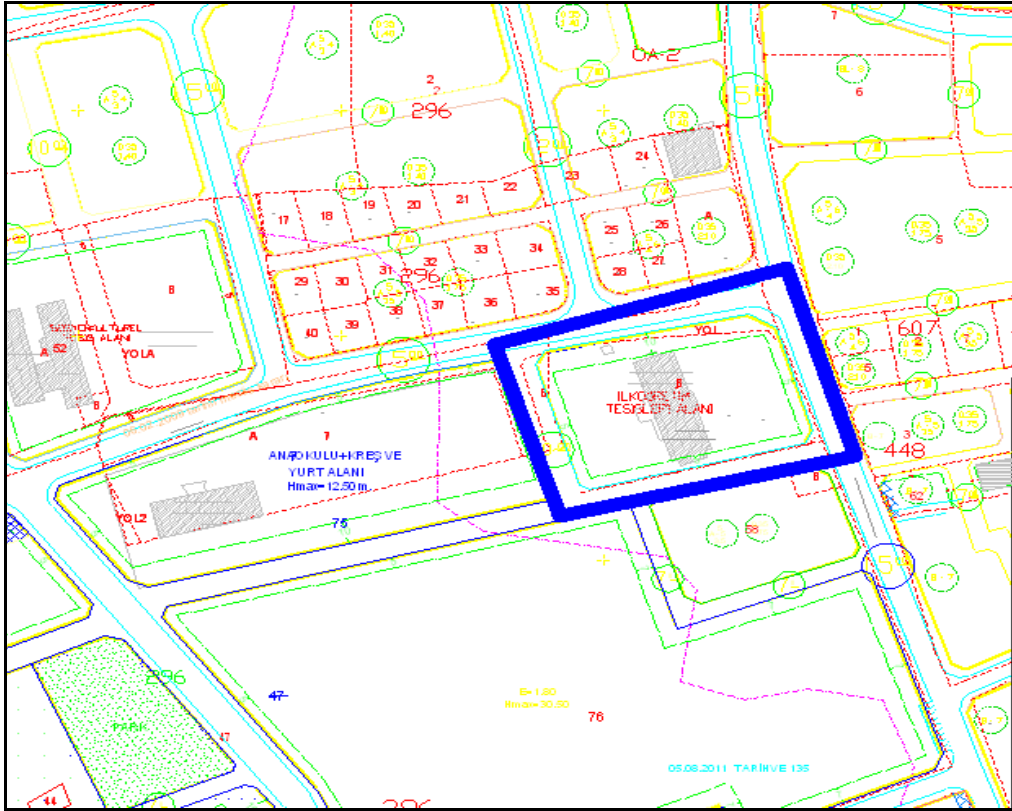
Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapu Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

4. Özçelebiler Vakfı:

Vakıf temsilcisi Cemal Özçelebi ile yapılan görüşmede, aile büyükleri olarak gördükleri Seyyid Fazıl Çelebi'den kalma ve Osmanlıca olarak yazılan bir verasetname (Ek-4 bir kısmı) olduğunu bu verasetname ile birlikte çok sayıda arazinin bırakıldığını, bu arazilerin bir kısmını değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Örnek olarak bu arazilerden birinin (Harita 7) üzerinde, özel ilköğretim ve özel öğrenci yurdu yapılarak buradan

gelen kira gelirleri ile verasetnamede geçen şekliyle fakirlere yardım yapılmaktadır. Bir kısım arazilerin ise varisler tarafından satılmak istendiğinin ve kendilerinin bu konuda çok muzdarip olduklarını belirtmişlerdir.

Harita 7: Mülkiyeti Özçelebilere Ait Bir Arazi

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

4.2.MAZBUT VAKIFLAR

5737 Sayılı Vakıflar Kanunu uyarınca; Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilecek ve temsil edilecek vakıflar ile mülga 743 sayılı Türk Medeni Kanununun yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince Vakıflar Genel Müdürlüğünce yönetilen vakıflara “Mazbut Vakıf” denilmektedir (<http://www.vgm.gov.tr>).

Kısacası, kurucuları ve mütevellileri ölmüş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen vakıflardır. Bu şekilde idaresi VGM 'ne geçmiş Siirt'te çok sayıda Vakfın olduğunu Tablo 4' te görülmektedir. 2013 yılı Siirt Tapu Müdürlüğü kayıtlarına göre bu tür vakıflardan çok sayıda menkul ve gayri menkul (Tablo 7 ve Tablo 8) VGM'ne geçtiği anlaşılmaktadır.

Siirt imar planı içerisinde bulunan VGM bünyesinde ki Mazbut vakıf arazileri ile mülhak vakıf arazileri karşılaştırıldığında, mazbut vakıflara ait arazilerin ticari olarak değerlendirilmekten çok kamu kurum ve kuruluşların ihtiyaçlarının giderildiği (Tablo 8 ve Tablo 9) araziler olarak karşımıza çıkmaktadır.

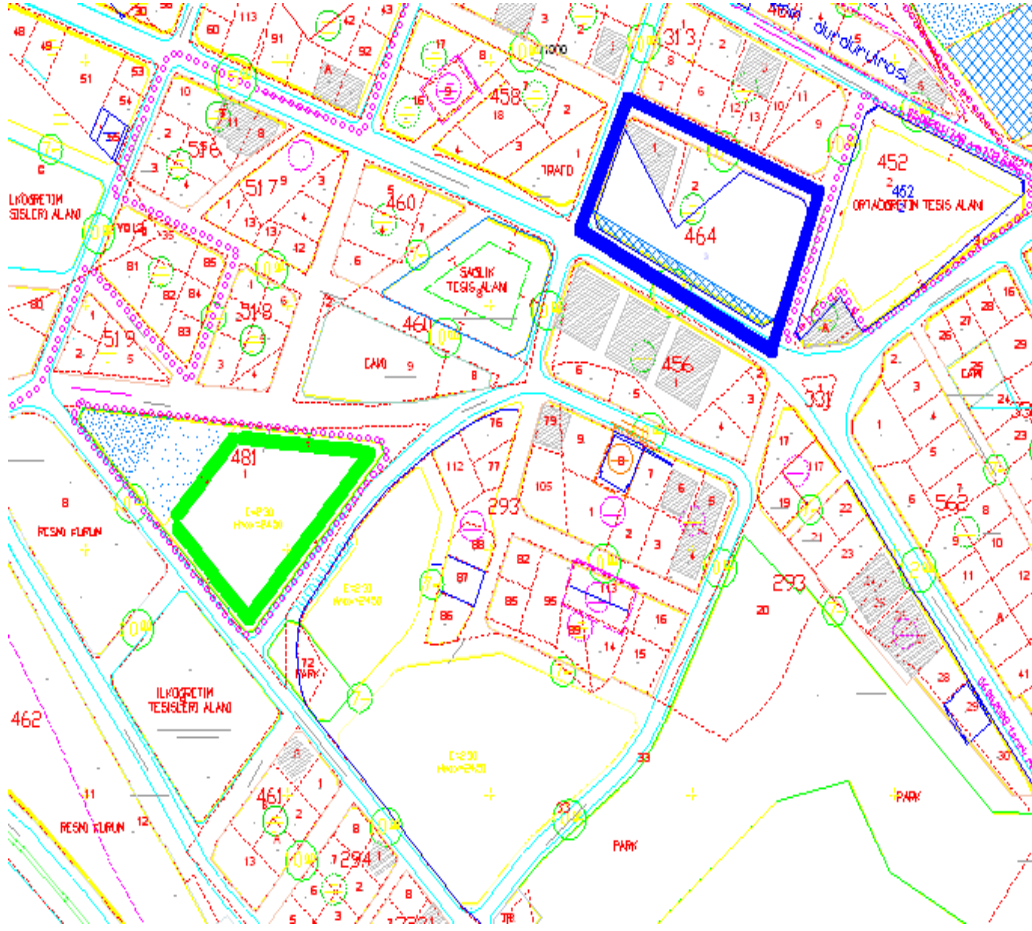
VGM 'ne bağlı arazilerin kullanım biçimlerine baktığımızda son zamanlarda kat karşılığı yöntemi ile bahçeli evler mahallesinde iki adet arsayı harita 8'de görüldüğü gibi değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında trampa (değiştirme) olarak (Tablo 10) farklı mahallelerde toplam 346,769.96 m² arsa ve tarla karşılığında Siirt Valiliğine bağlı Siirt merkezi yeni mahalle sınırları içerisinde bulunan iş merkezini almıştır (Harita 10). VGM bu İşhanı'nı ve etrafındaki arsa ile birlikte (Harita 9) tevhit edilerek (Resim 10) yeni bir iş merkezi ve otel yapmayı düşünmektedir. Bu anlamda proje yapılmış yapı- işlet- devret, yöntemi ile ihale çalışmalarına başlanmıştır.

Tablo 8:2013 yılında Siirt tapu kayıtlarına VGM ait taşınmaz listesi

S.NO	MAHALLE	DÜKKÂN		ARSA		TARLA		DİĞER	
		ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2
1	ALAN					3	2,930.00	1	120.00
2	ALGÜL							8	2,851.00
3	BATI	3	52.00					3	2,853.00
4	BAHÇELİEVLER	8	960.00					6	23,719.00
5	CONKBAYIR	2	28.00					4	367.00
6	ÇAL	3	60.00	1	121.00	4	49,050.00	6	3,792.00
7	DOĞAN			1	1,145.00	5	43,617.00		
8	DUMLUPINAR							3	110.00
9	EVREN			3	14,503.00	24	515,490.00	1	1,876.00
10	İNÖNÜ			1	816.00			1	115.00
11	KOOPERATİF					5	146,225.00		
12	SAKARYA							1	207.00
13	YENİ			6	2,817.00	4	151,294.00	2	16,890.00
	TOPLAM	16	1,100.00	12.00	19,402.00	45	908,606.00	36	52,900.00

Tablo 8'i incelediğimizde bu kadar satış, trampa veya devirden sonra şehir imar planı dahilinde ve daha arsaya dönüşmemiş halen 908.606 m² arazi bulunmaktadır. Bu sayısal değer yaklaşık olarak siirt imar planının alan olarak yüzde beşine tekabül etmektedir.

Harita 8.VGM'ne ait kat karşılığında Müttehitlere verilen araziler

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Tablo 9:2013 yılında Siirt Tapu kayıtlarına göre VGM Taşınmaz Listesinin menşei

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE BAĞLI TAŞINMAZLARIN KAYNAĞI											
S.NO	VAKIF İSMİ	DÜKKÂN		ARSA		TARLA		MESKEN		DİĞER	
		ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2	ADET	m2
1	BABUDARP CAMİİ VAKFI					2	19,810				
2	BERĞAVUS CAMİİ VAKFI	2	28							1	114
3	ÇARŞI CAMİ VAKFI					1	1,145			1	1,599
4	EBRİHAN CAMİİ VAKFI					1	58,720				
5	KEBİR CAMİİ VAKFI					1	12,652				
6	ŞEYH ALAMETTİN CAMİ-Sİ VAKFI			3	14,503						
7	ŞEYH ALİ CAMİİ VAKFI					2	32,600				
8	ŞEYH BİLAL VAKFI			1	669						
9	ŞEYH İLYAS VAKFI									3	195
10	ŞEYH MAHMUT CAMİİ VAKFI									2	358
11	ŞEYH MUSA VAKFI	1	26	1	863						
12	ŞEYH SAAT VAKFI					1	87,091			2	1,175
13	ŞEYH TAYAR ZİYARETİ VAKFI									1	1,010
14	ULU CAMİİ VAKFI			4	1,376	3	83,219				
15	ÜLBA CAMİİ VAKFI					1	25,408				
16	DİĞERLERİ	13	4,529	4	2,325	33	587,662	5	600	9	9,810
	TOPLAM	16	4,583	13	19,736	45	908,307	5	600	19	14,261

VGM'ne bağlı arazilerin menşei incelendiğinde, büyük bir kısmının cami arazileri olduğu görülmektedir. Bu durum bu arazilerinin satışını veya farklı bir şekilde değerlendirilmesini zorlaştırılmaktadır. Çünkü vatandaşların büyük bir kısmı cami malarının kullanmasına yönelik inanç açısından hasassiyetleri bulunmaktadır. Böyle olunca bu araziler bu hasassiyeti göstermeyen vatandaşlar tarafından işgal veya

değerinin çok altında kullanılmasına sebep olmaktadır. Durum böyle olunca vgm'lüğü de bu araziler daha fazla işgal edilmeden büyük bir kısmını siirt valiliğine trampa yoluyla, bir kısmında siirt belediyesine kamulaştırma yoluyla devredildiğini görmekteyiz.

Siirt valiliği aldığı bu arazilerin büyük bir kısmını eğitim ve sağlık kuruluşlarının arsa ihtiyacını gidermede kullandıklarını, siirt belediyesi ise kamulaştırdıkları arazilerin büyük bir kısmı işgal edilen araziler olduğundan uygun bir bedelle hak sahiplerine sattıklarını, bir kısmını da dar gelirli vatandaşlara konut ihtiyacını gidermek için satışı yapıldığını geriye kalan kısım ise mahallelerin yeşil ve sosyal alan ihtiyacını gidermek için park yaptıkları görülmektedir (Tablo 10 ve Tablo 11).

Siirt merkeze bağlı yeni mahalle sınırları içerisinde bulunan ve halk arasında eski sebze hali olarak bilinen alan ile Aydınlar Caddesi üzerinde VGM'ye ait olan işhanının arazileri Siirt Tapu ve kadastro Müdürlüklerinde tevhit (Harita 12) işlemi yapılarak yerine Vakıflar Genel Müdürlüğüne hazırlanan projede (Resim 8), alışveriş merkezi, 5 yıldızlı otel, 62 adet mağaza, sinema salonları, toplantı ve konferans salonları ile sosyal tesisler, yaşam alanları ve otopark bulunmaktadır. Projenin hayata geçirilme işlemleri ile ilgili çalışmalar yerel medyada yer almış, VGM yetkilerinin yerel medyaya verdikleri bilgiler doğrultusunda projenin ihale aşamasına geldiği anlaşılmaktadır (Resim 8).

Resim 8 : Siirt Vakıflar AVM ve Otel projesi

Kaynak: (<http://www.siirt56.com>, Erişim Tarihi:10.12.2013).

Harita 9:VGM'nin AVM Olarak Yapmak İstedığı Arazi

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Tablo 10: Siirt Valiliğin Trampa (Takas) İle VGM'den Aldığı Araziler

SİİRT VALİLİĞİ TARAFINDAN ÖZEL İŞ HANI KARŞILIĞINDA VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜNDEN TRAMPA YOLU İLE ALINAN ARAZİ LİSTESİ					
S.NO	MAHALLE	ADA	PARSEL	ALAN(m ²)	KULLANILMA AMACI
1	YENİ	296	2	7,275.00	YURT
2	YENİ	296	6	11,338.00	YURT
3	YENİ	296	7	9,316.00	ANAOKULU YURT
4	YENİ	296	10	1,133.00	YURT
5	YENİ	296	11	7,093.00	OKUL YERİ
6	YENİ	296	15	12,840.00	HASTANE
7	YENİ	296	16	7,670.00	HASTANE
8	YENİ	453	20	7,924.00	ÇAĞRI MERKEZİ
9	YENİ	453	3	7,701.00	BOŞ ARSA
10	BAHÇELİEVLER	452	2	5,380.00	OKUL
11	BAHÇELİEVLER	302	34	26,632.00	OKUL
14	KOOPERATİF	455	44	17,228.00	OKUL
12	KOOPERATİF	311	25	17,204.00	OKUL
13	KOOPERATİF	311	16	12,578.00	OKUL
15	KOOPERATİF	311	225	47,767.00	TEAŞ
16	EVREN	250	13	4,975.00	OKUL
17	EVREN	250	15	5,811.00	BOŞ ARSA
18	EVREN	250	17	10,086.00	OKUL
19	DOĞAN	266	1	30,990.73	OKUL
20	DOĞAN	266	10	2,885.92	OKUL
21	DOĞAN	266	13	10,476.24	OKUL
22	DOĞAN	416	17	12,180.34	BOŞ ARSA
23	DOĞAN	416	24	41,213.72	BOŞ ARSA
24	DOĞAN	416	46	11,800.10	BOŞ ARSA
25	DOĞAN	416	56	13,339.91	BOŞ TARLA
26	DOĞAN	416	63	3,932.00	BOŞ TARLA
			TOPLAM	346,769.96	

Tablo 10'dan anlaşılacağı gibi VGM, Siirt Valiliği Özel İdare Müdürlüğü'ne bağlı "Özel iş hanı" (Harita 9) karşılığında toplamda 346.769,96 m² araziye trampa ettirerek almıştır. Yapılan trampa işlemi ile Valiliğe bağlı çok sayıda kamu kuruluşun arazi ihtiyacının karşılandığı görülmektedir.

Harita 10. Siirt Valiliğinin VGM'ye Verdiği İl Özel İdaresi İşhanı

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

4.3. DERNEKLEŞEN VAKIFLAR

1.Şeyh Musa Camii Derneği: Cami dernek başkanı Hayrettin Bilgili; derneklerinin evveliyatını, Tablo 4'te belirtildiği gibi Osmanlı zamanında vakıf olarak kurulduğunu belirtmiştir. 1936 yılında yürürlüğe giren vakıflar kanuna istinaden, söz konusu vakıf sahipsiz kalmış ve 1950 yılından itibaren ise bu vakfın mazbutlaşmasına karar verilmiş ve vakfa ait bütün menkul/gayrimenkul bütün mal varlığı VGM bünyesine geçmiştir. Özellikle Siirt'in kadastro çalışmaları esnasında çok sayıda arazi kaybolmuş veya şahıslar üzerine kaydedilmiştir. Bu durum iyi niyetle yapılmış olsa da şimdi kent içersisinde yer aldıklarından değer kazanmış, dolayısıyla mirasçılar tarafından sahiplenilmiştir. Bu şekilde vakıf arazisi olarak bilinen ve sahiplerince de kabul edilen üç arsaya dernek adına alındığı dernek başkanı tarafından belirtilmiştir.

2. Ulu Camii Derneği: Cami derneği olarak Siirt'te kurulan ilk dernek olup kuruluğu 1970'li yıllara dayanmaktadır. Dernek başkanlığını aynı zamanda Ulu Camiî müezini olarak görev yapan Siirt'in tanınmış din alimi Nurettin Sancar yapmaktadır. Dernek yeni kurulan Ulu Camiî vakfi ile paralel çalışmaktadır. Her ikisinin de amacı öncelikle Selçuklulardan kalma Ulu Camiî'yi korumak, yaşatmak ve aynı zamanda Osmanlı zamanında hatta Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Cami-ül Kebir (Ulu Camiî) adı altında kurulan vakfin çok sayıda arazilerinin kaybolduğu veya vakfin mazbutlaştığından dolayı bilinen mal varlıklarının VGM'ye geçtiğini, Ulu Camiî'ye ait olduğunu bildiğimiz ve tapu sahiplerince de kabul edilen 10 araziye vatandaşların rızası ile Ulu Camiî derneğine tekrar kazandırılmıştır. Bu arazilerden gelen gelir ile de caminin ihtiyaçları karşılanmaktadır.

3.Şeyh Saad Cami Derneği: Bu cami derneği de yukarıda belirtilen Şeyh Musa ve Ulu Camiî dernekleri ile aynı amaç doğrultusunda kurularak, bu amacının kaybolan arazilerinin dernek adlarına tescil ettirmek olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda da şimdiye kadar 3 adet parsel arsalarını tapu sahiplerinin rızası ile dernek adına tapulamışlardır.

5.VAKIF ARAZİLERİNİN SİİRT'İN KENTLEŞME SÜRECİNE ETKİSİ

Siirt'in kentsel yapısı ve gelişim sürecini gösteren, maalesef çok fazla kaynak bulunmamaktadır. Bu anlamda en detaylı kaynak, 1973 yılında gazeteci yazar Cumhur Kılıççioğlu tarafından yazılan Siirt İl Yıllığı'dır. Bu eserde vakıf arazileri ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir (Resim 9).

Resim 9 :1973 yılında çekilmiş boş bir vakıf arazisi

Kaynak (Kılıçcıoğlu, 1973)

Vakıf arazileri, yukarıda da belirtildiği gibi Siirt imar planında maalesef hak ettiği konumda hiç olmamıştır. Tablo-4'te görüldüğü gibi cumhuriyetin kuruluşuna kadar Siirt merkezinde 44 adet vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıflara ait çok sayıda menkul/gayrimenkul bulunduğu tespit edilmiştir. Bu vakıflara ait araziler büyük oranda 1980'lere kadar şehir imar planının dışında kalan ve genellikle tarıma elverişli olan bu araziler sadece ekilip biçilmiş, elde edilen gelirler ise belli oranlarda söz konusu vakıflar ve bu vakıfların bakmakla yükümlü oldukları camilere verilmiştir.

Siirt'te vakıf araziler denildiğinde karşımıza çok dramatik bir olay çıkmaktadır. Çünkü bu arazilerin büyük bir kısmı resmi olarak kayıtlarda bulunmamaktadır. Bu durum, arazilerin takip ve kontrolünü güçleştirmektedir. Resmiyette çok sayıda arazi resmi tapu kayıtlarında şahıs adına gözükmese de halk arasında vakıf olarak bilinmektedir. Bu durumu incelediğimizde Siirt merkezinde yapılan kadastro çalışmaları

esnasında camilere ait araziler camiler üzerinde tapu kayıtları yapılmadığından dolayı cami vakıflarına ait bu araziler, o zamanki cami mütevelli heyetleri, bu arazilerin kaybolmaması için kendi adlarına tapuları yaptırılmış ve yıllarca buralardan gelen akar söz konusu camilere verilmiştir. Ama iyi niyetle bu faaliyeti yapan insanlar vefat ettikten sonra, mirasçıları bu arazileri sahiplenmiş hatta bu arazilerin zamanla satılarak el değiştirdiği, bir kısım arazi ise bizzat devlet kurumlarına satılmıştır.

Tablo 11: Siirt Merkezinin Yıllara Değişen Nüfus Miktarı(TUİK)

S.No	Yıl	Şehir Merkezi	Bir önceki yılla göre Artış oranı %
1	1927	15.099	
2	1935	16.036	6.21
3	1940	17.086	6.55
4	1945	16.210	-5.13
5	1950	15.580	-3.89
6	1955	20.819	33.63
7	1960	22.944	10.21
8	1965	25.480	11.05
9	1970	29.544	15.95
10	1975	35.654	20.68
11	1985	53.884	27.41
12	1990	68.320	26.79
13	2000	98.281	43.85
14	2007	117.599	19.66
15	2008	122.463	4.14
16	2009	129.108	5.43
17	2010	127.174	-1.5
18	2011	134.871	6.05
19	2012	135.764	0.66
20	2013	145.784	7.38

Zaman içerisinde kentleşen Siirt'te, yeni imar planlarına ihtiyaç duyulmuş ve bu doğrultuda mülkiyet araştırması yapılmadan kent imar planları hazırlanmıştır. Resmi veya gayri resmi vakıf arazileri olarak bilinen bu arazilerde, vatandaşların dini hassasiyetlerinden dolayı konut yapmadıkları için kentin alt ve üst yapı çalışmaları

sağlıklı yürütülemediği. 1985'lere kadar Siirt halkı vakıf arazilerine karşı hassas davranmış ve bu araziler üzerinde konut inşaa etmekten uzak durmuştur.

1990-2000 arasında tüm bölgede yaşanan olağanüstü durum nedeniyle, merkeze yaklaşık 50.000 nüfus göç etmek zorunda kalmıştır. Şu anki vakıf arazilerinin sorunun kaynağını oluşturan bu etken, kentin tüm yaşam alanlarını etkisi altına almıştır. Binlerce yıldır ve yüzlerce nesildir sadece kır yaşamını bilen nüfusun, kentte çoğunluğa erişmesinin ardından ve göçün kentin kaynaklarıyla üretilebilecek hizmetten çok daha hızlı olması nedeniyle, her şey ama her şey birkaç yıl içinde alt üst olmuştur. Mali durumu iyi olan ve artık azınlıkta olan kentli nüfus, gündelik yaşam üzerindeki bu baskıyı kaldıramayıp metropollere göç etmiştir. Bu durum sadece bir kısım nüfusun yer değiştirmesi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda kent belleğinin ve modernizminin yitirilmesi ile sonuçlanmıştır. Hızla artan kır nüfusunun barınma sorunu ve üretim sürecinden kopması, kentin ekonomisi ile birlikte, altyapı, imar, çevre, trafik ve daha birçok alanın deyim yerindeyse çökmesine neden olmuştur. Yeni gelenlerin üretime katılma çabaları, nitelik eksikliğinden dolayı sadece besicilikle sınırlı kalmıştır ve bugün kentin sadece sokaklarında değil, merkezinde bile hayvan otlatılması ile sonuçlanmıştır. Siirt Belediyesi'nin yaptığı araştırmaya göre kent merkezinde halen 2000'in üzerinde besicilik yapan aile bulunmaktadır. Bu durum ancak "göç felaketi" ile açıklanabilir. 2000'lerin başında artık Siirt eski Siirt değildir. Bu sosyal seleksiyonda öne çıkanlar, Ticaret Sanayi Odası, Ziraat Odası gibi önemli sivil kurumlarla birlikte, Belediye ve diğer kamu kurumlarının da yöneticileri olmuşlardır ve kentin başta imar ve ekonomisine yön vermektedirler. Kısacası kenti belediye değil, bu nüfus yönetmektedir.

Belediye sadece vatandaşın taleplerini karşılayan bir kuruluş haline gelmiştir. Dolayısı ile şehrin imar açısından gelişme aksı da dâhil olmak üzere her şey vatandaşın kontrolündedir. Kentin modernizmden hızla uzaklaşması, bugün köy-kent görünümünü almasında en önemli etken olmuştur.

Özellikle oluşan ani göç karşısında 1990-2000 yılları arası yerel yönetimler hizmet verme noktasında yetersiz kalmış ve bunun sonucunda çarpık bir kentleşme yaşanarak o zamana kadar, kent içerisinde veya kentin kenarında bulunan vakıf arazileri de işgal edilmiştir. Yapılan bu işgaller büyük oranda mecburiyetten kaynaklanmıştır. Mecburi olarak kente göç eden vatandaşlara devlet kurumları yer göstermedikleri için kendi imkânları ile kentin kenar mahallerinde alt ve üst yapısız yeni mahalleler oluşturmuşlardır. Oluşan bu mahalleler büyük oranda yapılaşma bittikten sonra belediye alt ve üst yapı hizmetlerini götürmüş ve imar planlarını da yapılan uygulamalara uydurmak zorunda kalmıştır. Bu durum çok sayıda mağduriyeti de beraberinde getirmiştir. Söz konusu süreçte vakıf arazileri kötü niyetli insanlarca vatandaşlara gayri resmi olarak satılmış ve arazi üzerinde gecekondu yapılar yapılmıştır. Bu arazilerin büyük bir kısmı 2000 yıllarından sonra mahkeme kararları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü vasıtası ile işgal araziler olarak önce Siirt Belediyesi'ne devredilmiş, Belediye de bu arazileri (Tablo 12) cüzi bir bedelle hak sahiplerine satmıştır.

Halk arasında vakıf arazileri olarak bilinen, fakat tapu kayıtlarında şahıslar adına kayıtlı olan araziler, 1990'lı yılların başında kentin değişen demografik yapısı, anlayışta da bir değişikliği beraberinde getirmiştir. İslam inancının gereği olarak “alınıp satılamaz” olarak kabul edilen vakıf arazilerinin, değer kazanmasıyla da bu arazilerin maddi çıkarlar doğrultusunda el değiştirdiği görülmüş ve birçok insanı maddi olarak zengin etmiştir.

Vakıf arazileri ile ilgili bir diğer önemli husus, kent belediyesi tarafından zaman içerisinde çok sayıda imar değişikliğinin yapılmasıdır. Normal şartlarda bir adada yapılan bir imar planı ile, o ada da yaşayacak nüfus yoğunluğuna göre; sosyal, kültürel, konut, park-bahçe, eğitim ve güvenlik alanlarının oluşturulması hedeflenir. Yapılan bu çalışmalar mülkiyete bakılmaksızın yapılır. Zamanla yerel yönetimlerin yapması gereken faaliyetler, park-bahçe ve sosyal alanlar gibi alanlar maddi olanakların

yetersizliğinden dolayı yapılamadığı için, vatandaş kendi arazisinde konut yapmak istediğinde belediye imar planında kendi arazisinin yeşil alan veya bir başka sosyal amaçlı yapıya ayrıldığını görünce, vatandaş siyasi nüfuzunu da kullanarak kendi arazisi için bir imar değişikliği tadilatı yaptırıp konuta dönüştürmüştür.

Yapılan imar değişikliğinde genellikle aynı ada içerisinde konut veya ticari gözüken vakıf arazileri vakıflara danışılmadan yeşil veya sosyal bir alan haline getiriliyor. Yasal olarak zorunlu olan 15 günlük askı süreci de sadece formalite olmakta ve vakıfların haberi bile olmamaktadır. Bu durumda vakıf arazilerinin, değer kaybına ve gerektiği gibi kullanılamamalarına neden olmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise bu göçün yalnızca bir nüfusun değil, onunla birlikte tüm yaşam alışkanlıklarını da getiriyor olmasıdır. Bu dönemin kent üzerinde olumsuz bir başka gelişmesi, eski kentsel mahallelerin çevresinde, bulunan kırsal arazilerin (bağ-bostan, tarla ve çiftlik arazileri gibi) parselasyon yoluyla bölünerek yapılaşmaya açılmasıyla yeni konut alanları oluşturulmasıdır.

Kentin çeperlerinde böylesi bir dönüşüm yaşanırken, kentin merkezinde modernleşmenin etkileri hızla hissedilmeye başlanmıştır. Artan nüfusla birlikte başlayan tek katlı konutlardan apartmanlaşmaya dönüşüm “arsa karşılığı daire” şeklinde tanımlanan sistemle işlemeye başlamıştır. Bu gelişmenin yanında yine, eski evlerin “daire karşılığında” yüklenicilere verilerek apartmanlara dönüştürülmesini başlatan “Kat Mülkiyeti Kanunu” uygulanmasının çok sayıda örneklerinin 2000’lerin başında Siirt merkezinde uygulandığını görülmüştür. Kısa zaman içinde bahçeli ve genellikle tek katlı yapıların çoğunun yerini çok katlı apartmanlar almıştır. Hızlı kentleşme olarak tanımlanan bu süreç; kentlileşememeyi de beraberinde getirmiştir.

5.1. SİİRT BELEDİYESİNİN TARİHSEL VE MEKANSAL GELİŞİM SÜRECİ

Siirt Belediyesi 1876 yılında, Birinci Meşrutiyet Meclisinin kabul ettiği İstanbul ve Taşra Belediyeleri Kanunu ile kurulmuştur. Fakat aynı yıl içerisinde meclisi mebusan ikinci Abdulhamit tarafından lağvedildiğinden dolayı diğer illerde olduğu gibi Siirt belediyesi de kaldırılmış onun yerine, belediye hizmetleri de 1908 yılına kadar merkezi idare tarafından tayin edilen kadı vasıtası ile idare edilmiştir.

1908 yılında tekrar açılan İkinci Meşrutiyet ile birlikte diğer illerde olduğu gibi Siirt Belediyesi de tekrar açılmış ve o zamanki nüfus oranına göre 6 meclis üyesi ve bunların seçtiği bir başkan ile birlikte iki zabıta ve iki memurdan teşekkül eden bir belediye yönetimi kurulmuştur. Belediyenin ilk icraatlarına baktığımızda öncelikle, o zamanlar Siirt mimarisinin vazgeçilmezi olarak bilinen cas evlerin hammaddesi olan cas ocaklarının kontrol altına alınması olmuştur. Akabinde çöplerin toplatılması ve çevreyi kirletenlere karşı cezai müedenin uygulanması olduğu anlaşılmaktadır.

Belediye hizmetlerine 1930 yıllarına kadar bu şekilde devam edildiği anlaşılmaktadır. 1930 yılında çıkan 1580 sayılı Kanuna istinaden belediye başkanlığı görevinin valilere verildiği görülmektedir. Bu durum 1941 yılına kadar devam etmiştir. 1941 yılında yapılan belediye meclisi seçiminde, belediye başkanı olarak Lütfi Yavuz seçilmiş ve belediyecilik hizmetlerinin temeli bu dönemde atılmış ve kentleşme noktasında ciddi hizmetlerin yapılmıştır (Siirt İl Yıllığı, 1973).

Cumhuriyet döneminin inşa edildiği XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde (1923) il merkezi statüsüne kavuşturulan Siirt şehir merkezinde 1927 nüfus sayımına ikamet eden kişi sayısı 14.566'dır. Kent kültürüyle geç tanışan Siirt şehri, 1923'te il merkezi statüsüne kavuşturulmasına rağmen pek gelişme sağlayamamıştır. Bu dönemde şehrin merkezi konumunda olan İnönü, Ulus, Sakarya ve Dumlupınar gibi mahallelerde sokaklar oldukça dar ve düzensiz olup imar planından yoksundur.

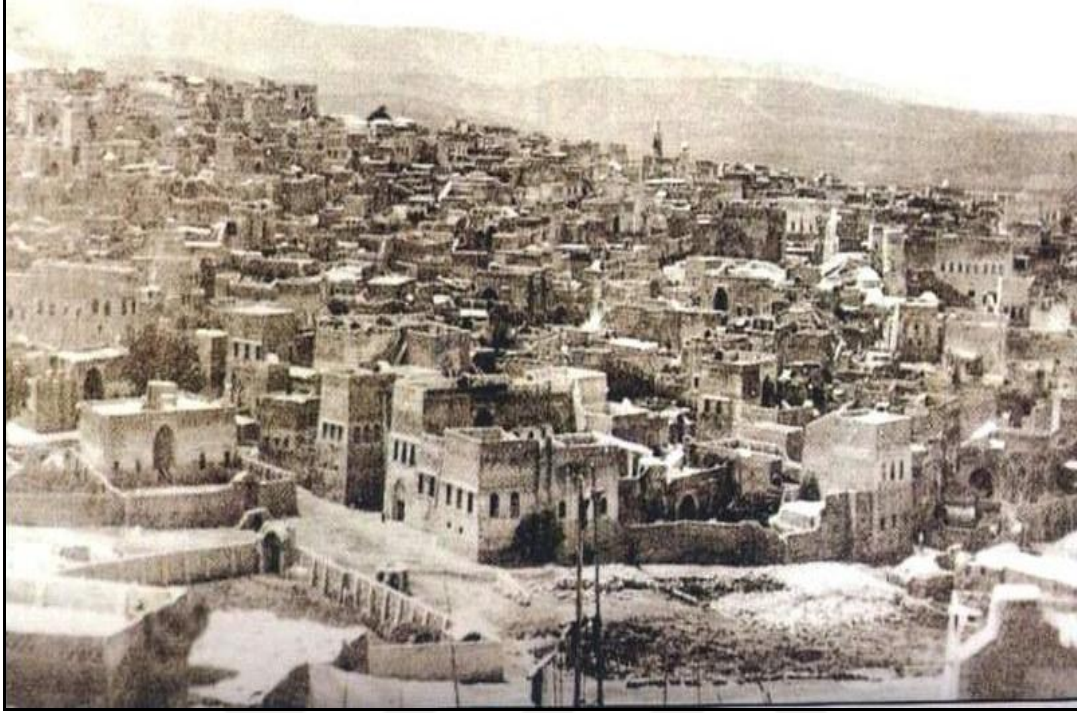
Mimari yapının, yörenin fiziki koşullarına uygunluk arz ettiği Siirt şehrinde, kireçtaşının yakılması ile “cas” denilen doğal bir harç (çimento) ile Siirt şehrindeki eski yapıların hemen tümü inşa edilmiştir. Duvarlar yazın sıcaklığını kışın soğukunu emecek derecede 80 ilâ 120 santimetre kalınlığındadır. Duvarlar yöreye özgü “cas” denilen malzeme ile sıvanırdı (Baydaş, 2002). Özellikle yukarıda sayılan mahallelerde iyi korunmuş, yıkılmayan veya harabeye dönen yapıların çoğunda cas’ın kullanıldığı görülmektedir (Resim 10 ve Resim 11). Bir çok kaynakta eski Siirt bu görüntüsüyle beyaz kent olarak da adlandırılmıştır.

Resim 10: 1939 yılında çekilmiş bir siirt fotoğrafı

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi:15.02.2014)

Resim11: 1940'lı yıllarında siirt'in görünümü

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi:15.02.2014)

1930-1937 yılları arasında Sakıp Beygo, Aydınlar ve Lütfi Kayra caddeleri açılmış, Karakol Mahallesi'nde belediye hizmet (Resim 12) binası yapılmıştır. Açılan bu caddeler 1949 yılında yapılan imar planının ana eksenlerini oluşturmuştur (Resim 13).

Şehrin ilk imar planı 1949 yılında yapılmıştır. Ondan önceki yapıların tamamen örfi olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. 1950'li yıllara doğru Tınaztepe, Batı, Ülkü ve Karakol mahalleri yavaş yavaş gelişme göstermiştir. Sokaklar insanların ancak geçebileceği genişlikte olup, bu dönemde inşa edilmiş mahallelerde cadde özelliği gösteren herhangi bir düzen yoktur. 1949 yılında yapılan imar planına göre şehir 14 mahalleye ayrılmıştır. Bunlar; Alan, Algül, Batı, Conkbayır, Doğan, Dumlupınar, İnönü, Karakol, Küçük Çarşı, Sakarya, Tınaztepe, Ulus, Ülkü ve Yeni mahallelerinden oluşmaktadır. Yapılan çalışmayı incelediğimizde şehrin gelişme alanının yeni mahalleye verildiğini ve bu doğrultuda alt ve üst yapıların gelişme yaşanmıştır.

1950 ve takip eden dönemde karayolu ve demiryolu ulaşım ağının gelişmesi ve şehirlerdeki çekiciliğin de etkisiyle kırsal kesimden artan göçlerle giderek büyüyen ve gelişen şehirleşme olgusu, tüm Türkiye’de olduğu gibi Siirt’te de etkisini göstermiştir.

Resim 12: 1937 yılında yapılan Eski siirt belediyesi binası

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi:15.02.2014)

1950-1970 yılları arasında Siirt şehir nüfusunun % 100’e yakın artış göstermesi kentsel özelliklerin nüfusun çekiciliği üzerindeki etkisine bir örnektir (Tablo 11). Şehirselleşmenin önemli unsurlarından olan ana cadde ve bulvarların açılması bu dönemde planlanmıştır.

1954’te Siirt Lisesinin eğitim ve öğretime başlamıştır. 1957’de Botan regülatör tesisinin hizmete girmesi ile şehrin su ihtiyacının büyük bir bölümü karşılanmıştır. Bu döneme kadar cadde niteliğinde olmayan fakat dönemin koşullarına göre cadde olarak anılan Cumhuriyet Caddesi, şehrin en işlek alanıydı. Atölyeler, giyim, gıda ve iş merkezlerinin burada yer alması nüfusun burada yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde şehrin gelişimi Rasinnebah ve Şeyhşemu tepelerinden plato yüzeyine doğru

gelişim göstermiştir. Bu dönemde inşa edilen Aydınlar ve Cengiz Topel caddeleri şehrin nüvesi haline gelmişlerdir (Özgen; Karadoğan, 2009).

1960'lı yılların sonlarına doğru Conkbayır, Alan, Karakol, Algül, İnönü, Sakarya, Tınaztepe ve Doğan mahalleleri gelişimlerinin büyük bir bölümünün tamamlandığı görülmektedir (Resim 13).

Resim 13 :1950'li yıllarında siirt'te açılan bir cadde

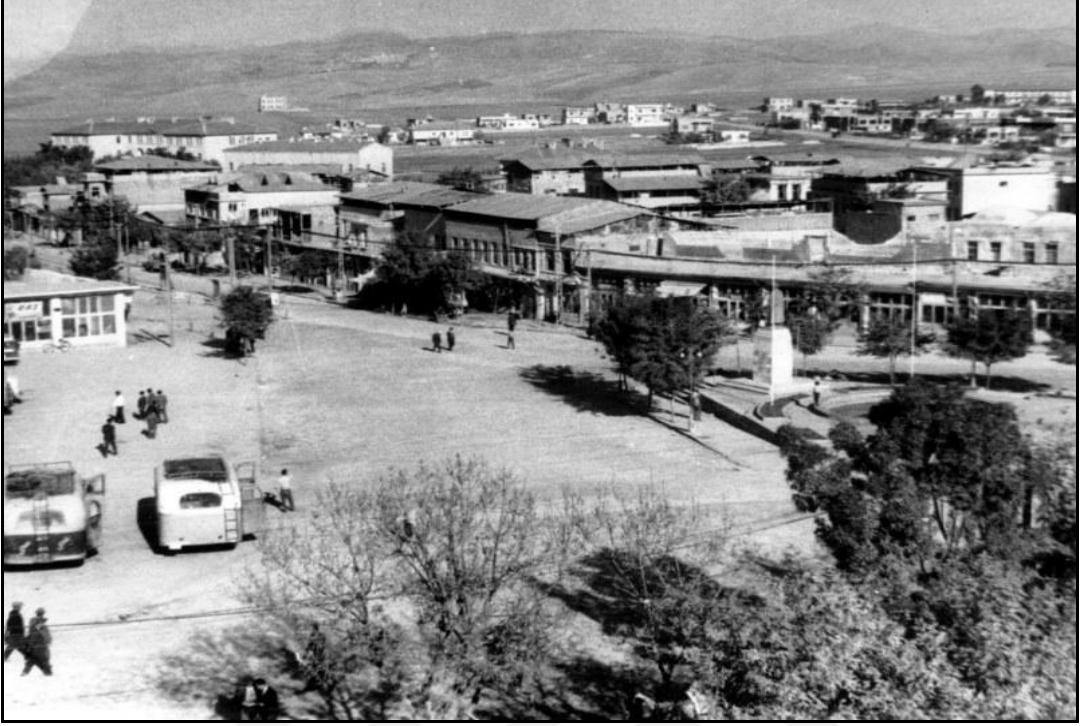

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi: 15.02.2014)

Resim 14: Siirt Eski Caddelerinden Bir Görüntü

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi: 15.02.2014)

1970 sonrasına baktığımızda Siirt, Türkiye’de, nüfus artış hızının en yüksek olduğu şehirlerden biridir. 1970 yılındaki nüfus sayımında 29.544 olan şehir nüfusu 1990 sayımında 68.320 kişi olarak belirlenmiştir (Tablo 11). Şehir nüfusunun bu süre içinde bu kadar artış göstermesi ekonomi politikalarıyla ilgilidir. 1960’lı yıllardan sonra Türkiye’de uygulanan planlı ekonomik programların etkisiyle gelişme gösteren Türkiye ekonomisi Siirt şehrinde de etkisini göstermiştir. Hızlı ve önceki dönemlere göre daha düzenli yapılaşmanın geliştiği, şehir stadyumunun yapıldığı, Sosyal Sigortalar Hastanesinin hizmete açıldığı ve en önemlisi Dicle Üniversitesine bağlı Siirt Eğitim Enstitüsünün faaliyete geçtiği bu dönemde yaşam standartlarının artmasıyla şehir, civardaki kırsal nüfus için bir cazibe merkezi olmuştur (Özgen; Karadoğan, 2009).

Resim 15: Yeni Mahallenin 1970’li Yıllarındaki Görüntüsü

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi:15.02.2014)

İmar planının yapılması ile yeni yapıların imar planına uygunluğuna azami dikkat edilmiş ve 1967 yılında şehrin gelişmesi ile birlikte mevcut imar planı ihtiyaca cevap vermediğinden ikinci bir imar planı yapıp uygulamaya konulmuştur. 1970’lere kadar bu imar planı uygulanmıştır.

1970’li yılların başında artan nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için ek imar planları yapılmış bu anlamda şehrin gelişme alanları Yeni, Bahçelievler (Resim 14) ve Çakmak (Evren-Barış) Mahalleleri olarak belirlenmiştir. İmara yeni açılan yerleşim alanlarına baktığımızda yapılaşma ilk olarak Yeni ile Bahçelievler Mahallerini bölen Güres Caddesi ve yeni açılan Kurtalan Caddesi (Resim 15) etrafında ve kısmen Evren (Barış) Mahallelerinde olmuştur. 1970’li yıllara kadar tarım alanları olarak kullanılan bu mahalleler artık tarımdan çıkmış kentin konut ihtiyacını karşılayacak alanlar haline gelmiştir.

Resim 16:1970 Yıllarında Kurtalan Caddesinden Bir Görüntü

Kaynak: (<http://www.siirt.gov.tr>, Erişim Tarihi:15.02.2014)

Çalışmamızın ana kaynağını da bundan sonra yapılan imar çalışmaları oluşturmaktadır. Çünkü artan nüfusa yönelik yapılan yeni imar çalışmaları o zamana kadar sadece tarıma elverişli olan çok sayıda vakıf arazilerinin artık kent içerisinde kalarak arsa statüsüne dönüşmesi, vakıf arazilerinin mahiyetini değiştirmiş ve büyük bir kısmı yıllarca mahalle ortalarında atıl bırakılmıştır (Resim 9).

1980'lerin başında yeni yerleşim alanı olarak Kooperatif Mahallesi belirlenmiştir. 1970'li yıllarda imara açılan Yeni, Bahçelievler ve Çakmak (Evren-Barış) mahalleri yapısal anlamda fiziksel olarak bitmemiş görünsede aslında boş kalan arazilerin büyük oranda vakıf arazileri olduğu anlaşılmaktadır. Fiziksel olarak bu üç mahallenin yüzde elli boş gözükmemesine rağmen yeni yerleşim alanlarına ihtiyaç duyulmuş, çünkü vatandaşların vakıf arazileri üzerinde inşaadan kaçınmışlardır. Fakat 1990'lerin başında bölgenin içinde bulunduğu olağanüstü koşulların yarattığı göç dalgası ile çevre köy ve ilçelerden şehir merkezinin varoşlarına yaklaşık olarak on yıllık süre içerisinde 30.000 nüfus yerleşmiştir. Kent merkezinin varoşlarına yerleşen bu nüfus kentin yaşam biçimine hazır olmadığından, önemli bir şekilde uyum problemi

yaşamışlardır. Bu uyumsuzluk o zamana kadar boş bırakılan (Resim 9) vakıf arazilerinin üzerlerinde gecekondular yapılarak, bu alanların işgal edilmesine sebep olmuştur. Bu göç hareketi, kent kültürü ve yaşamı üzerinde olumsuz etkiler oluşturmuştur.

Kırsal alandaki yaşam tarzını olduğu gibi kente taşıyan bu insanlar, uyum ve asayiş problemlerinin ortaya çıkmasına da neden olmuşlar ve kent yaşamına uyum sağlamada güçlük çekmişlerdir. Çoğunlukla şehrin varoşlarına yerleşen bu nüfusun eğitim ve ekonomik sıkıntılardan dolayı şehirdeki yaşama uyum gösteremeyip kırsal yaşam kültürünü devam ettirdikleri görülmektedir. Ulus, Dumlupınar, Conkbayır, Çal, Alan ve Evren gibi mahallelerde yüzlerce aile hala hayvancılıkla uğraşmaktadır (Özgen; Karadoğan, 2009).

5.2.VAKIF ARAZİLERİNİN MAHALLELERE GÖRE DAĞILIMI

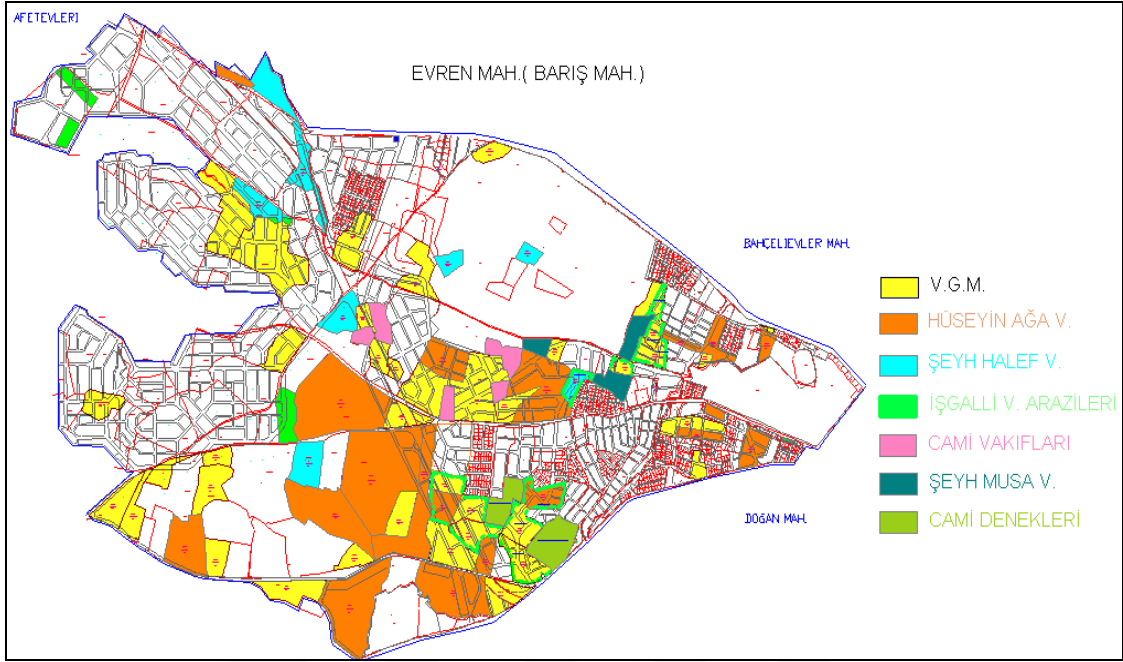
Vakıf arazileri özellikle 1950'li yıllara kadar kentin tarım ihtiyacını gideren ve genellikle tarla olarak ekilip-biçilen konumunda iken kentin gelişmesi ile birlikte Tablo 11'de görüldüğü gibi 1970'li yıllardan sonra çoğalan nüfusun konut ve sosyal alanlarını gidermek için açılan yeni imar alanları (Yeni, Bahçelievler ve Çakmak Mahalleleri) vakıf arazilerinin en çok olduğu (Tablo-12) alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 12:Siirt'te Vakıf Arazilerinin Mahallelere Göre Dağılımı

SİİRT VAKIF TAŞINMAZLARININ MAHALELERE GÖRE DAĞILIMI				
NO	MAHALLE	Vakıf Alanı (m ²)	Mahallelerin Toplam Alanı (m ²)	Vakıf Arazilerinin mahalle içindeki oranı (%)
1	AFET EVLERİ	2,000.00	345,216.00	0.58
2	ALAN	4,744.00	1,232,380.00	0.38
3	ALGÜL	4,743.00	14,415.00	32.90
4	BAĞTEPE	10,000.00	267,624.00	3.74
5	B.EVLER	193,995.00	789,720.00	24.57
6	BATI	3,965.00	79,607.00	4.98
7	CONKBAYIR	395	307,095.00	0.13
8	ÇAL	79,377.00	320,043.00	24.80
9	DOĞAN	401,630.00	2,348,602.00	17.10
10	DUMLUPINAR	27,827.00	223,566.00	12.45
11	ÇAKMAK (EVREN- BARIŞ)	1,628,340.00	9,074,503.00	17.94
12	İNÖNÜ	931	16,162.00	5.76
13	KARAKOL	114	318,269.00	0.04
14	KOOPERTAİF	1,266,124.00	2,487,847.00	50.89
15	SAKARYA	207	57,687.00	0.36
16	TINAZTEPE	125	84,262.00	0.15
17	ULUS	8,500.00	310,655.00	2.74
18	ÜLKÜ	2,604.00	25,260.00	10.31
19	YENİ	483,424.00	1,473,766.00	32.80
20	İSMAİL ÇELİK	36,000.00	3,034,378.00	1.19
21	TOPLAM	4,155,045.00	22,811,057.00	18.22

Yapılan araştırmada Çakmak (Evren-Bariş) Mahallesi vakıf arazilerinin alan olarak en çok olduğu mahalle olarak görülmektedir. Alan olarak bu mahallenin yaklaşık olarak %18'ini vakıf arazileri oluşturmaktadır. Aynı zamanda vakıf arazilerinin de %39'unu oluşturmaktadır. Mahallenin sağlıklı gelişmesini etkileyen önemli bir etken de büyük bir oranda askeri alanın olmasıdır (Harita-1 ve Harita 11). Bu alan sadece iki parça şeklinde olduğundan mahallenin diğer mahallelerle olan irtibatını ve sağlıklı gelişmesini olumsuz etkilemektedir.

Harita 11: Çakmak(Evren- Barış) Mahaltesinde Vakıflara ait arazileri gösteren harita

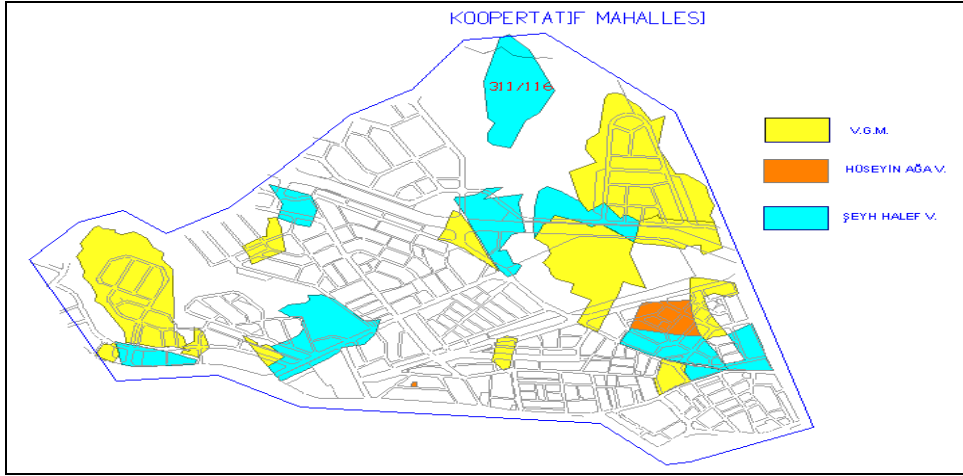

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Vakıf arazilerinin yoğun olduğu bir diğer mahalle Kooperatif Mahallesi'dir (Harita-1 ve Harita 12). Haritalardaki bu oran mahallenin yaklaşık olarak %51'ini ve vakıf arazilerinin de %30'unu oluşturmaktadır.

Kooperatif Mahallesi'ni takip eden bir diğer mahalle ise oran olarak mahallenin yaklaşık olarak %33'ünü oluşturan ve vakıf arazilerinin de %12 ile Yeni Mahallesi gelmektedir. Fakat burada mahallenin sağlıklı olarak gelişmesini etkileyen önemli bir unsur da askeri alandır. Çünkü mahallenin büyük bir kısmını askeri alan ve açık cezaevi (Harita 13) alanı oluşturmaktadır.

Harita12:Kooperatif Mahallesinde Vakıflara ait arazileri gösteren harita

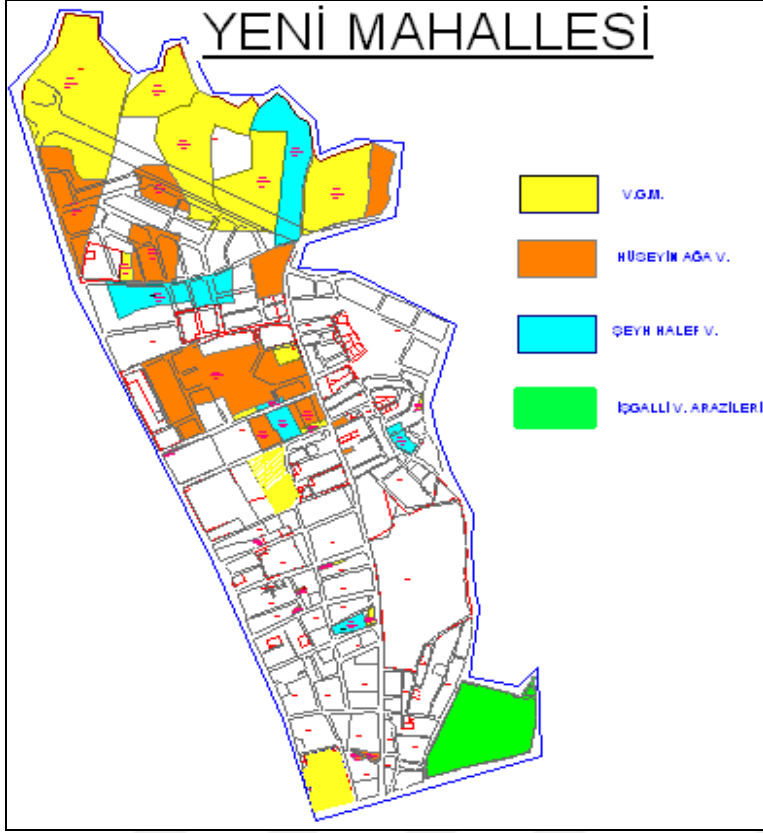

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Önemli oranda bir vakıf alanına sahip bir diğer mahalle de Doğan Mahallesi'dir. Bu mahallenin de büyük bir kısmı sonradan imara açılmış ve kentin konut ihtiyacının karşılanması gereken mahallelerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahallenin yaklaşık olarak %18'ini vakıf arazileri, vakıf arazilerinin de %10'unu oluşturmaktadır (Şekil 2). Evren ve Yeni Mahallelerinde olduğu gibi bu mahallenin de gelişmesini, vakıf arazilerinin yanı sıra askeri alanlarının mevcudiyeti olumsuz yönde etkilemiştir (Harita 1 ve Harita 9).

Vakıf arazilerinin yoğun olduğu mahalleler (Evren, Kooperatif, Yeni, Doğan ve Bahçelievler), aynı zamanda kentin imarı açısından şehrin gelişmesine en müsait alanlar olarak görülmektedir. Fakat bu mahallelerde bu kadar fazla vakıf arazilerinin olması (Harita 6,7,8 ve Harita 9) kentin yapısal olarak gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Çünkü mahalle aralarında yıllarca sahipsiz ve boş bırakılan bu araziler özellikle 1990'lı yılların başında kırdan kente olan göç ile gelen vatandaşların hayvanlarının otlatıldığı araziler haline gelmiş ve kenti adeta büyük bir köy görüntüsü haline getirmiştir.

Harita 13 : Yeni Mahallede'ki Vakıflara ait arazileri gösteren harita

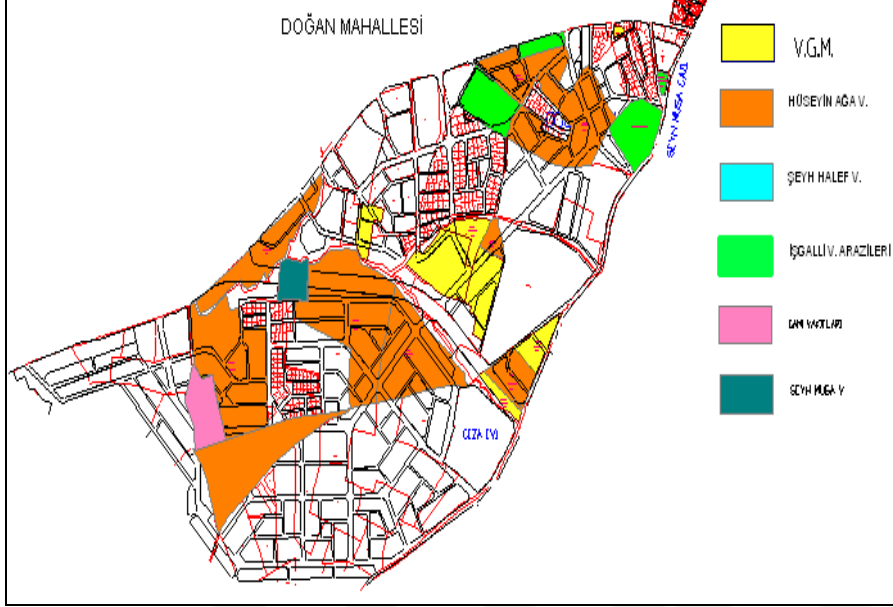

Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Şekil 2'de görüldüğü gibi; Siirt İmar Planı'ndaki vakıf arazilerinin %96'sının Çakmak (Evren-Barış), Kooperatif, Yeni, Doğan ve Bahçelievler mahalleri oluşturmaktadır. Bu beş mahallenin de ortak yönü içerisinde askeri alan olması ve çok miktarda vakıf arazilerini barındırmalarıdır. Şekil 2'de belirtilen alan ve oranlar Siirt tapu kayıtlarında resmi olarak görünen rakamlardır. Fakat tapu arşivlerini incelediğimizde, bu rakamların çok daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle 1935 yılında yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'ndan sonra çok sayıda cami vakıflarına ait arazi, devlet kamu, kurum ve kuruluşlarının ihtiyaçlarının karşılanması için tahsis edilmiş veya şahıslara satılmıştır.

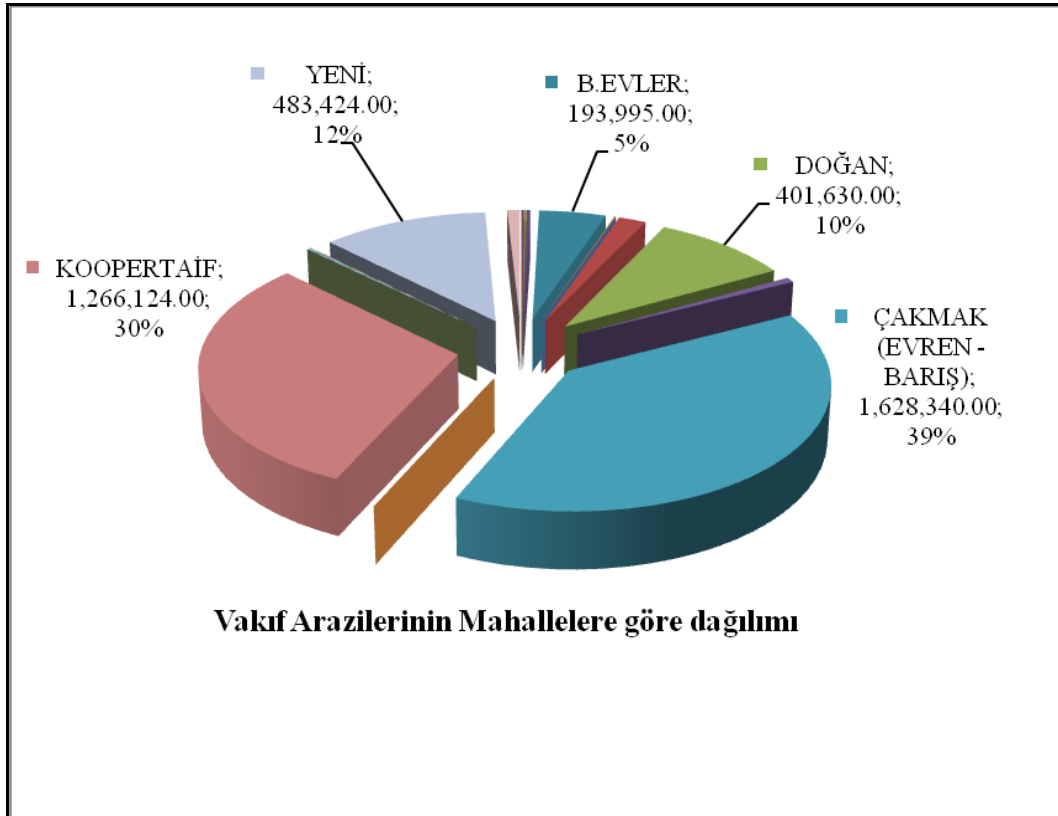
Bu alanları da oranlara eklediğimizde özellikle yukarıda değindiğimiz beş mahallenin büyük bir oranda vakıf arazilerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Harita 14: Doğan Mahallesi Vakıf Arazilerinin İmar Planındaki Durumu

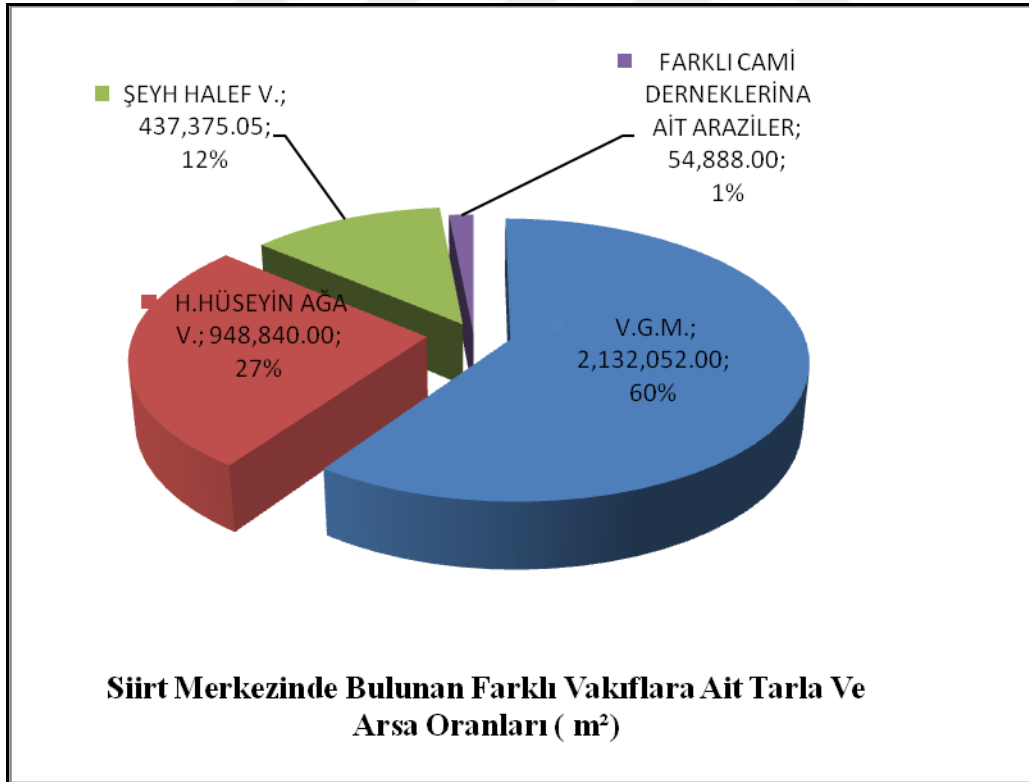
Kaynak : (Siirt Belediyesi İmar Müdürlüğü ve Siirt Tapo Kayıtlarından alınan veriler yardımı ile düzenlenmiştir.)

Şekil 2: Siirt İmar Planında Vakıf Arazilerinin Mahallelere göre yüzde(%) Oranı

Günümüzde Şekil 3'te görüldüğü gibi, resmi kayıtlara göre Siirt'teki vakıf arazilerinin yaklaşık olarak %60'ını VGM'ye ait araziler oluşturmaktadır. Bu arazilerin büyük bir kısmı Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar cami vakıflarına ait olan arazilerdir. Zamanla bu vakıflar mazbut hale geldiğinden bu vakıflara ait arazilerin yönetim ve kullanma hakkı VGM'ye geçen arazilerdir. Siirt'in en fazla arazisine sahip mülhak vakıf Hacı Hüseyin Ağa Vakfı, Siirt'teki vakıf arazilerinin %27'sini oluşturmaktadır. Bunu da bir diğer mülhak vakıf olan Şeyh Halef Vakfı (Hacı Mustafa Ağa) takip etmektedir. Vakıf arazilerinin yaklaşık olarak %12'sini oluşturmaktadır. Geri kalan vakıf araziler ise cami dernekleri üzerindeki araziler oluşturmaktadır.

Şekil 3:Mahallelerdeki Farklı Vakıflara Ait Tarla ve Arsa Miktarı(m²)

5.3.İŞGAL EDİLEN VAKIF ARAZİLERİ

1990'ların başında köyden kente göç ile gelen vatandaşlar, farklı vakıflara ait değerli arazileri işgal ederek, yeni yapılar inşa etmişler ve bu yapılara yerel yönetimlerce elektrik, su ve doğal gaz gibi belediye hizmetleri de sunulmuştur. Yasal boşluk nedeniyle, işgalci durumda bulunan kişi ve kurumlar, devlete hiçbir katkı sağlamadan bu taşınmazları kullanmaya devam etmektedirler. Dolayısıyla bunlara yapılan yatırımların maliyeti de, yasalara uygun yaşayan insanların sırtına yüklenmektedir. Altyapısı devlet tarafından sağlanmış yüzlerce yapı ve işyerini boşaltıp yıkmak hem ekonomik hem de sosyal yönden imkânsızdır. Zaten vakıflar söz konusu araziler üzerindeki yapılar için mahkemece yıkım kararı almasına rağmen zamanında mülkiyet ve imar durumu araştırması yapılmadan biraz da dönemin siyasi konjunktürü sonucu olarak çarpık ve imarsız yapılan bu yapılar mahkeme kararına rağmen belediye vatandaşı karşısına alarak yıkımı gerçekleştirememiştir.

Söz konusu arazilerin (Tablo 13) vatandaşa doğrudan satışı yasal olarak mümkün değildir. İşgalli vakıf arazilerinin sorununun çözümü; ya maliye hazinesinden arazi takası yoluna gidilerek ya da belediye tarafından kamu yararı kararı alınarak bu arazilerin kamulaştırılıp sonradan hak sahibi vatandaşa satışı yapılarak mülkiyet sorununun giderilmesi ile mümkündür. Siirt Belediyesi işgal altındaki veya işgale müsait olan bu vakıf arazilerini (Tablo 13) 2012 yılında tespit ederek kamulaştırdı. Kamulaştırılan bu araziler öncelikle üzerinde yapı olanlar uygun bir bedelle hak sahiplerine verildi. Bir kısmını belediyenin ihtiyaçlarını (otogar ve yeşil alan) karşılamak üzere ayırdı geriye kalan kısmının ise 5393 sayılı Belediye Kanununun 18/e maddesi gereğince halka satışı yapıldı.

Tablo 13: Siirt Belediyesinin Farklı Vakıflardan Kamulaştırdığı Arazi listesi

SİİRT BELEDİYESİNİN VAKIFLARDAN SATIN ALDIĞI ARSA LİSTESİ					
S.NO	Hangi vakıftan Satın Alınmış	Ada	Parsel	M ²	Satın Alma Amacı
1	VGM	218	28	7,762.00	KAMULAŞTIRMA
2	VGM	219	30	5,109.00	KAMULAŞTIRMA
3	VGM	249	3	31,011.00	OTOGAR
4	VGM	249	38	35,478.48	KAMULAŞTIRMA
5	VGM	219	23	15,982.00	KAMULAŞTIRMA
6	VGM	219	24	21,167.00	KAMULAŞTIRMA
7	VGM	249	13	30,188.58	KAMULAŞTIRMA
8	VGM	249	85	21,631.04	KAMULAŞTIRMA
9	HÜSEYİN AĞA VAKFI	249	82	33,120.00	KAMULAŞTIRMA
10	HÜSEYİN AĞA VAKFI	980	1	6,784.00	PARK
11	HÜSEYİN AĞA VAKFI	981	1	1,215.76	PARK
12	HÜSEYİN AĞA VAKFI	982	2	2,738.32	PARK
13	HÜSEYİN AĞA VAKFI	983	3	2,551.00	PARK
14	HÜSEYİN AĞA VAKFI	250	158	6,000.14	PARK
15	HÜSEYİN AĞA VAKFI	241	2	120,332.62	HAYVAN PAZARI
16	HÜSEYİN AĞA VAKFI	219	27	10,316.00	KAMULAŞTIRMA
17	ŞEYH HALEF VAKFI	218	22	20,269.00	KAMULAŞTIRMA
18	ŞEYH HALEF VAKFI	311	15	5,600.00	KAMULAŞTIRMA
19	ŞEYH HALEF VAKFI	311	128	19,940.00	KAMULAŞTIRMA
20	ŞEYH HALEF VAKFI	311	130	37,355.00	KAMULAŞTIRMA
21	ŞEYH HALEF VAKFI	449	1	6,807.00	KAMULAŞTIRMA
22	ŞEYH HALEF VAKFI	87	21	4,659.00	KAMULAŞTIRMA
23	ŞEYH HALEF VAKFI	87	24	13,578.00	KAMULAŞTIRMA
24	ŞEYH HALEF VAKFI	87	130	3,704.00	KAMULAŞTIRMA
25	ŞEYH HALEF VAKFI	465	9	4,116.00	KAMULAŞTIRMA

Yukarıda belirtildiği şekliyle kent açısından her ne kadar sorun çözüldü gibi görünse de, vatandaşlar açısından sorun tamamen çözülmüş değildir. Çünkü buralarda yaşayan vatandaşların büyük bir kısmı bu arazileri şahıslardan mülkiyeti vakıf olduklarını bilmeden satın aldıklarını beyan etmektedirler. İslâm hukukuna göre herhangi bir yere vakfedilmiş olan bir araziye satmak ve satın almak caiz değildir anlayışı, onları rahatsız etmektedir. Çünkü İslam hukukunda vakıf edilen malın satılması ve satın alınmasının caiz olmadığına ittifak vardır.

Bu konunun günümüz şartları da düşünülerek; Diyanet İşleri Başkanlığı ve Üniversitelerin İlahiyat Fakülteleri ile işbirliği içerisinde gerekli araştırmaları yapıp halkın bu konuda aydınlatılması, önem arz etmektedir.

SONUÇ

Vakıf, mahiyeti toplumdaki topluma değişmekle birlikte, özellikle müslüman toplumlarla önemli bir boyut kazanmış ve Osmanlı medeniyeti ile kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. İslam tarihi boyunca vakıf, karşılıksız yardım, ortak fayda gibi kavramları somutlaştıran temel kurumlardan biri olmuştur.

Vakıf kurumu, Müslüman toplumlarında sağlıktan eğitime, kültürden çevreye kadar çok çeşitli ve farklı alanlarda toplumsal hizmetlerin yürütülmesinde bir araç olarak kullanılmış, tüm bu faaliyetler için gereken finansman ise yine vakıflara ait taşınmazların işletme ve kira gelirlerinden sağlanmıştır.

Osmanlı toplumunda vakıf, toplumsal inanç sisteminin etkisiyle, kişiler tarafından belirli amaçlarla kurularak yönetilmiş ve yerel bir nitelik taşımıştır. Tekke, zaviye, cami, han, hamam, çarşı gibi çeşitli toplumsal yapıları üreterek yeni yerleşim birimlerinin çekirdeğini oluşturmuş, bu yolla devletin yerleşik hayata geçiş ve iskan politikasının bir aracı olmuştur. Diğer taraftan vakıf, işlettiği han ve kervansaraylar ile kentler arası ticaret ve ulaşımı kolaylaştırmış, eski kentlerin canlandırılmasında etkin rol oynamıştır. Ülke topraklarının genişlemesi ve ardından gelen zenginleşme sonrasında ise, daha organize ve büyük ölçekli kentsel donatıların mimarı ve önemli bir mekansal dönüşüm aracı olmuştur (Aksoy 2010).

19. yüzyıl, vakıflar ve vakıf taşınmazlar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar genel gözetim dışında devlet müdahalesi görmeyen vakıf kurumu, yapılan düzenlemeler sonucunda 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Humayun Nezareti'ne bağlanmıştır. Yapılan bu düzenleme, TBMM'nin 30 Ekim 1922 tarih ve 307 sayılı Heyet-i Umumiye Kararı ile Osmanlı devletini hukuken ortadan kaldırılması ile Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ni Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti'ne bağlanmıştır. akabinde 7 Aralık 1922'de "Şurâ-yı Evkâf Hakkında Madde-i Münferide'yi kabul edilmiş ve çıkartılan

yeni medeni kanunla vakıflar ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Vakıflar ile ilgili yapılan en kapsamlı düzenleme, 5 Haziran 1935’de kabul edilen ve 1936 yılında yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu’dur. Bu Kanun ile Cumhuriyet döneminde vakıflar, eski ve yeni vakıflar olarak ikiye ayrılmıştır. Günümüzde de bu durum devam etmektedir.

Vakıflar ile ilgili yapılan önemli bir düzenleme de 13.7.1967 tarih ve 903 sayılı yeni Vakıflar Kanunudur. Bu kanunda yapılan en önemli değişiklik, 1935’te çıkartılan kanunda vakıf yerine kullanılan tesis kelimesinin kaldırılarak tekrardan vakıf kavramının kullanılmasına karar verilmiş olmasıdır. Bu değişiklik toplumun vakıf kurumuna karşı oluşan önyargılarını kırma adına önem taşımaktadır. Vakıflar ile ilgili yapılan en son temel düzenleme ise 2008 yılında çıkartılan 5737 sayılı Vakıflar Kanunu’dur.

Osmanlı medeniyetinin önemli bir kuruluşu olarak miras aldığımız ve genel gözetim dışında devlet müdahalesi görmeyen vakıfların, cumhuriyet ile birlikte dağınlıklığın giderilmesi ve vakıf potansiyelinden devletin diğer kurumlarının da faydalanması amacıyla merkezi yönetime bağlanarak vakıflar açısından yeni bir süreç başlamıştır. Bu bağlamda vakıflar ve vakıf arazilerini değerlendirmeye yönelik olağanüstü devir, satış, kamulaştırma, devletleştirme amaçlı yasal düzenlemeler yaşanmıştır.

1980’li yıllardan itibaren merkezi yönetimin güçlenmesine ve vakıf kaynaklarına olan ihtiyacın azalmasına bağlı olarak, vakıflara yönelik bakış açısında da bir değişim yaşanmış; vakıfların güçlendirilerek gelirlerinin arttırılması amacıyla, vakıflara ait gayri menkullere yönelik değerlendirme politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

2000’li yıllardan itibaren ise Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla çok sayıda vakıf taşınmazlarında bir dönüşüm yaşanmıştır. Vakıfların kendi taşınmazları üzerinde

yine kendisince yapılan inşaatların yanı sıra çeşitli kamu ve özel sektör kuruluşlarına yapılan arsa satışları yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Tarihsel süreçte, kentlerdeki çeşitli kamusal hizmetlerin sağlanmasında bir araç olarak kullanılan vakıf ve vakıf arazileri, Cumhuriyetin ilk döneminde çıkartılan kanunlar ve Siirt'in kadastro çalışmaları esnasında yapılan hatalardan dolayı çok sayıda vakıf taşınmaz kaybolmuş veya mülkiyet açısından el değiştirmiştir.

Cumhuriyet'ten sonra, vakıf arazilerinin Siirt'in kentsel gelişiminde aktif rol oynadığı söylenemez. Tam tersine yıllarca mahalleler içerisinde kalan değerli araziler boş bırakılmıştır. Bu arazilerin vatandaşa bakan yönü ile değerlendirildiğinde ise; vatandaşlar, islam hukukundaki “vakıf araziler alınıp satılamaz” anlayışının etkisiyle bu arazileri değerlendirmekten uzak durmuşlardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün de yakın döneme kadar bu arazileri değerlendirmeye yönelik önemli bir faaliyeti olmadığı bir gerçektir. Buradaki en önemli etken Siirt merkezinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı temsilciliğin, uygulama noktasında oldukça pasif kaldığı ve yalnızca temsilen görevi yürüttüğü söylenebilir.

Yakın zamanda özellikle mülhak vakıf olan Hacı Hüseyin Ağa ve Şeyh Halef Vakıfları çeşitli mekansal dönüşüm uygulamaları ile öne çıkarak, kentin; konut, sağlık, sosyal ve ticari alanlarını önemli bir noktada etkilemişlerdir. Bu dönemde uygulanan politikaların devam ettirilmesi halinde, görünen o ki kentteki etkinliklerini gelecekte de sürdüreceklerdir. Bu nedenle, vakıfların kurumsal işleyişi, kamuya ve kent üzerindeki etkileri ve taşınmazlarının dönüşüm sürecindeki uygulamaları bakımından karar vericilere önemli görevler düşmektedir. Bu çalışma sonunda elde edilen bulgular ışığında şunlar önerilebilir:

Siirt il merkezinde, cumhuriyetin ilk yıllarından başlanarak vakıf taşınmazlarına yönelik yapılan satış ve kamulaştırma işlemleri ile imar uygulamaları zaman ve mekân boyutuyla kayıt altına alınarak yerleşim birimlerine özgü politikalar üretilebilir.

Veri tabanı oluşturularak Siirt Vakıflar Temsilciliği'nin web sayfası aracılığıyla, vatandaş satın aldığı veya kiraladığı alanın vakıf olup olmadığı konusunda bilgilendirilebilir. Çünkü şu an Siirt merkezinde özellikle Bahçelievler, Kooperatif ve Yeni Mahallelerinde çok sayıda konut sahibi veya kiracısı kaldığı evin arsasının geçmişi vakıf olup olmadığını bilmediğinden rahatsız olmakta hatta vakıf şüphesi kuvvetli olan konut sahipleri camilere cüzü kira vermektedirler.

Vakıf menkul ve gayri menkul bakımından oldukça zengin olan Siirt ilinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün temsilcilikten ziyade en az şube müdürlüğü seviyesinde temsil edilerek, işi bilen kalifiyeli teknik elemanlarla desteklenmesinin olumlu sonuçlar vereceği söylenebilir.

Vakıf arazilerinin kullanımı ile ilgili, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Siirt İl Müftülüğü, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Siirt Belediyesi ve bölgenin bilinen din alimlerinin katılacağı konferans ve seminerler düzenlenerek halkın bu konuda aydınlatılmasının olumlu sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Ek-4'te Siirt'te tanınan ve İslam fıkhı konusunda bilgisine itimat edilen ve aynı zamanda Siirt Ulu Camii İmam Hatibi ve Dernek Başkanı Nurettin Sancar'ın Siirt yerel basına verdiği bir beyanat işin ehemiyeti açısından bir örnektir.

Yerel yönetimlerin, söz konusu taşınmazları genelde yol, yeşil alan, meydan, otopark ve benzeri donatı alanlarında bırakan imar düzenlemeleri yapmaktan alıkonulmaları ve bu doğrultuda oluşan genel anlayışın değiştirilmesine yönelik yerel yöneticilerinin ve kurum personellerinin bilgilendirilmelerinin gerektiği söylenebilir.

Dönüşümü öngörülen taşınmazlar için hazırlanan mimari projeler, vakıfların geçmişten gelen misyon, kalite ve estetik anlayışını yansıtmalı, kamusal kullanımı öne çıkaran uygulamalarla vakıfların ve vakıf taşınmazlarının varlığı kentlilere hissettirilmelidir.

Kentsel ve kırsal alanlarda özel vakıf ormanları ve parkları kurularak geliştirilebilir. Böylece vakıfların çevreye olan katkısı artırılarak bu konuda farkındalık oluşturulabilir.

Vakıf taşınmazlarının dönüşüm sürecine etki eden şehir plancıları, mühendisler, mimarlar, gayrimenkul, inşaat, turizm ve ilgili diğer sektör temsilcilerinin; meslek odaları, üniversiteler, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri gibi aktörlerin, gerekli tüm iletişim kanalları kullanılarak vakıf ve vakıf taşınmazları konusunda bilgilendirilmelerinin, tüm bu kesimlerde bir farkındalık oluşturacağından olumlu sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Taşınmazlarla ilgili yasal haklar etkin şekilde kullanılmalı, mevcut yasal mevzuat gözden geçirilerek özellikle imar açısından vakıf taşınmazlarına yönelik pozitif ayrımcılık esaslı düzenlemelerin artırılması önerilebilir.

Son dönemde yaygın bir uygulama alanı bulan ve gelir getirici özelliğinin yanı sıra, mülkiyetin de tümüyle vakıflarda kalmasını sağlayan yapım ve onarım/restorasyon karşılığı kiralama uygulamaları sürdürülmeli, taşınmazları zamanla tükenişe götüren satış ve kat karşılığı uygulamalarından vazgeçilmelidir. Bu uygulamalardan elde edilen gelirler öncelikli olarak vakıf kültür varlıklarının korunması ve geliştirilmesinde kullanılmalıdır.

Siirt'te uygulanan arazi kiralama modeli gözden geçirilmeli ve denetlenmelidir. Özellikle mülhak vakıfların kiraladıkları arazilerde yasal kiralama usul ve esaslara uygunluğunun kontrol edilmesinin sürece katkı sağlayacağı söylenebilir.

Belediyenin yapacağı imar uygulamalarında akar vasfında olan vakıf arazilerinde akar vasfının devamını sağlayıcı şekilde imar düzenlemesi yapılması Vakıflar Kanununun 22. maddesinde hükme bağlandığından akar vasıflı taşınmazların imar uygulamasında bu hükme dikkat edilmelidir. Bunun sağlanması noktasında ise uygulama yapılmadan gerekli bildirimler kanunun öngördüğü şekilde yapılarak akar

vasfının ne şekilde korunabileceği kurumlar arası koordinasyonla sağlanmalı ve yapılan uygulamaların askı ilanları Belediyenin web servisleri üzerinden ilan edilmelidir.

KAYNAKLAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1996.

AKSOY, Zafer, “Kentsel Alanda Vakıf Taşınmazlarının Dönüşümü: Başkentlik Sürecinde Ankara Örneği”. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara Gazi Üniversitesi, 2010.

ALPAY Bizirlik.16.Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği’nde Vakıflar, Doktora Tezi, Konya, 1995, s. 11-247.

ARMAĞAN, Mustafa, Bir Vakıf Medeniyeti, *sivil toplum Dergisi*, 2006, s.15.

ATALAR, Münir, *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara, 1991.

ATEŞ, İbrâhim, *Vakıflarda Eğitim ve Hizmetleri ve Vakıf Öğrenci Yurtları*, VDXIV, Ankara 1982, s. 30-31

ATIF, M. Kanun-i Medeni Karşısında Evkaf. İdare-i Dahiliye Vekaletinin Aylık Mecmuası, 1929, 16 (183), 14-21.

BARKAN, Ö.Lütfü, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler. *Vakıflar Dergisi* ,1942, 2:279-386.

BARKAN Ö. Lütfü, AYVERDİ Ekrem Hakkı. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri (953/1546 Tarihli), İstanbul Fetih Cemiyeti, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.

BARKAN, Ö. Lütfü, *İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.

BARKAN, Ö. Lütfü, “Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı”, Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I. İstanbul, 1980. s. 211.

BAYDAŞ, Ö. G. *Tillo'daki Mimari Eserler*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

BERKİ, A. Himmet, *Vakıflar*. Cihan Kitaphanesi, İstanbul, 1941.

BERKİ, A. Himmet, Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı, *Vakıflar Dergisi*, 1962, 5:127-130.

BİLMEN, Ö. Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istulâhat-ı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, 1976, IV, 304.

BİZBİRLİK, Alper, Osmanlı Toplumunda Vakıfların Sosya-Ekonomik Boyutları ve Buna Dair Örnekler, *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1999/2000. Cilt 5.

BİZBİRLİK, Alper, Osmanlı toplumunda vakıfların Sosyo-Ekonomik Boyuları ve buna dair örnekler, 2000. <http://www.sosyalsiyaset.net/index.asp>

BORAN, Ali, TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit., ERDAL, Zekai. *Siirt ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması*, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, I.Cilt, 2001.

CANSEL, E. Vakıf Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı, *Vakıflar Dergisi*, 1988, 20:321-328.

CENGİZKAN, A, *Ankara'nın İlk Planı 1924-25 Lörcher Planı*. Kara Enstitüsü Vakfı, Arkadaş Yayıncılık, Ankara, 2004.

CİN, Halil, Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin TMK. Karşısındaki Durumu, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1965, s.754.

ÇİZAKÇA, Murat. *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2000, 21- 31.

DARKOT, Besim, *İslam Ansiklopedisi*, MEB. Yayınları, İstanbul,1967, Cilt 10, S. 621.

DİYANET, *Seçme Hadisler*, (Tirmizî, Birr, 39, IV, 341), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

DÖRTGÖZ, G. Öcal, *Emlak Alım-Satım-Yatırım Rehberi*. Birlik Matbaası, Ankara, 2007.

Düstur, III/I, 1929, s.149; s.173.

DÜREN, Akın, *Toprak Hukuku Dersleri*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları,Ankara,1972, s.16.

D'Ohsson, Mouradgea. *İmparatorluğun Meşalesi, XVIII: Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Görünümü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

ERGENÇ, Özer, *Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurallarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler*, 9. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21 - 25 Eylül 1981. Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1989.

GÜRLER, Ebru, *1980 Sonrası Kentsel Dönüşüm Sürecinde Küresel Perspektiften İstanbul Örneği: Kent İçi Tarihi Alanların Yeniden Üretim Modelleri*.ODTÜ.Ankara, 2004.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Vakıf Müessesesi. I. Vakıf Haftası*, VGM. Ankara, 1984,s. 98.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s.90.

HATEMİ, Hüseyin, *Cumhuriyetten Sonra Vakıflar*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,İstanbul, 1984.

IŞIK, Hayriye, Bir Kamu Hizmeti Birimi Olarak Vakıfların Osmanlı Toplum Yaşamındaki Rolü. *Akademik Bakış*, 2009, 16, 4.

İPŞİRLİ, Mehmet, Vakıf Medeniyeti Sempozyumu. "Osmanlı Ve Günümüzde Vakıfların Problemleri Ve Çözüm Arayışları",Ankara, 2006, s. 73-75.

KAÇARANOĞLU, Duygu, *Bitmeyen İyilik*. Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

KAYAOĞLU, İsmet, *İslam Kurumları Tarihi*. Doruk Matbacılık,Ankara,1980.

KAZICI, Ziya, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*.Marifet Yayınları,İstanbul,1985.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*,Bilge Yayınlarıİstanbul,2003.

KAZICI, Ziya, Vakıf Medeniyeti. *Sivil Toplum Düşünce ve Ararştırma Dergisi*, 2006,15.

KILIÇÇIOĞLU, Cumhuriyet, *Siirt İl Yıllığı*.Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii,Ankara,1973.

KILIÇÇIOĞLU, Cumhuriyet, *Her Yönüyle Siirt*. Kadioğlu Matbaası,Ankara, 1992.

KONURSAY SS., Land Readjustment Process in Urban Design: Project Management Approach, M.Sc. Thesis, İzmir Institute of Technology, İzmir, Turkey. 2004.

KOYUNOĞLU, Hüsni, Sosyal Politika Açısından Vakıflar; 17. yüzyıl İstanbul Örneği,Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilimdalı,İstanbul, 2002.

KURTULUŞ, Hatice, Kentsel Dönüşümün Politik Ekonomisi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Dergisi*,2008, 26-33.

MANAP, Yusuf, "İslâm ve Türk Vakıf Anlayışının Sosyal Temelleri", İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,1991, 33.

NİŞANCI, Şükrü, *15-16. Yüzyıl'larda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, 2002.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı imparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Yayını, izmir, 1984.

ORHUNLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*. Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları, Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

ÖZGEN, Nurettin; KARADOĞAN, Sabri. Siirt Şehrinin Kuruluşu ve Gelişimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009. Cilt: 19 (Sayı: 2), 61-81.

ÖZTÜRK, Nazif, *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, VGM Yayınları, Ankara, 1983.

ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995.

ÖZTÜRK, Nazif. *Azınlık Vakıfları*, Altın Küre Yayınları, Ankara, 2003.

PAKALIN, M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 1971, III, 577.

PAKALIN, M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

SAVUR, Hayrettin, Siirt'in Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 1894-1900, 420 nolu siirt şerhiye sicil defterine göre, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2010.

SERJEANT,R. B.*İslâm Şehrî*, İstanbul,1992, s. 28-29.

SİİRT İL YILLIĞI; Siirt Valiliği, *Türk Matbaacılık sanayi*, Ankara, 1973.

ŞENEL Şennur – TUYAN Zehra, 1926-1967 Yılları Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Kurulan Tesisler (Vakıflar), *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış*, 2009, Cilt 3, Sayı 5.

ŞENGÜL, H.Tarık, *Kentsel Çelişki Ve Siyaset*, İmge Kitapevi, Ankara, 2009.

TARAKLI, Duran, *Çiftçiyi topraklandırma kanunu ve uygulama sonuçları*, ODTÜ,Ankara.1976.

TEKELİ, İlhan, *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık İçinde İstanbul*,Kentsel Tarih Vakfı Yayınları,İstanbul, 1998.

TOPBAŞ, O.Nuri, *Vakıf Hizmet İnfak*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2002.

TOPBAŞ, O.Nuri. *Medeniyetimizin Fazilet Zirvelerinden- Vakıf, İnfak, Hizmet*,Erkam Yayınları,İstanbul, 2011.

TURAN,Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul,1993, 165.

TÜRK, Şevkiye, Arazi ve Arsa Düzenlemesi Yöntemi ve Uluslar Arası Çerçeve Etkin Uygulanabilirliği. *itü a mimarlık, planlama, tasarım dergisi* , 2009. 117-126.

TÜRKOĞLU, Numan, Osmanlı Vakıf Medniyeti. *Sızıntı Dergisi*, 2012, 400.

ULUÇ, Yusuf, *Vakıflar Hukuku ve Mevzuatı*. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü.Ankara, 2008.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*.Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

ÜNSAL, Behcet, Türk Vakfı İstanbul Kütüphanelerinin Mimari Yöntemi, *Vakflar Dergisi* , 1984, s. 97,98.

VGM, *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar Tarih Kongresi ve Sergisi Münasebetiyle Türk Tarih Kurumu'na Takdim Olunan Rapor*. VGM, İstanbul, 1937.

VGM, *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973.244.

VGM, *Emlak Dairesi Başkanlığı'nca Yayınlanan Genelgeler*. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000.

VGM, *Emlak İşleri El Kitabı*. T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü , Ankara, 2000, s.5.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Vakıf Müessesesinin XVIII. Asırda Türk Toplumundaki Rolü”, VDXIV, Ankara, 1982, s. 5.

YILMAZÇELİK, İbrahim. *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbekir*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

ZİYAEDDİN, Hilal, Yabancıların Gözüyle Osmanlı'da Vakıf Hizmetleri. *Sızıntı dergisi*, 2007, 338.

RG, ”Resmi Gazete”, T.C. Başbakanlık, (1924)68,442. (1925)243,677.

(1926)368,831./Md:1/Md:2. (1930)1471,1580/Md:160. (1935)3027, 2762. (1945)6032, 4753,6056,4785. (1953)8452, 6092. (1985)18745, 3194/Md:11./Md:18 (2008)26800, 5737/Md:3., 26800, t.5, c.47, s.10241–10263., 27010/Md:22

RG, ”Resmi Gazete”, 6 Mart 1324/7 Şubat 1337/7 Şubat 1337

<http://bedesten.net/kervansaraylar/212-bitlis-el-aman-kervansarayi.html>/Erişim

Tarihi:24.08.2013

<http://forum.memurlar.net/konu/767965/> Erişim Tarihi:20.02.2013

<http://fsmsem.fatihsultan.edu.tr/fsmsem/vakiflar-ve-vakfiyeler-makale-20.html/>Erişim Tarihi:24.06.2013

<http://osmanlikulturunuyasatmadernegi.com/index.php/>Erişim:01.03.2013

<http://osmanli-toprak-yonetimi-semasi.bunedir.org/> Erişim Tarihi:10.10.2013

<http://sahipkiran.org/2013/10/28/osmanli-devletinde-vakif-anlayisi/>Erişim Tarihi:28.10.2013

<http://samil.ihya.org./ansiklopedi/vakif.html/> Erişim Tarihi:25.04.2013

<http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=2711/> Erişim Tarihi:27.09.2013

<http://www.diyanet.gov.tr/yayin/basiliyayin/ydinikavramlaryazdir.asp?id=797/>Erişim Tarihi :13.11.2012

<http://forum.memurlar.net/konu/767965/?page=2/>Erişim Tarihi :13.11.012

<http://www.e-tarih.org/sayfam.php?m=teser&id=1039/> Erişim Tarihi:27.08.2013

<http://www.ibb.gov.tr/tr-tr/kurumsal/belediyetarihcesi/Pages/BelediyeTarihcesi.aspx/> Erişim Tarihi:11.02.2014

<http://www.kenthaber.com/ic-anadolu/nigde/ulukisla/Rehber/kulliyeler/okuz-mehmet-pasa-kulliyesi/> Erişim Tarihi:26.08.2013

<http://www.siirt.gov.tr/haberdetay.asp?id=369&kategori=FOTOGALERİ/>Erişim Tarihi:15.02.2014

<http://www.siirt56.com/Siirt/Ilimize-AVM-ve-5-Yildizli-Otel-Projesi-2363.html/> Erişim Tarihi:25.10.2012

<http://www.sosyalbilgiler./vakiflarin-tarihcesini-toplum-hayatina-etkileri-ve-katkilarini-arastiriniz/> Erişim Tarihi:25.02.2013

<http://www.sosyalbilgiler.gen.tr/> Erişim Tarihi:10.01.2014

<http://www.soyle.org/osmanli-tarihi/31791-osmanli-tarihi-osmanli-devleti-nde-vakif-sistemi.html/> Erişim Tarihi:22.08.2013

http://www.suvakfi.org.tr/sv_vakif_senedi.asp/ Erişim Tarihi:27.06.2013

<http://www.tarih.gen.tr/forum/osmanli-kultur-ve-medeniyeti/7309-osmanli-devletinde-vakif-sistemi.html/> Erişim Tarihi:25.07.2013

<http://www.tusev.org.tr> (Murat ızaka ,Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları, Bahçeşehir Üniversitesi,İstanbul)

<http://www.vgm.gov.tr>, Erişim Tarihi:20.02.2014

EKLER**EK 1: Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğüne Yazılan Yazı**

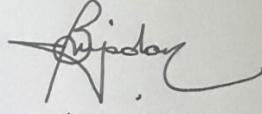
 T.C.
SİİRT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

Sayı : B.30.2.SİÜ.0.70.00/238
Konu : *Araştırma* 28/06/2012

BİTLİS VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜNE

Üniversitemizde Öğretim Görevlisi olarak çalışan Yılmaz ŞEN'in " **Siirt ilinde bulunan vakıf arazilerinin kentleşme üzerindeki etkileri** " adlı yüksek lisans tez çalışmasında kullanılmak üzere arşivlerinizden faydalanmaları hususunda;

Gerekli bilgi ve belgelerin verilmesini rica ederim.

Prof. Dr. Recep ZİYADANOĞULLARI
Rektör

Siirt Üniversitesi Rektörlüğü, 56100 Siirt
Dahili:1012

Tel : 0-484-224 20 35
Faks : 0-484-223 20 38
e-posta :

EK 2: Siirt İl Özel İdare Sekreterliğine Yazılan Yazı**İL ÖZEL İDARE SEKRETERLİĞİ****SIİRT**

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kent ve Çevre Sorunları Bilim Dalında yaptığım Yüksek Lisans Tezinin “Vakıf arazilerinin Siirt’in Kentleşme Süreci üzerine etkisi” adlı çalışmada kullanılmak üzere Sekreterliğinizce vakıflardan trampa, kamulaştırma veya farklı yollardan aldığınız arazilerin ada, parsel ve alanını tarafıma verilmesini arz ederim.19.02.2014

Öğr.Gör.Yılmaz ŞEN

Adres: Siirt Üniversitesi MYO Müdürlüğü

EK 3: Siirt Belediye Başkanlığına Yazılan Yazı**SIIRT BELEDİYE BAŞKANLIĞI'NA****SIIRT**

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilgiler Enstitüsü İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kent ve Çevre Sorunları Bilim Dalında yaptığım Yüksek Lisans Tezinin “Vakıf arazilerinin Siirt’in Kentleşme Süreci üzerine etkisi” adlı çalışmada kullanılmak üzere Sekreterliğinizce vakıflardan trampa, kamulaştırma veya farklı yollardan aldığımız arazilerin ada, parsel ve alanını tarafıma verilmesini arz ederim.19.02.2014

Öğr.Gör.YılmazŞEN

Adres: Siirt Üniversitesi MYO Müdürlüğü

Ek 4: Özçelebilere ait vakıf verasetnamesinden bir kısım

هو في عقار ترمه ملك بيت فاضل چلي
 قفل في راس الهوى تبع ملك شيخ خلق
 وايضا قفل بينهما بيت
 حاجي عبد و

في المروج
 فاضل چلي الكبيره
 قلته الى مرجه بيت الشهمه
 ومرجه بيت القرات
 بيع قفل مسجد بيت القوق

قفل في زنده تبع قفل صور
 قفل الذر كرتي تبع قفل
 شيخ علو القسكني وتبع
 الجني وتبع ملك شيخ خلق
 جوانه تبع ملك مسجد
 جامع الجراح

ايضا قفل في زاوية
 ايضا قفل تبع المرجي
 الكبيره في المروج الى
 راس الدرب

ايضا قفلين الزاوية
 ايضا قفلين الزاوية
 بينهما قفل الخضر
 الذي اشتراه منه حسين اغا
 جبريت عصفورا تحت
 حجار السود

قفلين الزاويه والطبرككن قفلين الزاويه والمرجرجاجي حسين اغا
 الذي اشتراه من بيت حاجي صخرى

Ek 5:M.Nureddin Sancar Ulu Cami İmam Hatibinin Basın Açıklaması

SİİRTTE VAKIFLAR

Bilindiği üzere Siirt'te onlarca Cami, Medrese, Han, Çeşme vb. hayır müesseselerinin yüzlerce vakıf arazisi vardır. Ancak bu vakıf arazilerinin bu müesseseler lehine değerlendirilmeyip sahihsiz bırakıldığı yönünde yıllardır sitem ve şikâyetler yapılmaktadır.Bu vakıflar, dini ve şer'i olarak kesinlikle satılamayacaklarına göre, herhangi bir şekilde değerlendirilemezler mi?İşte bununla ilgili yaptığım çalışma hakkında saygıdeğer Siirtli kamuoyuna basın yoluyla açıklama yapmayı gerekli gördüm.Ayrıca mümin kişi bir hususta karar verip kanaat sahibi olabilmesi için Yüce Kur'an'ın emrine uyarak konuyu önce araştırmasını, dedikodulara kulak verip diğer mümin kardeşlerini rencide etmemesi gerekir.

Soru : Vakıf arazisi kiralanabilir mi?

Cevap: Evet tüm fıkıh kitaplarında vakıf arazisinin kiralanabileceği yazılmaktadır. Ancak kaç yıllığına kiralanabileceği hususunda farklı görüşler vardır. Doksan yıl ve üzerinde yıllar kiralanabileceği görüşü yanında, kısa süreli yıllar (örneğin üç yıl) için kiralanmasının daha uygun olacağı yönünde de görüşler vardır.

Soru: Kiralanan Vakıf arazisine bina inşa edilebilir mi?

Cevap: Evet tüm fıkıh kitaplarında vakıf arazilerinin, ilgili müteveli tarafından kiraya verilebileceği, ayrıca bu kiracının müteveli izni alarak içinde bina inşa edebileceği de gayet açık şekilde ifade edilmektedir.Bu kiracı, mütevelinin öngördüğü kirayı ödedikçe bu binayı kullanabilir, kiraya verebilir ve isterse de satabilir.Ancak arsa vakıflıktan çıkmayacağı için, Resmi olarak satışı ve tapu tescili yapılırsa da, dini ve şer'i olarak bu vakıf arazisi satılmamış olup vakıf olarak kalacaktır.

Soru : Âtıl durumdaki vakıf arsaları için çözüm nedir?

Cevap: Günümüze kadar, bazı şahısların değişik yollarla üzerlerine tapuladıkları vakıf arsalar üzerinde inşa ettikleri bina ve dükkânlarda oturan kiracılar, mesul duruma düşmemek için âlimlere nasıl davranacaklarını sorarlardı. Âlimler ise hep şu cevabı verirlerdi:"Kiracı olduğun dükkânın vs. metre karesini boş arsa varsayıp aylık veya yıllık kaç kiralanabileceğini tespit ettir ve o miktarı vakfiyesine öde." Yani şahısların vakıf arsasında inşa ettiği binalarda, dinen ve şer'an mesul duruma düşmeden oturabilmesi için bu çözüm önerildi ve halen de önerilmektedir. Yukarıda izah edilen çözüm, şüphesiz çözümsüzlükten daha iyidir. Ancak bu durumlarda vakıf müessesesine verilen para çok az para olduğundan, hem bu müesseselerin yeterince istifadesi olmuyor, hem de vakıf arazileri şahısların elinde kalıp vakıf müessesesine geçmiyor.

Soru: Vakıf müesseselerinin tasarrufunda bulunan vakıf arazileri günümüzde nasıl değerlendirilebilir?

Cevap: Vakıf arazileri asla satılmadığından ve Cami, Medrese vs. gibi vakıf müesseselerinin de yeterli imkânı bulunmadığından Cami mütevellileri vakıf arazilerinde inşaat yapma imkânına sahip değildir. Dolayısıyla onların tasarrufunda bulunan vakıf arsaları hep boş ve âtil durumda kalmaktadır. Uzun süre, bu arsaların Cami ve vakfiyeler lehine değerlendirilmesi yönünde bir formül üzerine çaba sarfettik. Bu formüle göre de vakıf arsaları asla satılmaz, sadece kiralanmaktadır.

İmam hatibi bulunduğum Ulu Cami'ye alınan ve ilimiz merkezinin Güres Caddesinde bulunan arsa için bu formül uygulandı. Böylece camimiz önemli bir binaya sahip oldu...

Bu formülün ana maddeleri şunlardır;

1. Madde: Resmi tapusu şahıslar üzerine yapılmış olsa da, arsa dinen ve şer'an vakıftır ve ebediyete kadar ilgili vakfiyenin mülküdür, asla satılmaz.

Not: Halen de birçok caminin arsası, dükkânı vs. mülkü emaneten bazı hayırseverler üzerinde tapuludur. Konuyu bilmeyenler, bunu araştırıp öğrenebilir.

2. Madde: Arsa, vakfiye mütevellisi tarafından, inşaat yapacak olan kişiye (üç) yıllığına kiralanmıştır.

3. Madde: Müteveli heyeti, kiracı kişiye, bu arsada inşaat yapma müsaadesi vermiştir.

Müteveli, vakıf arsasını kiralamak ve kiracıya, üzerinde inşaat yapmak müsaadesi vermeye dinen ve şer'an yetkilidir.

4. Madde: Kiracı, inşa edeceği binanın bir kısmını mütevellinin üzerine tapu tescilini yapmayı kendi rızasıyla kabul etmiştir. Böylece cami mütevellisi adına resmen tescil olunan binadan her yıl belli bir oranda gelir elde edilmesi sağlanmıştır. Bu gelir, kiracının adına tescil olunan binanın işgal ettiği arsa kirası ve icaresi olarak cami mütevellisi tarafından tahsil edilecektir. Böylece kiracı ve ilerde kendilerine daire veya dükkân satacağı kişiler, ayrıca her yıl kira vermek durumundan kurtulmuş olacaklardır. Cami vakfi böylece, kiracının işgal ettiği vakıf arsadan boş olması durumunda getireceği yıllık üç-beş Milyar TL. gelir yerine, müteveli adına tescil olunan binadan gelen onlarca Milyar TL.ye sahip olacaktır.

5.Madde: Vakıf arsasının yıllık kira tespiti: Her yılın Ocak ayında gerek kiracı tarafı ve gerek cami vakfi mütevellisi bir araya gelip kiracının inşa ettiği ve kendi adına resmen tescil ettirdiği binanın işgal ettiği arsa kirasını ve icaresini tespit edecektir.

Unutulmamalıdır ki cami mütevellisi adına resmen tescil olunan binanın gelirinin her zaman boş arsanın kira bedelinin çok üstünde olacaktır. Ancak buna rağmen şer'i akitte şöyle bir madde eklenmiştir;

6. Madde: Şayet gün gelir de taraflar, cami vakfına resmen tescil olunan binanın kira geliri, arsanın o günkü kira bedelini karşılayamaz olursa, kiracı taraf bu eksik bedeli ödemeyi taahhüt eder.

7. Madde: Kiracı, arsasını kiralayıp inşa ettiği ve adına resmen tescil ettirdiği binanın tümünü ya da bir kısmını başka şahıslara satabilir. Bunda dini ve şer'i hiçbir mahzur yoktur. Zira arsa dinen ve şer'an satılmamıştır.

8. Madde: Gün gelir de söz konusu vakıf arsa üzerine inşa edilen bina yıkılır ya da yıktırılrsa, o gün için bina sahipleri her kim ise, bu arsayı tekrar kiralamaya öncelikli hakka sahiptir.

İrtifa Hakkı: Kiracının inşa ettiği binanın gerek kendi adına ve gerek cami mütevellisi adına resmen tescil ettirdiği kısımlar, tapu kayıtlarında "irtifaklı" olarak tescil edilmişlerdir.Yani cami vakfi tapuda, irtifak hakkı bulunan taraf olarak görüldüğü için yıllar sonra yıkılan ya da yıktırılan arsa üzerinde yeniden inşaat yapmak, o günün cami mütevellisinin iznine bağlıdır. Cami mütevellisi o gün rıza göstermezse, hiç kimse orada inşaat yapamaz.Yani müteveli dilerse, vakıf arsası bugün olduğu gibi o günde boş arsa haline dönmüş olacaktır.

Şer'i icar ve kiralama akdi: Yukarda örnek gösterilen ve içinde bina inşa edilen Ulu Cami arsasını örnek alacak vakıf mütevellilerinin, mütevellisi buldukları vakıf arsalarında da bu usul ve formül ile inşaat yapmak istemeleri durumunda,buna benzer fetvayı yetkili alimlerden alıp onların tavsiyesi üzerine şer'î bir akit yapması ve bu akdi hem kamuoyuna,hem de müşteri olacak herkese göstermesi gerekir.

Böylece kiracı şahsın inşa ettiği ve kendi adına tapu tescili yaptırdığı binanın tümünü yada bir kısmını satarken, hem alıcı kişinin hem de herkesin, satılan malın yalnız bina olduğunu arsa yada arazinin satılmadığını ve ebediyete kadar da asla satılamayacağını, bu arsanın sadece kiralandığını bilecektir.

Soru: Ulu Camiye verilen ve Güres Caddesi üzerinde bulunan arsanın üzerinde inşa edilen ve halen alışveriş mağazası olarak kullanılan bina bu formülle mi inşa edildi?

Cevap: Evet sözü edilen arsa üzerinde inşa edilen bina için aynen bu formül uygulanmıştır. Sözü edilen binanın yarısı cami vakfi adına, cami mütevellilerinden iki kişi üzerinde de tapu tescili yapılmıştır.

Not: Ancak halen kurulma aşamasında bulunan "Ulu Cami Kırk Şehitler Vakfı"nın tüzel kişilik kazanması halinde hem arsanın, hem de binanın bu vakfa tescili yapılacaktır inşallah.Zira vakıf malının şahıs üzerine tapulu kalması hem ciddi bir yanlış hem de mahzurlu olduğunu düşünüyorum.

Soru: Müteahhit Sait Tektaş'ın Hacı Hüseyin Ağa Vakfı arazisinde inşa ettiği bina ile ilgili kendisine fetva verdiniz mi?

Cevap: Aylar önce Sait Tektaş beyefendi yanıma geldi ve Bahçelievler mahallesinde bulunan Hüseyin ağa vakfına ait arsa üzerinde üç blok bina inşa etmek üzere vakıf mütevellisi Erdal Ertekin beyefendi ile anlaştıklarını, hatta bu hususun caiz olduğunu ülkemizin mümtaz âlimlerinden Şanlıurfa emekli müftüsü M. Halil Gönenç hoca efendiden de öğrendiğini, dini sorumluluk ve günah altında kalmamak için benim de görüşümü öğrenmek istediğini söyledi ve Ulu Cami'nin sözü edilen arsasını örnek gösterip bu hususta nasıl hareket edebileceğini sordu.

Ben de yukarda izah ettiğim şekilde, Ulu Cami'ye ait Güres caddesindeki arsanın üzerinde inşa edilen bina ile ilgili tüm detayları anlattım; O arsanın vakıf olduğunu, ebediyete kadar da vakıf kalacağını ve asla satılmadığını ve satılamayacağını, arsanın kiralandığını izah edip kendisinin de Hacı Hüseyin Ağa Vakfı mütevellisiyle:

a- Şer'i bir icâre ve kiralama akdi yapıp sözü edilen arsayı önce üç yıllığına kiralayabileceği.

b- Ayrıca kiralayacağı bu arsa üzerinde bina inşa etme izni ve müsaadesi alabileceği.

c- İnşa edeceği üç bloktan birini Hüseyin ağa vakfi tüzel kişiliği adına tapulayıp ondan gelecek yıllık kiranın tarafların anlaşmasıyla arsanın kira ve icâre bedelini

karşılatabileceği. hususunda mutlaka yazılı şer'i ve dini bir akit imzalamaları ve bu şer'i akdin birer nüshasını her müşteriye vermeleri gerektiğini bildirdim.

Ayrıca bu şer'i akitte, yukarıda izah ettiğim sekiz maddenin mutlaka bulunması gerektiğini, şayet taraflar bu şer'i akdi imzalarlarsa benim de bunu imzalatabileceğimi bildirdim. Ve 10 Kasım 2005 tarihinde, yani dört buçuk ay önce, bu sekiz maddeyi içeren şer'i akdin müsveddesini yazıp Sait Tektaş Bey'e verdim. Kendisi de en kısa zamanda bu işlemi yapıp hem kendisinin hem de Hacı Hüseyin Ağa Vakfı'nın Mütevelli Başkanı Erdal Ertekin Beyefendinin imzalarını taşıyan bu şer'i akdi bana getireceğini söyledi. O tarihten sonra Sait Tektaş Bey'le çarşıda karşılaştığım birkaç defada bu işlemi yapıp yapmadığını sordum. Kendisi ise her defasında, sözü edilen şer'i akdi yapıp imzalayacaklarını söyledi.

d - Bu şer'i akdin üzerinde ısrarla durmamın sebebi ise şudur; Birçok insan bana gelip inşaatıyla ilgili Sait Tektaş Bey'e fetva verip vermediğini soruyordu. Ben de kendilerine, Sait Tektaş beyin dini ve şer'i yönden nasıl hareket etmesi gerektiği yönünde kendisine gereken izahı yaptığımı ve şayet o izaha göre davranırsa inşaatından daire satın alınabileceğini söyledim.

Ayrıca bana gelen herkese, mutlaka Sait Tektaş Beyin Hacı Hüseyin Ağa Vakfı mütevellisi ile şer'i ve dini kira ve icâre akdi yaptığına dair akdin bir suretini de kendilerine ibraz etmesi gereğini izah ettim. Ayrıca sözü edilen arsanın dinen satılmadığını ve satılamayacağını, sadece bina, dükkân ve daire mülkiyetinin satılabileceğini, arsanın kiralandığını, kira bedelinin ise Sait Tektaş Beyin Hacı Hüseyin Ağa Vakfı üzerine tapuladığı üçüncü bloğun gelirinden karşılanacağını anlattım.

Saygıdeğer kamuoyunun bilmesi gereken şudur ki:

Yukarda izah ettiğim hususları dört buçuk ay önce Sait Tektaş Beyefendiye izah ettim. Ancak şu ana kadar sözü edilen şer'i akit bana gelmedi ve ben de maalesef

onaylamış değilim. Eğer izah edilen şekilde ve makul zaman zarfında bu akit bana gelmiş olsaydı, onu imzalayacak, teyit edecek ve sahiplenecektim.

Binaenaleyh;

a- Söz konusu inşaatla ilgili olarak, başta vermeyi uygun gördüğüm imza ve teyidi şu ana kadar vermediğimi.

b- Zira herkes tarafından takdir edilip kabul edilmelidir ki; Herhangi bir hususta fetva verilmişse, bu fetvanın içeriğinde bulunan ve fetvayı veren kişi tarafından önerilen şartların ve hususların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu fetva işleme konmamış olur. Saygıdeğer Siirtli kamuoyunun bilgisine arz ederim.

Hatırlatma: İyi niyetine inandığım ve kendisine muvaffakiyet dilediğim Sait Tektaş Beyefendinin bu konu ile ilgili olarak, daha önce Muhterem M. Halil Gönenc hocamızdan aldığı ve bundan böyle de diğer âlimlerden bu konu ile ilgili olarak alacağı fetvaları, uygun bulmam halinde destekleyeceğimi ifade ediyorum.

Ayrıca bu açıklamayı, konuyla ilgili uluorta yapılan dedikoduların beni rahatsız etmesi üzerine yapma ihtiyacı duyduğumdan ötürü yaptığımı, bu açıklamayla hiç kimsenin özellikle Sait Tektaş kardeşimizin rencide olmasını kastetmediğimi de ifade ediyorum. Ve Yüce Allah her şeye şahittir.

M.Nureddin Sancar Ulu Cami İmam Hatibi 25.03.2006

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Osmanlı'da Toprak Yönetimi Şeması.....	44
Şekil 2:Siirt İmar Planında Vakıf Arazilerinin Mahallelere göre yüzde(%) Oranı	125
Şekil 3:Mahallelerdeki Farklı Vakıflara Ait Tarla ve Arsa Miktarı(m ²).....	126

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türk Vakıf Sistemi	21
Tablo 2: 19. Yüzyılda Evkaf-ı Humayun Nezareti'nin Ekonomik Faaliyetleri	29
Tablo 3: Türkiye Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (TUİK).....	64
Tablo 4: Cumhuriyetten Önce Siirt İl Merkezinde Bulunan Vakıflar Listesi	78
Tablo 5:H. Hüseyin Ağa Vakfı 2005 Yılı Siirt Tapu Kayıtlarına Göre Taşınmaz Listesi	86
Tablo 6:H. Hüseyin Ağa Vakfı 2013 Yılı Siirt Tapu Kayıtlarına Göre Taşınmaz Listesi	86
Tablo 7:2013 Yılında Siirt Tapu Kayıtlarına Göre Şeyh Halef Vakfı Taşınmaz Listesi	93
Tablo 8: 2013 yılında Siirt tapu kayıtlarına VGM ait taşınmaz listesi	99
Tablo 9: 2013 yılında Siirt Tapu kayıtlarına göre VGM Taşınmaz Listesinin menşei.	101
Tablo 10: Siirt Valiliğın Trampa (Takas) İle VGM'den Aldığı Araziler	104
Tablo 11: Siirt Merkezinin Yıllara Değişen Nüfus Miktarı(TUİK).....	108
Tablo 12: Siirt'te Vakıf Arazilerinin Mahallelere Göre Dağılımı	121
Tablo 13: Siirt Belediyesinin Farklı Vakıflardan Kamulaştırdığı Arazi listesi	128

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Siirt Ulu Camisi	15
Resim 2: El Aman Kervansarayı.....	39
Resim 3: Kesik köprü (Cacabey Hanı) Kervansarayı.....	40
Resim 4: Niğde Öküz Mehmet Pasa Kervansarayı.....	41
Resim 5: Siirt Andera Park AVM.....	89
Resim 6: Siirt Elit Konutları	90
Resim 7: Siirt Ulu Camiî	94
Resim 8 : Siirt Vakıflar AVM ve Otel projesi	103
Resim 9 :1973 yılında çekilmiş boş bir vakıf arazisi.....	107
Resim 10: 1939 yılında çekilmiş bir siirt fotoğrafı.....	113
Resim11: 1940'lı yıllarında siirt'in görünümü	114
Resim 12: 1937 yılında yapılan Eski siirt belediyesi binası	115
Resim 13 :1950'li yıllarında siirt'te açılan bir cadde.....	116
Resim 14: Siirt Eski Caddelerinden Bir Görüntü	117
Resim 15: Yeni Mahallenin 1970'li Yıllarındaki Görüntüsü	118
Resim 16: 1970 Yıllarında Kurtalan Caddesinden Bir Görüntü.....	119

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Vakıf arazilerinin Siirt imar durumunda işlenmiş hali.....	82
Harita 2: Hacı Hüseyin Ağa Vakfına Ait Üç Adet Arazi	87
Harita 3: Hacı Hüseyin Ağa Vakfına ait kat karşılığında verilen arazi	88
Harita 4: Mülkiyeti Şeyh Halef (Mustafa Ağa) Vakfına Ait Bir Arazi	92
Harita 5: Siirt ulu camii vakfına ait araziler	95
Harita 6: Siirt Ulu Camii vakfına ait arazi	96
Harita 7: Mülkiyeti Özçelebilere Ait Bir Arazi.....	97
Harita 8: VGM'ne ait kat karşılığında Mütteahitlere verilen araziler.....	100
Harita 9: VGM'nin AVM Olarak Yapmak İstedığı Arazi	103
Harita 10: Siirt Valiliğinin VGM'ye Verdiği İl Özel İdaresi İşhanı.....	105
Harita 11: Çakmak(Evren- Barış) Mahallesinde Vakıflara ait arazileri gösteren harita	122
Harita12: Kooperatif Mahallesinde Vakıflara ait arazileri gösteren harita	123
Harita 13: Yeni Mahallede'ki Vakıflara ait arazileri gösteren harita	124
Harita 14: Doğan Mahallesinde Vakıf Arazilerinin İmar Planındaki Durumu	125

EKLER LİSTESİ

EK 1: Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğüne Yazılan Yazı.....	145
EK 2: Siirt İl Özel İdare Sekreterliğine Yazılan Yazı.....	146
EK 3: Siirt Belediye Başkanlığına Yazılan Yazı	147
Ek 4: Özçelebilere ait vakıf verasetnamesinden bir kısım.....	148
Ek 5: M.Nureddin Sancar Ulu Cami İmam Hatibinin Basın Açıklaması	149

